

Kiss Ernő
I. világháborús visszaemlékezései

A Magyar Nemzeti Levéltár
Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára Kiadványai

II. Közlemények

46.

Kiss Ernő I. világháborús visszaemlékezései

Nyíregyháza
2015

Sorozatszerkesztő
Kujbusné Mecsei Éva

Szerkesztette
Gottfried Barna, Henzsel Ágota

Lektor
Bene János

A kötet megjelenését támogatta

Nemzeti Kulturális Alap

Névmutató: *Drobni Erzsébet*
Tördelés, borítóterv: *Szemán Attila*

ISSN 2415-9263
ISBN 978-963-7240-80-5

Kiadja
a Magyar Nemzeti Levéltár
Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára
Felelős kiadó: Kujbusné dr. Mecsei Éva

Készült Nyírtelken, Tóth Imre nyomdájában
300 példányban

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	7
Kiss Ernő életútja	7
A cs. és kir. 39. gyalogezred az I. világháborúban	8
A szövegekölzés módja	10
HÁBORÚS NAPLÓM	11
A háború első hónapjai	11
A Kárpátokban	13
A márciusi csaták	24
A húsvéti csata	33
Kórházban	39
A kádernél és tiszti iskolában	41
Az olasz háború. Doberdó	45
A selói retablirozás	51
Újra a fronton	55
Kórházban és a kádernél	63
A Fajti Hrib. A front mögött	67
Az ezrednél. A tizedik Isonzó csata	72
Tizennégy tarka hónap	83
Itáliában	88
NÉVMUTATÓ	95

Az olasz háború.

Boburdo.

Még 1915 április 21-étől október 30-ig költöztem, a hádemnél és elcsúszkoltában voltam, azokat ezekben ket az orosz harcoktól a május 21-ki gorlicsei ütközet után, a házi hitelt kivonták a szel vitelt, az olasz harcokba. Az oroszok nagyán május hónapban szintén háborút szentes a központi hatalmaknak. Ettől kezdve aztán a 1917. évvel átfordult az olaszok ellen harcolt. Először Kárinthátán, majd mikor az olasz támadást súlyosította az Lonzi polgárok helyreállítás, az ottani kettős elterjedt harcok Boburdo fennsíkon kezdődött.

BEVEZETÉS

Kiss Ernő életútja

A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára 2013-ban, Kiss Ernő egykori levéltár-igazgató irathagyatékának levéltárba adásakor vásárolta meg a most közlésre kerülő dokumentumot, a Kiss Ernő I. világháborús visszaemlékezéseit tartalmazó kézírásos kötetet.

Kiss Ernő Bihar megyében, Érkeserűn született, Máramarosszigeten érettségizett, 1911-ben Debrecenben kezdte meg egyetemi tanulmányait magyar-latin szakon. A háború kitörésekor 21 éves fiatalember 1914 októberében vonult be Debrecenbe, a császári és királyi 39. gyalogezred pótzászlóaljához. Ezredével az orosz frontra került, majd 1915-ben átvezényelték az olasz hadszíntérre. A háború végén, 1918 novemberében szerelt le.

A bevonulás után, érezve, hogy életének sorsdöntő része következik, tudatosan, rendszeresen készített feljegyzéseket. Kezdetben naplószerű, dátumhoz kötött, részletező az írása, később inkább az eseményekre koncentráló, összegzőbb jellegű. A feljegyzések letisztázása és végleges formába öntése évekkal a háború után történt meg. Az eredmény a Háborús naplóm címet viselő, az I. világháborút a katona szemével látó, jó stílusban megírt visszaemlékezés, emlékirat, amelynek szövegén átsüt a megélt történetek valódisága, hitelessége.

Kiss Ernő életében a trianoni békét követő évek is embert próbálóak voltak. A Romániához csatolt bihari részen magántanárként kereste kenyerét, mígnem 1924-ben Debrecenben, a városi levéltárban sikerült állást szereznie. Ez a szerény munkalehetőség sorsdöntőnek bizonyult számára; áttelepült Magyarországra, feleségül vette nyolc évvel korábban eljegyzett menyasszonyát, Szathmáry Erzsébet tanítónőt és családot alapított.

Csaknem két évtizedet töltött a debreceni levéltárban, levéltáros képesítést szerzett, bécsi tanulmányúton vett részt, bekapcsolódott a hazai levéltári szakmai munkába. 1942-ben Szatmárnémeti város főlevéltárnokának nevezték ki. Az iratok rendezése helyett hamarosan az iratok menekítésével kellett foglalkoznia. A II. világháború után, 1945-ben az újjászerveződő Szatmár-Bereg vármegye főlevéltárnoka lett Mátészalkán. Közigazgatási feladatokkal bízták meg, részt vett a Mátészalkai Gimnázium megszervezésében. 1950. december 1-jén lett Szabolcs-Szatmár megye levéltárának, 1952-től Nyíregyházi Állami Levéltárnak a vezetője; tisztségét

haláláig, 1957 januárjáig töltötte be. Az aktuális levéltári feladatok mellett helytörténeti kutatásokat végzett és e témákban publikált, ismeretterjesztő előadásokat tartott. Kiválóan sakkozott, részt vett Debrecen és Nyíregyháza sakk-életében.

A cs. és kir. 39. gyalogezred az I. világháborúban

1914. július 25-én rendelte el az uralkodó, I. Ferenc József a Szerbia elleni részleges mozgósítást. A debreceni, hajdúsági, illetve bihari kiegészítésű cs. és kir. 39. gyalogezred három (I. III., IV.) zászlóalja akkor Bécsben állomásozott, számukra július 28-át jelölték ki a mozgósítás első napjául, a három zászlóalj 29-én délután már menetkész volt, majd 31-én beérkezett Debrecenbe. A korábban is Debrecenben állomásozó II. zászlóalj már július 31-én a déli, szerb fronton volt. Az ezred Bécsből beérkezett részeit augusztus 2-án vagonírozták be.

Július 31-én bekövetkezett az általános mozgósítás, hiszen nyilvánvalóvá vált az orosz hadba lépés szándéka. Ebben a szituációban a 2. hadseregnek, amelyhez az ezred tartozott, és amelynek részei már a szerb fronton álltak, illetve útban voltak oda, a keleti, orosz fronton lett volna a helye. A délre robogó szállítmányokat azonban műszaki, technikai okok miatt képtelenség volt megfordítani, így az egész ezred a szerb határra került, ahol tüntető felvonuláson túl komolyabb harcokban nem vett részt. Augusztus 20-án kezdték meg az alakulat Galíciába szállítását, 24-én haladtak át a vonataik Debrecenen, augusztus 26-án érkeztek Mikołajówba, a tűzkeresztségen augusztus 29–30-án estek át. A Lemberg-től a Dnyeszterig, 120 km-es arcvonalon vívott Gnila–Lipa menti csata a Monarchia erőinek vereségével ért véget. Szeptember elejére a 39. ezred négy zászlóalj helyett már csak két zászlóaljnyi erőt képviselt. A vereséget követő visszavonulás során, szeptember 23-án érték el a Kárpátok gerincét, másnap már Sztropkón voltak.

A téli hónapok ida-oda hullámzó, mozgó háborúját az ezred végigküzdötte, decemberben, a roskóci ütközet után dicsérő elismerésben részesült a hadosztályparancsnokság részéről is.

1915 elején a hocsai, radivoji, szálnoki ütközetek után maga az uralkodó – a hadsereg-főparancsnokságon keresztül – fejezte ki köszönetét és üdvözölte az ezredet.

Május 25-én kihirdették az ezred előtt az olasz hadüzenetet, egyben közölték velük, hogy új harctérre kerülnek. Május 29-én már Ausztriában, a Karintiai-Alpokban voltak, szeptember végén pedig a Doberdói-fennsíkon, ahol részt vettek a 3. és a 4. isonzói csatában. 1915. karácsonyát pihenőben, a seloi táborban töltötték, az új év

első napjaiban Svetozar Borojevič hadseregpáncsnok személyesen fejezte ki elismerését az ezred vitéz magatartásáért.

Az 1916. esztendő öt isonzói csatát hozott, a 6. során az olaszoknak sikerült átkelniük az Isonzón, a VII. hadtestet, vele a 39. ezredet a Doberdói-fennsíkról leszorították, az új állásokat a Volone-völgy szélén építették ki. A 8–9. isonzói csaták során az olaszok a Comeni-fennsíkon tért nyertek, Trieszthez közelebb jutottak, azonban döntő sikert nem tudtak elérni.

1916-ban a román hadüzenet és támadás változásokat hozott az ezred életében, novemberben az ezredet egy többségében románokból álló menetzászlóaljjal egészítették ki, ennek következtében a korábban szinte színmagyar legénységű ezred 20 %-át románok alkották. A Königgrätzben állomásozott pótzászlóaljból pedig felállítottak egy zászlóaljat, amelyet 1916 júliusában Erdélybe vezényeltek.

1917-ben a szokásos módon olasz támadást hozó 10–11. isonzói csaták után, a 12. alkalmával, a caporettoi áttörés során az ezred olasz földre lépett, majd 1918 januárjában a Piave folyóhoz menetelt. Júniusban az olasz védővonal kulcsponyjával, Montellóval szemben átkeltek a folyón, az olasz állásokat elfoglalták, hídfőt létesítettek, majd megkezdték annak kibővítését. A Monarchia erőinek az általános támadás során azonban csak Montellónál sikerült komolyabb eredményt elérniük, így az ott lábukat megvető csapatokat is a Piave keleti partjára kellett visszavonni.

Július végén az ezred a Bellunói-medencébe került, utolsó ütközetét Feltre térségében vívta, ott kapta meg a visszavonulásra vonatkozó parancsot. A fegyverszünet megkötése és kihirdetése után gyalogmenetben Pusarnitzra mentek, ahol november 16-án bevagonírozták őket, 20-án érkeztek meg Debrecenbe.

Az Osztrák-Magyar Monarchiával együtt szűnt meg a közös haderő, benne a cs. és kir. 39. gyalogezred. Az 1756-ban alapított, egyenruháján skarlátvörös hajtókát, fehér gombokat viselő ezred, melynek tulajdonosa 1909-től báró Franz Conrad von Hötzendorf tábornok, vezérkari főnök volt, és amely a custozzai csata (1866) óta jogosult volt a legnagyobb kitüntetés, a sárga ezredzászló használatára, a világháborúban pedig a legtöbb Arany Vitézségi Érmét kapott öt ezred közé tartozott, nem tűnt el nyomtalanul.

1919 januárjában-februárjában a Debrecenben székelő Erdélyi Katonai Kerületi Parancsnokság a cs. és kir. 39. gyalogezred még létező pótkeretere építve felállította, toborzás útján részben feltöltötte a 39. hadrendi számot kapó ezredet, majd a románok ellen, a csucsai frontra vezényelte azt.

A szövegek közlés módja

A közlésre kerülő emlékirat logikusan felépített, jól tagolt, élvezetes olvasmány. Jellemzője a közvetlen, életszerű előadásmód, párbeszédalkalmazása, a múlt és jelen idejű elbeszélés váltogatása.

A cs. és kir. 39. gyalogezred közös ezred volt német vezényleti nyelvvel, ezért a magyar szövegbe sok német szó, katonai műszó került – nem ritkán magyar ragokkal, toldalékokkal. A Monarchia helységnevei is gyakran németül szerepelnek benne.

Az eredeti szövegen kisebb változtatásokat végeztünk, pl. az írásjelek, kötőszók, számok, mértékek, katonai alakulatok számozásának írásmódjában, de arra törekedtünk, hogy megőrizzük az dokumentum nyelvezetének sajátosságait.

A szövegbe való – az értelmezést segítő – beavatkozások szögletes zárójel [] alkalmazásával történtek. Kihagytuk a tárgyhoz szorosan nem tartozó megjegyzéseket, utalásokat, a mellékletek részletes bemutatását. Az egyszerűbb szövegmagyarázatokat, elsősorban az idegen szavak magyar nyelvű fordítását szintén e jel segítségével adtuk meg.

Lapalji jegyzetbe került a jelesebb szereplők, katonai alakulatok és I. világháborús események rövid bemutatása, valamint néhány, a szövegértést könnyítő megjegyzés.

A Háborús naplóban szereplő személy- és helynevekhez névmutató készült.

A kötet illusztrálására Kiss Ernő térképázatait és korabeli, de sajnos már nagyon halvány fényképeit használtuk fel.

HÁBORÚS NAPLÓM

A háború első hónapjai

1914-ben a háború kitörése, mint harmadik évet végzett bölcsészettan hallgatót a szülői háznál, Érsemjénben talált. A mozgósítási plakátok kifüggesztése után a falu nyüzsgött, mint egy hangyaboly. Édesapám, aki községi jegyző volt, reggeltől a késő éjszakai órákig bent ült hivatalában. Egyik ember a másiknak adta a kilincset, mindenki hivatalos szájából akarta hallani, vajon mennie kell [vagy nem?]

A falu mozgalmas életében természetesen magam is részt vettem, s a kedélyek hullámlása engem sem hagyott érintetlenül. Képtelennél képtelenebb hírek keringtek, az emberek hitelt adtak a leghihetlenebb dolgoknak.

Mindjárt a mozgósítás első napjaiban híre járt, hogy a franciák 27 autót aranyat szállítanak Oroszországba, így minden autót feltartóztatandó. De fel kellett tartóztatni minden autót felsőbb rendeletekre is, mert minden sietős dolgú emberben kémet sejtettek.

Egyik napon jön a hír telefonon, hogy Érselénd községen átrobogott egy autó, mely semmiféle felszólításra sem állt meg: feltartóztatandó. A falu otthon maradt férfijai hamar kivonulnak a seléndi útra. Hegyével felfelé fordított vasboronákkal zárják el az utat, s többen az akadály környékén levő házak kerítése mellett vadászfegyverekkel felfegyverkezve várják az autót. Néhányan elébe sietnek, hogy megállásra bírják. Nemsokára meg is érkezik és engedelmesen meg is áll. Benne a sofőrön kívül egy kapitány ül, aki egy szót sem tud magyarul. Rövidesen én kerülök mellé és didalmenetben visszük a község házára. Útközben elmeséli a kapitány, hogy ő a 61. gyalogezredhez¹ tartozik. Temesvárról mennek az északi frontra, és ő Nagyváradon lemaradt a vonatról, Érmihályfalván reméli utolérni azt. Ebből persze nem lett semmi, nem hittünk neki. Fegyveres erővel bekísértük az érmihályfalvi főszolgabíróshoz. Innen csendőrkísérettel vágatott az autó tovább Nagykarolyba, ahol aztán be is érte a vonat. A vonatparancsnokság igazolta a kapitányt, aki tényleg oda tartozott. Ilyen és hasonló apróságok még ezután is sokszor felzaklatták a falut.

¹ A cs. és kir. 61. (temesvári) gyalogezredet 1798-ban állították fel. Az ezred tulajdonosa lovag Frank Liboriusz gyalogsági tábornok volt. Egyenruhájuk hajtókája füzöld, gombjai sárgák. 1914-ben az ezredtörzs és a III., IV. zászlóaljnak állomáshelye Temesvár, az I. Crkviceben (Bosznia-Hercegovina), a II. Debrecenben állomásozott. Az ezredet a temesvári kiegészítő területről egészítették ki.

Aztán hosszú sorban szekerek indulnak meg az érmihályfalvi vasútállomásra, s visznek az átvonuló katonaság megvendégelésére mindenféle jót: kenyeret, pecsenyét, tésztát, gyümölcsöt; ruhaneműeket: inget, lepedőt, törülközőt, kapcát, lábravalót, sőt párnát is. Hogy ezekkel a felhordott ruhaneműekkel mi lett, sohasem tudtam meg. Eljutott-e a felállítandó tábori kórházakhoz, vagy pedig beleveszett a nagy pusztulásba Galíciában? Hiszen a katonaság mindennel fel volt szerelve, és még azt sem bírta cipelni a nagy előremenetel és visszavonulás közben. De ki kereste ezt akkor? Milyen jó lett volna az ekkor elpazarolt anyag pár év múlva! De a lelkesedésnek nem lehetett útjába állni, akkor mindenki annak örült, ha adhatott. Még civil ruhát is vittek azzal, hogy jó lesz a kémeknek.

Lassan ez a láz is elmúlt. Szeptember elején aztán megjöttek az első sebesültek a faluba. Meséltek, beszéltek a háborúról, harcokról, csatákról, de egyik sem tudta, mit, hogyan, mikor és miért csináltak, még a tisztek sem. Minden elbeszélésnek ez volt a magva: mentünk előre, s egyszer csak meglöttek; vagy: kozákok fogtak körül, s csak hárman menekültünk meg az egész ezredből. Hogy a modern háborúviselésről meg lehetett volna tőlük tudni valamit, arról szó sem lehetett.

Nekem a mozgósítási parancs értelmében augusztus 26-án kellett volna bevonulnom, azonban a húgom tífuszban feküdt. Dr. Andrassy Ernő járásorvos nem engedett bevonulni csak az ő felgyógyulása, illetőleg a fertőtlenítés után. Így csak október hatodikán kerültem be a császári és királyi 39. gyalogezred Debrecenben székelő pótzászlóaljához², az ún. káderhez³, melynek parancsnoka akkor Wolff János alezredes volt. Itt Weiszhaus káplár úr öntötte belénk a katonai tudományokat október 26-ig, amikor bevonultak az időközben besorozott 1894. évbeliek. Ettől kezdve azokkal együtt nyertem rendszeres katonai kiképzést a pótzászlóalj 2. századánál, melynek parancsnoka akkor Schell kapitány volt. A Pavilon laktanyában, annak délkeleti, legszélsőbb épületében, az önkéntes⁴ szobában laktunk. Szobánk a délkeleti sarkában volt az épületnek. Kis szoba volt szalmával behintve, itt aludtunk 20–24-en egymás mellett szorongva csaknem két hónapig, amikor (november vége felé) megengedték, hogy kint háljunk a városban. Kiképzésünk – amolyan „gyorsfőző” tanfolyam – rohamlépésben haladt előre. Közben állandóan gyűlt a katona a kaszárnyába, már három század volt a pót század keretén belül. Az a század, melyben én is voltam,

² Háború idején az újoncok kiképzésére rendelt csapatrészt.

³ Katonai keretszervezet, háború idején a hadsereg hátszágban maradó, hivatásos katonákból álló része, amely az állomány, a behívottak és mozgósítottak ügyeivel foglalkozott.

⁴ Egyévi önkéntes, középiskolát végzetek számára létrehozott, a kiegészítő katonai képzést szolgáló intézmény, amely szolgálati idő kedvezményel járt.

a Bercsényi utcán volt elszállásolva, s reggelenként a Bercsényi és Rakovszky utcák sarkán lévő térségen (ma már parkírozott rész) gyülekezett. Gelenksübungra, csuklógyakorlatokra⁵ a temető első részébe jártunk, ahol most a Dobozi utcai városi bérház és a körülötte elterülő sík tér és park fekszik.

Egymás után állították fel a 3., 4., 5. Marschbataillont⁶. Éreztük, lassan ránk kerül a sor. Karácsonyra mi, önkéntesek egy csillagot kaptunk, s lett belőlünk: „kinjahrig-freiwilliger tituliert Gefreiter”⁷ úr. Január elején híre járt, hogy az önkéntesek tisztiiskolába mennek. Míg erre a parancsra várunk, jön a századparancs, hogy Schell nem engedi a 2. század önkénteseit tiszti iskolába, hanem beoszt 26-ónkat a VI. menetzászlóalj 2. századába. Felöltjük a csukaszürkét, s több-kevesebb rúgkapálózás után beletörődünk a változhatatlanba. 1915. január 20-án este bevagonírozunk, hogy megkezdjük a háborús szolgálatot a kárpáti harctéren küzdő ezredünk kötelékében.

A Kárpátokban

1915. január 20-án délután vonatra szálltunk tehát. Az önkéntes társaságnak egy harmadosztályú vagonot bocsátottak rendelkezésére. Mindjárt az elindulás után szomorúan tapasztaltuk, hogy az addig lehúzva tartott ablakokat – hiszen a hozzánk tartozók légiói vették körül a vagonot – hiába húzzuk fel, úgy sem érnek többet, mint addig, ugyanis az egész kocsin csupán egyetlenegy ép ablak van. Ilyen körülmények között már csak a fűtésben bízunk, de hiába, kocsink fűtetlen marad. A mindig jókedvű önkéntes társaság magára szedte minden melegítő ruháját, s több kétségbeeséssel mint lelkesedéssel nézett a cseppet sem biztató jövő elé. Átvacogtuk az éjszakát, s üdvivalgással köszöntöttük a reggelt, mert legalább a világosság, a beszéd, a látnivaló elterelte figyelmünket a sivár jelentől és a kilátástalan, sötét jövő rémképeitől. Délután elhagytuk Sátoraljaújhelyt. Töketeremesen cigánybanda várt, a városkából több leány kijött a vonathoz, a kb. három órás várakozás kellemesen telt el. Meleg helyiségben ettünk, ittunk, még táncoltunk is. Innen elindulva már rövid idő alatt befutott vonatunk Varannóra, utazásunk végállomására este fél nyolckor.

Lakásaink már vártak bennünket. Míg oda nem értünk, kényelmes, puha fekvőhelyről álmodtunk, de bizony egy-egy kemény padnál egyéb nem jutott. Az is csak

⁵ Gimnasztikai gyakorlatok sora, amelynek célja a testet mozgékonyá, hajlékonyá, lazává tenni.

⁶ Menetzászlóalj. A személyi állomány fronton történő pótlására, a mozgósítás után fennmaradó tiszti és legénységi állományból megszervezett alakulat.

⁷ Egyévi önkéntes, címzetes őrzető.

egy fűtetlen szobában, mely kb. négy méter hosszú, s ugyanolyan széles volt. A benne lakó tót asszonyon és három fián kívül nyolcunknak volt hivatva kellemessé tenni az éjszakát. Hát, ez nem sikerült neki! De azért aludtunk, s reggel azzal vigasztaltuk magunkat, hogy háború van, s abban bízunk, hogy ennél rosszabb helyünk már nem is lehet.

Másnap, január 22-én reggel sorakozó, a Schell kapitány vezetése alatt álló fél VI. menetzászlóalj elindult az innen kb. 60 km-re állásban levő ezred felé. Keservebb menetelésben alig volt még később is részem. Csomagom (25–30 kg) és jó Mannlicherem⁸ rettenetesen húzta a vállam, s lassanként, a kényszertől szorítva hátizsákom ürülni kezdett. Először a Varannón kapott egyik kenyér, majd a második pár bakancs, majd a fehérműk vesznek búcsút tőlem. Vagy az útfélen hagyom őket, vagy az alamizsnáért kolduló tót gyerekeket teszem velük boldoggá. Menetelünk egész nap, estére érkezünk utunk első esti céljához, Kisterebesre. Kvártélyunk itt sem különb, de lassanként mindenbe beletörődünk. A háborúnak itt még semmi nyoma.

23-án reggel tovább megyünk, s délután beérkezünk egy kis felvidéki városkába, hadtestparancsnokságunk székhelyére, Sztropkóra. Itt már kézzelfogható nyomai vannak a háborúnak. Itt már járt egyszer az orosz. Ablakok betörve, falak beomolva, üzletek kifosztva, egyes épületek falai puskagolyók bevágódásaival vannak tarkítva.

Elsősorban szállásainkat keressük fel. Ez egy asztalosműhelyben van, s az eddigiekhez képest kiváló. Egy esztergapadra gyaluforgács hintve, arra ráterítem a sátorlapom. Azonkívül a műhely fűtve van, keleti kényelem. Egyik önkéntes földi fekhelyéről áttelepíti szállását egy koporsóba. Ő nem babonás. Én sem, mégis a hideg futkos rajtam, hiszen minden percen arra gondol az ember így is, kár még jobban elmélyíteni ezt az érzést.

Este még egy barátságos poharazás is volt az egyik vendéglőfélemben. Amint az asztalnál ülünk, egyszer egy hirtelen támadt csendben (angyal száll a mennybe, szokták mondani) érdekes zajra figyelünk fel: „bum, bum, bum”, aztán újra sorozatosan – ágyúszó a frontról. Eszünkbe jut, hogy hol vagyunk, hova tartunk, elszáll a jókedv, szótlánul ballagunk éji szállásunkra. Csakhamar lezárja szemünket a fáradtság, elhagynak a rémképek és alszunk nyugodtan.

Reggel elég zord időre ébredünk. De itt nem számít az idő minemősége, utunk van, menni kell. Tíz óra tájban esni kezd a hó, s nekünk a téli hadjárat kezd bemutatkozni. Lassanként centiméteres hóréteg fagy reánk. Mozgókonyhánkon készül az

⁸ Ferdinand von Mannlicher által tervezett gyalogsági ismétlő kézi lőfegyver. Az I. világháború idején az osztrák-magyar hadseregben az 1888/90 M., 1890 M., 1895 M. típusokat használták, utóbbi fokozatosan utasította maga mögé az elavultabb változatokat.

ebéd, egy út menti tisztáson meg is állunk, hogy elfogyasszuk azt. Levesünkbe lassan hull a hó, az meghűl úgy, hogy mire ehetjük, már nem is langyos. A csajka alján ott maradó hús már ropog a fogunk alatt a ráfagyott hótól. Most még biztat az, hogy este még fedél alatt leszünk, de máris borzalommal gondolunk azokra az időkre, midőn az ilyen napok után nem a szoba, hanem a még keservesebb éjszaka vár. Az ebéd után még rövid ideig menetelünk és három óta tájon megérkezünk Havaj községbe. Innen ma már nem megyünk tovább. Én az iskolában kapok szállást. A kemencében krumplit sütünk vacsorára a kapott feketéhez, utána aludni igyekeznénk. De az est csöndjében újra meg újra felhangzik az ágyúszó, melyet már újabb zene tarkít, a gépfegyver „pa-pa-pa-pa-pa-pa” hangja. Sokáig forgunk a kis iskolapadokon, míg lassan mégiscsak elnyom a fáradtság, s ránk borul az álom.

Hogy a menetszázadok ne teljesen kifáradva érkezzenek az ezredhez, a napi menetidő és távolság is egyre kisebb. Másnapi utunk már rövid. Reggel tovább megyünk, s délben már Laborcőn vagyunk. Innen már csak három kilométer a Nagycsertészen lévő ezredünk. Ebéd után összeül még egyszer az önkéntes társaság (talán sohasem leszünk többé így együtt – nem is lettünk) és Gönczy Sanyi (mérnök Székelyhídon) vezénylete mellett néhány nótát kórusban elénekelünk. Éneklésünk alatt az utcán orosz foglyokat kísértek, akik éneklésünkre azt a megjegyzést tették:

– Na, majd nem dalolnak holnap! – Tökéletesen igazuk lett.

Négy óra tájban felszedelőzködünk és öt óra körül megérkezünk Nagycsertészre. Sárban, pocsolyában már ott áll az ezred, pár száz ember. Parancsnoka, Zeiss őrnagy igen kellemetlen hírrel fogad bennünket. József főherceg,⁹ hadtestünk parancsnoka már csak bennünk, a 39. gyalogezredben bízik, hogy megtörjük az orosz erejét,

⁹ Habsburg-Lotaringiai József Ágost (Alcsút, 1872. 08. 09. – Rain bei Straubing, 1962. 07. 06.) osztrák főherceg, magyar királyi herceg, honvéd tábornagy. A Habsburgok nádori, magyar ágából származott, dédapja II. Lipót német-római császár és magyar király, nagyapja József nádor, apja József Károly főherceg, a magyar honvédség első főparancsnoka. Az I. világháború kezdetén a cs. és kir. 31. gyaloghadosztály parancsnokaként harcolt, 1914. októberében kinevezték a VII. hadtest parancsnokává, amelybe a cs. és kir. 39. gyalogezred is tartozott. 1915-ben ezzel a hadtesttel került az olasz frontra, ahol az uralkodó, I. Ferenc József haláláig (1916. 11. 21.) harcolt. Ezután Erdélybe vezényelték, ahol az ott harcoló három hadseregből álló seregarcvonal parancsnoka lett; ekkor váltak el útjai a 39. ezredtől, amely az olasz fronton maradt. József főherceg kezdeményezte és folyamatosan kérvényezte, hogy a 17. hadosztályt, benne a 39. ezredet vonják ki az olasz frontról és vigyék az ahhoz képest nyugalmasabb román hadszíntérre. Az Isonzónál elszenvedett veszteségek kapcsán színmagyar vidékek teljes kivéreztetését vizionálta. Magyar alakulatait, magyar bakáit rendkívül szerette, becsülte a magyarul anyanyelvi szinten beszélő, magyar identitású Habsburg tábornok. Az I. világháborút az olasz fronton fejezte be a 6. hadsereg, később a tiroli hadseregcsoport parancsnokaként.

s kiverjük Magyarországból. Beosztásunk után érdeklődni kezdünk az első vonal felől. Megtudunk egyet-mást.

A II. zászlóalj már elindult a határon fekvő Kamien 863 méteres hegycsúcsra, amely a szomszédos, 789 méteres magaslattal együtt most orosz kézen van. Ezt a két pontot kell elfoglalni. Már a 20. honvédhadosztály¹⁰ elvázott ott. Hasig érő hóban kell támadni a jól beásott oroszot. Szép remények és kilátások...

Egy szalmás, szénás padlásra szállásoltak el bennünket. Egész éjjel vártuk az indulási parancsot, s igyekeztünk jól kipihenni magunkat. Azonban a parancs nem jött. Jobb szomszédunkat, a X. hadtestet¹¹ visszaszorította az orosz, így támadásunkból nem lett semmi.

Reggel felé nagy robajra ébredtünk. A falu végén két gránát és egy srapnel¹² vágott be. Így közelről még bolondabb volt a dolog, s bizony szepegtünk, mikor megtudtuk, hogy halottjai is voltak. Még jobban lehűtött bennünket az, hogy láttuk a vöröskeresztes kocsikon a rettenetes sebesülteket.

Délben jött az újabb parancs: délután két órakor indul az ezred, s tartalék lesz a 17. hadosztály¹³ jobb szárnya mögött, Rózsadombon. Kb. három óra, mire századunk elindul. Rettenetes utakon, hegyről le, hegyre föl libasorban haladunk el a 691 méteres Klin és a 668 méteres magaslat mögött, melyeken állítólag már áll a harc. Az úttalan erdőkön pionierjaink¹⁴ vágják utat, s reggel öt órakor végre megérkezünk Rózsadombra.

– De most már alszunk! – hangzik mindenfelől a jámbor óhaj, mert bizony csak az is maradt az, legalábbis századunk részére. Ugyanis kapjuk a parancsot, hogy századunk tábori őrs a falu előtti magaslaton. Menetelünk tovább. A nappalt a hegyen töltjük, estére visszamegyünk a faluba. Mi azt gondoljuk, aludni, pedig dehogy.

¹⁰ A m. kir. 20. honvédhadosztály a 39. és a 40. gyalogdandárokból állt, előbbi a m. kir. 3. (debreceni) és a m. kir. 4. (nagyvárad) gyalogezredek, utóbbi a m. kir. 1. (budapesti) és a m. kir. 17. (székesfehérvári) gyalogezredek alkották.

¹¹ A cs. és kir. X. hadtestet (Przemyśl) a cs. és kir. 2. (Jarosław), 24. (Przemyśl) és 45. Ladwehr (Przemyśl) gyaloghadosztályok, valamint a cs. és kir. 6. lovashadosztály (Jarosław) alkották.

¹² A srapnel a 16. században már tömegesen használt kartács modern változata. A gránátban elhelyezett robbanótöltet körül fémgolyók voltak, amelyek annak felrobbanásakor kiszabadulva fejtették ki hatásukat. Kifejezetten élőerő ellen használták. Nevét feltalálójáról, Henry Shrapnel angol tüzérsztről kapta.

¹³ A cs. és kir. 17. hadosztály a 33. és 34. gyalogdandárokból állt, előbbi a cs. és kir. 39. (debreceni) és a cs. és kir. 37. (nagyvárad) gyalogezredek, utóbbi a cs. és kir. 43. (karánsebesi) és a cs. és kir. 46. (szegedi) gyalogezredek alkották.

¹⁴ Utász. A mozgó hadsereg számára műszaki munkálatokat végző, közlekedési műtárgyakat, akadályokat építő, illetve megsemmisítő alakulat. Az I. világháborúban a legsokoldalúbban képzett egységek voltak.

Visszavonulás, századunk hátvéd a falunál, beássák magát, s éjfél után két óráig kitart, ha kell, utolsó emberig. Rajommal éppen a falu alatt elvonuló országútra jutottam, melynek megerősítésére nyolc pioniert kaptam. Az út két oldalán embereim a többiekhez csatlakozóan beássák magukat. Hevenyészett akadályokat csinálunk. Négy hatalmas törzsű, magas fát vágatok ki, keresztbe döntjük az országúton, s szegesdróttal át meg átszójuk. Aztán elhallgat a zaj, csendben várjuk az oroszot. Patruljaink¹⁵ egymásra hozzák a hírt: az ellenség közeledik. Már a cirka két km távolságra fekvő malmot elérték előőrsei, s innen lövést váltottak a mi járóreinkkel. Várunk. Néha megmegreccsen a kidöntött fák ága, ilyenkor mindenki összerezzen.

– Vajon e szép nevű helyen fogunk eltávozni a szó szoros értelmében is találó sárgolyóról? De nem! Az orosz nem jön. Ellenben két óra tájon jön az egyik önkéntes társunk mint ordonánc [küldönc], indulhatunk. Minthogy harci kedvünk sem marasztal nagyon, indulunk és cirka három órai vánszorgás után elérünk a kb. hat km-re eső Mérfalvára.

Már két nap, két éjjel alig aludtunk egy-egy negyedórácskát, ránk férne a pihenés, no meg az evés is. Csertészen ettünk utoljára meleg ételt, s bizony már a hazai csokoládé is fogytán van. Kapunk is egy kis feketekávét, s én még kipanamázok egy ujjnyi karika szalámit az egyik tréningvezetőtől¹⁶. Az embereink is keresnek és találnak is egy-egy falatka ennivalót. Könnyű, tréningvezetés van a faluban, a hozzájuk tartozó csapatok Isten tudja, hol menetelnek.

Enni már csak ettünk, de pihenésről szó sem lehet, menni kell tovább. Felmegyünk egy hegyre, s csaknem egész nap kőborgunk. Egy helyen aztán megállapodunk. Deckungot¹⁷ csinálunk, ami kis gödör fenyőgallyal bélelve és fedve. Ebben töltjük az éjszakát, s reményünk van az alváásra. Már csak az embereknek, mert nekem nem. Fél nyolckor parancsot kapok, hogy egy járőr élén menjek le a faluba felkísérni a menázsit, mert előző éjjel itt egy másik századét lovastól együtt elvitték a kózákok. Akár igaz ez, akár nem, menni kell. Éjfélre térünk vissza.

Eszünk, de milyen jóízűen! Nem is hiszem, hogy valaha ilyen jóízű vacsorát ettem volna, mint ez a gulyásleves volt.

Vacsora (ebéd?) után pihenésre dőltem le. De még el sem szunnyadtam, felvertek, hogy kísérem vissza a szakácsokat. Bennem meglett volna a jóindulat, hogy

¹⁵ Az arcvonal előtt elhelyezkedő zárt előőrs része, feladata a biztosítás, figyelés, ereje a rajtól a szakaszig terjedt.

¹⁶ Vonatparancsnok. Az anyag- és személyszállításra, illetve utánpótlás szállítására létrehozott katonai szervezet parancsnoka.

¹⁷ Fedezék. A lövészárokkal közvetlen összeköttetésben levő építmény.

kíséret nélkül engedjük el őket, de azok addig sírtak Matejka főhadnagy századparancsnoknak, hogy nekik fegyverük nincs, míg az megengedte, hogy jó, hát ez az önkéntes, aki felkísérte őket, kísérje el őket vissza is. Ígértek is a szakácsok füt-fát, szó, ami szó, ismét kaptam egy darab szalámit, egy kis pörköltet, egy pár korty rumot, viszont a pihenésnek vége szakadt. Fél négy lett, mire visszakerültünk. Leültem egy tábortűz mellé, s aludtam körülbelül két órát. Ezalatt a tűz mellett megégett egy helyen a cipőm, s pár nap múlva ott ki is repedt, elégett a bőr lábszárvédőm szija és madzaggal kellett felkötni. Így hordtam pár napig, akkor elcseréltem egy csavaros lábszárvédőért és kaptam ráadásul egy jobb bakancsot is.

Reggel hét óra tájban felszedtük a betyárbútort, s mentünk tovább. Elszakadva az ezredtől, századunk, mint Hauptpost¹⁸ Szárazhegyen át a Nagyderencs feletti 609 méteres magaslatra ment. Itt beástuk magunkat az erdőben a hóba, itt töltöttük az éjszakát. Éjjel kisebb tüzekeket raktunk, s amellet aludtunk pár órát. A fiúk elfelejtették reggelre eloltani a tüzet, a felszálló füstöt észrevette a muszka, s menten üdvözölt néhány gránáttal és srappal. Megkaptuk a tűzkeresztséget. Az a félelmetes sivítás, melyhez hasonlítani semmit sem lehet, mely később oly megszokottá vált, oly rettenetes hatással volt rám, hogy azt szavakkal leírni nem is tudom.

Később leváltottak bennünket. Minthogy ebédet nem hozott a konyha, mindnyájan egy-egy konzervvel ütöttük el éhségünket, s lefeküdtünk utána aludni. Nem sokáig pihenhattünk, mert mi, a Hauptpostreserve [főőrstartalék] adtuk a tábori őrsöket. Egész éjjel kint voltunk, egészen reggel hat óráig, akkor újra bevonultunk, az egész társaság ment vissza az előző napi helyszínre, a főőrs vonalra.

Itt már ismerős helyen voltunk, s bár dideregtünk, mégis barátságosabb volt a helyzet. Beszélgettünk, majd újra konzervet ebédeltünk, én pár emberrel kimentem széjjelnézni az előterepen. Besötétedés előtt Pieri Viktor önkéntes társammal még kártyáztunk is. Este hét óra után beburkolóztunk pokrócainkba, s elaludtunk. Nyugodtan pihenünk. Úgy 10–11 óra körül szokatlan zajra ébrednek: mintha jégeső kopogna a pléhtetőn. Széjjelnézek, hát mindenki lő. Kinézek hófedezékeinkből, s látom a rengeteg muszkát, akik hasig érő hóban akarják megközelíteni állásainkat. Nosza, én is elkezdek löni. Körülöttem sok sebesült ember nyög már, a hófedezék nem fogta fel a golyót, magam is egy fa védelme alatt tüzelek. A sebesültekre nincs időm gondolni, mert látom, hogy az orosz bal felől be akar bennünket keríteni. Az én rajom volt ugyanis a balszárnyon, mely egy kisebb mélyedésre támaszkodott.

¹⁸ Főőrs. A tábori őrsöket kibocsátó, azokat irányító, velük együtt előőrs-csoportot képező alakulat, amely mintegy 2500 lépésnyi terepvonal lezárására volt alkalmas.

Sürgősen segítséget kérek a jobbszárnytól. Elmegy egymás után három emberem, de egyik sem tér vissza. Már csak hat puskánk szól, az is időnként. Frontális támadástól nem félek ugyan, mert kintlétemkor láttam, hogy olyan hely van előttünk, ahol hónaljig ér a hó, azon keresztül nem tudnak átvergődni. Ellenben a balszárnyon a kis mélyedésből egészen elhordta a szél a havat, ott térdig sem ér. Ha ezt észreveszik, egykettőre lefognak bennünket. Öt emberemmel már csak arra ügyelünk, hogy ez ne sikerüljön nekik. Az oroszok a nagy fák védelme alatt húzódnak állandóan balra. Mi ezeket a fákat figyeljük, s ha kilép mellőle az orosz, lövünk. Már nyolc muszkát tettem magam harcképtelenné (mintha csak vadászat volna) és segítség még most sem jön. Ekkor magam megyek érte. Találok ott még 8–10 embert Fodor Pista önkéntes társam parancsnoksága alatt, de rajtuk túl senkit. A század visszavonult, s egy fél szakaszt hátrahagyott hátvédnek. Még egy ideig lövöldöztünk, majd mikor 95-ös modellű puskáink¹⁹ bemelegedve már alig voltak használhatók, hajnali három órakor elrendeltük a visszavonulást. Mintegy 14–15-en rettenetes rohanással és gurulással a hegyről elhagytuk az állást. Megállás nélkül haladtunk át Kis- és Nagyderencs, Mikó és Kispolány falukon keresztül, s délelőtt 11 óra tájban Havajra érkeztünk (dicstelen vizszontlátás). Itt ekkor egy hadosztályparancsnokság székelt, még ma sem tudom, melyik. Gróf Takáts alezredes vezérkari főnök kihallgatott bennünket. Mikor megtudta, hogy minket szétvert az orosz, s útközben nagyobb csapatot nem találtunk, a parancsnokság is felpakolt és indult Variházára. Embereinket egy idegen századhoz osztják be, három önkéntest: Pieri Viktort, Fodor Pistát és engem magukkal visznek Variházára és az ott levő 7. tüzérezredhez osztanak be.

A tüzérek igen szívesen fogadnak. Még akkor este jelentkezünk a parancsnoknál, aki enni-inni ad, s mert látja rajtunk a nagy kimerültséget, aludni küld. Elalvás előtt megcsinálom az első háborús hetem mérlegét. Immár 26-án reggeltől, mikor Nagycsertészen felkeltünk, február elsején estig aludtam összesen, bőven számítva 10–12 órát. Ettem kétszer rendes menázsit [ellátmányt] és néhány liter feketekávé, két konzervet, két komiszkenyeret²⁰, 10–15 dekányi szalámit és Mérfalván egy tányérnyi pörköltöt. Nem sok. Cigaretta 28-ika óta nem is láttunk. Fedél alatt nem töltöttem összesen egy órát.

Még megtárgyaljuk beosztásunkat. Parancsnokunk lesz Strobl hadnagy, aki az ágyúk védelmére beosztott huszárszakasz kommandánsa [ellátásért felelős tisztje].

¹⁹ Steyr–Mannlicher 1895 (95 M.) az Osztrák–Magyar Monarchia legelterjedtebb lőfegyvere volt az I. világháborúban. Fokozatosan szorította ki a korszerűtlenebb kézi lőfegyvereket, több mint hárommillió darabot gyártottak belőle Steyrben és Budapesten.

²⁰ Katonák számára sült kenyér, katonakenyér.

Ez a huszárszakasz a soproni 5-ös huszárezredből²¹ való. Úgy határozzunk, hogy reggel jelentkezünk nála.

A reggeli jelentkezésből semmi sem lett. Átaludtuk február másodikat és csak este ébredtünk fel. A tüzérek, tiszték és legénység csak bámult és mulatott rajtunk, mikor evés után újra lefeküdtünk, s újra aludtunk reggelig. Harmadikán aztán átvettük szolgálátunkat. Ez igen kényelmes volt. A falu előtti 438 méteres magaslatról figyeltük az első vonal hullámozását és csatáit. Az első vonallal együtt hullámozottunk mi is. Másnap este visszavonultunk Repejőre, majd Jobbosra, az ágyúk állandóan tüzeltek. Újra visszamentünk Variházára, közben Pieri kórházba került fagyos lábával, így ketten maradtunk Fodor Pistával.

A tüzérek hatodikán reggel elmentek Nagymihályra retablirozni²². Mi – ostobán – bejelentettük, hogy beosztásunk az ezred tudtán kívül történvén, oda vissza akarunk menni. Minthogy az ütegparancsnok nem tudott magyarul, azt hitte, bennünket a harci láz hevít, belenyugodott, és mi hatodikán délelőtt jelentkeztünk a 20-as honvédhadosztály parancsnokságánál. Ez írást adott, mi pedig megindultunk az ezredünkhöz. Homonnaolykán, Sztropkóolykán át Oroszvágasra mentünk, s itt töltöttük az első éjszakát. Másnap (hetedikén) tovább mentünk, Jakabvölgyén, Kövesen át Borosnyára értünk. Itt újra éjszakáztunk, s nyolcadikán Nagyberezsnyén át megérkeztünk Sztropkóra, ahonnan másnap, kilencedikén bevonultunk a Hocsán állásban lévő ezredünkhöz.

Az ezrednél a III. zászlóaljba kaptunk beosztást. Mikor jelentkeztünk, nem is gondoltam, de nem is gondolhattam, hogy olyan emberrel fogok találkozni, aki aztán az egész háborún végigkísér. Ez az ember volt Müller Emil kapitány. Származására nézve bécsi német, aki azonban sokat és szívesen beszélt magyarul, úgy, hogy szegény Vörösmarty szédülésig foroghatott sírjában hallatára. Jelentkeztünk nála. Beosztott a 9. századhoz, melynek akkor Szremácsky főhadnagy volt a parancsnoka.

A 9. század a falu északi bejáratánál a Hocsánka patak nyugati partján húzódó kis árokban feküdt, melyben csak egy kis szalma volt. Akkor voltunk először mélyre ásott állásban és keveselltük benne a szalmát. Később, hej, be' sokszor ezt a keveset is visszasírtuk.

²¹ Ellentmondás mutatkozik a szövegben szereplő hadrendi szám (5.) és az állomáshely (Sopron) között. A m. kir. 5. honvéd huszárezred állomáshelye Kassa, a cs. és kir. 5. huszárezred (Radeckzy huszárok) állomáshelye Komárom volt. Sopronban a cs. és kir. 9. huszárezred (Nádasdy huszárok) állomásozott, vélhetően Kiss Ernő rájuk gondolt.

²² Alakulatot pihentetni, vissza-, helyreállítani.

Tizedikén este leváltottak bennünket, igen nagy fegyvertűzben mentünk be a faluba. Az éjszakát fedél alatt töltöttük. Másnap újra bekerültünk az első vonalba, de nem az előző helyünkre, hanem az annak folytatását képező helyre, mely közvetlen a falu alatt vezetett csűrök, fészerek alatt úgy, hogy legalább az idő mostohasága ellen védve voltunk és szalmánk volt elég. Sokszor úgy beástuk magunkat a szalmába, szénába, hogy csak a fejünk látszott ki. Határozottan jó hely volt, csak rövid ideig élvezhettük.

13-án újra a házakban voltunk, s másnap reggel indultunk támadásra a Radivojra, a 428 méteres magaslatra, annak elfoglalására. Indulásunk, úgy látszik, nem maradt titok az orosz előtt, mert még a faluban erős srappeltűzet kaptunk.

Meneteltünk egész nap, s este már a hegyen, az erdőben eltévedtünk. Állandóan csendre intettek bennünket, mert állítólag nem lehetetlen, hogy az ellenséges állások mögé kerülünk. Így volt-e vagy sem, én sohasem tudtam meg. A hajnali szürkületben újra elindultunk, s rövid idő múlva egy hatalmas vízmosás szakadék partjára kerültünk. Századunk két szakasza felkerült az első állásba Czobor hadnagy vezetése alatt, a mi két szakaszunk meg a vízmosás partján ásta be magát a völgy védelmére, hogy támadó csapatainkat oldalba ne kerülhesse az orosz.

Ezen a helyen egymás mellett voltunk Fodor Pistával. Helyünk, bár hasonlítani sem lehetett az első állással, nagyon rossz volt. Mély árkot ásni nem lehetett, mert állandóan feljött a víz. Kis gödreinket fenyőfa gallyakkal béleltük ki, mégis hányszor ébredtünk arra, hogy félig vízben fekszünk. Tűzet rakni természetesen nem lehetett, mert igen közel voltunk az orosz állásokhoz, így csak testünk melegétől száradt meg sokszor teljesen a bőrig átázott ruhánk.

Élelmezésünk, talán az első vonal rovására is, jó volt, Szremácsky főhadnagy a legjobban gondoskodott rólunk. Szanitéceink²³ állandóan hatalmasan megrakott hátis és kenyérzsákokkal hordták részünkre a faluból a sült krumplit a menázi pótlására. Egyszer magam is jártam lenni a faluban hasonló szent céllal.

Az első vonal, ahol mindössze egyszer voltam, alig félméteres árok volt 50–60 lépésre az oroszoktól. Ide semmi módon nem lehetett felhozni a menázsit. A kenyeret kézzől-kézre adva osztották ki, állandóan konzerven éltek. Csak sötét éjjeleken mérszkedtünk fel, mely alkalmakat arra használtunk fel, hogy forró feketével telt kulacsokat juttattunk el hozzájuk.

A támadás a Radivojon nem sikerült. A támadó csapatok vesztesége állandóan nőtt, s mi csaknem állandóan tűz alatt tartottuk a völgyet, hogy a megfogyatkozott

²³ Beosztott egészségügyi katona.

létszámú csapatokat be ne kerítse az ellenség. 20-án este a jobb szárnyon ez mégis megtörtént, így mi még azon éjjel úttalan utakon, sokszor a pionierjaink által akkor vágott ösvényeken, majdnem térdig érő folyó sárban lejtöttünk a hegyről, s visszatértünk Hocsa alá régi állásainkba. Bezzeg örültünk most a jó fedezékeknek, a kicsi szalmára sem panaszkodtunk! Most már tudtuk, mit várhatunk az esetleges cserétől.

Mindössze pár napot töltöttünk itt, de az elég kellemes volt, legalábbis az előző héthez viszonyítva. Tábori őrsre jártunk a rajvonal elé egy magányosan álló házba, ahol fedél alatt voltunk, éjjel fűtöttünk, sütöttünk-főztünk. Egészen jól éreztük magunkat.

Ennek a pár napos pihenésnek (a két rajvonal között fekvő házban) a leváltás vetett véget. 25-én hajnalban a 46. ezred²⁴ jött helyünkre, mi pedig mentünk Kisberezsnnyére, ahol a 39. ezred III. zászlóalja (9. és 12. századok) három napig tartalék volt. Első este tiszta ruhát kaptunk, s minthogy választani kellett vagy hideg, fűtetlen helyiség vagy a szabad tűz melletti átöltözködés között, én az utóbbit választottam, s a havat kissé eltakarítva a tűz mellett öltöztem át tetőtől-talpig. Reggel négy óráig tartott ez az átöltözködési és tisztálkodási manőver. Attól kezdve aludtam a tűz mellett. Másnap délelőtt tábori istentisztelet volt és József főherceg látogatta meg az ezredet. Bakáink szerint sohasem jelentett jót, ha József főherceg meglátogatta az ezredet. Rögtön jött is a „szakács” parancs²⁵: ütközetámadás lesz. Ezt a hitet csak élesztette az a körülmény, hogy aznap délben minden ember tíz darab „Magyar” cigarettát kapott. Bár az ütközetet egyikünk sem óhajtotta, mégis, engem meglehetősen hidegen hagyott, örültem a mának. Ez a nap pedig részemre szép volt. Levelet és csomagot kaptam, természetesen csak olyan 35 dekásat, amelyet akkor a frontra küldeni lehetett. Volt benne kevés fehérenemű és 50 (Írd és mondd: ötven! Halljátok magasságos egék? 50!) „Hölgy” cigaretta. Nem falevél, nem is komisz dohány, nem is „Magyar”, hanem valóságos „Hölgy” cigaretta. Nem is érdekelt engem ezen a napon a holnap.

Este Kantonierungswachéra²⁶ kellett mennem a falu alá ötödmagammal. Ez enyhébb szolgálat, mint a tábori őrsi, és arra szolgál, hogy az esetleg áttörő ellenség ne lephesse meg a pihenő tartalékot. Minthogy azonban előttünk a 434 méteres magaslaton, Velkón és a 450 méteres magaslaton folyt a harc, s innen be lehetett látni az

²⁴ A cs. és kir. 46. (szegedi) gyalogezredet 1762-ben állították fel. Az ezred tulajdonosa báró Komlós-Keresztesi Fejérváry Géza gyalogsági tábornok volt. Egyenruhájuk hajtókája papagájzöld, gombjai sárgák. 1914-ben az ezredtörzs és az I., II., IV. zászlóaljak állomáshelye Szeged, a III. Avtovacban (Bosznia-Hercegovina) állomásozott. Az ezredet a szegedi kiegészítő területről egészítették ki.

²⁵ Pletyka, nem hivatalos értesülés.

²⁶ Őrség, amely az elszállásolt, pihenőben levő csapatok védelmére szolgált.

őrség helyére (a falut már egy domb takarta), így tüzet nem rakhattunk. Itt táncoltunk reggelig. Másnap a napot egy vízmosásban töltöttük Érfalu mellett. Mi azt hittük akkor, hogy az orosz támad, a valóságban azonban ekkor már el volt rendelve a támadás, csak még az indulásra nem jött parancs, azt vártuk teljes készületségben. Estére visszamentünk a faluba. Ekkor éjjel fedett helyen aludtam éjfél-től reggelig. Másnap újra kimentünk a vízmosásba, s ott maradtunk estig. Este aztán már nem tértünk vissza Kisberezsnyére, hanem meneteltünk tovább. Ezzel megkezdődött a véres márciusi hadjárat az erdős Korumkón és Szálnok felett.

A márciusi csaták

Február 28-án este megindult zászlóaljunk az Érfalu alatti vízmosástól, de most már nem visszafelé, hanem előre. Érfalun és Pusztaházán át felmentünk a Korumkóra, melynek 450 és 508 méteres magaslatait kellett elfoglalni. Éjjel elértük a Kaminci 488 méteres magaslatot és az egész éjszaka azzal telt el, hogy a támadó szakaszok között megteremtsük az összeköttetést. Ugyanis két szakasz között olyan nagy volt a távolság, hogy egy egész század kellett a cirka egy km-es úr kipótolására. A másnap, március elseje ide-oda bolyongással telt el. Éjjelre kivontak bennünket és másnap újra kezdődött az egész kóborlás. Négy-öt helyen ástunk fedezéket magunknak, amikor végre bedobtak egy vonal megsemmisítésére már a tethelyen, a 450 méteres magaslat egyik nagyobb tisztásán. A golyó füttyült. Bár kissé szepegtünk, mégis erőt öntött belénk az, hogy Kiss Zsigmond zászlós nagy szivarral a szájában kényelmesen sétált le s föl, és nem történt semmi baja. Alig egy óra múlva újra visszarendelték a 9. századot – már akkor Bohner kapitány a parancsnokunk –, most lefeküdtünk régi fedezékeinkbe.

Este újra elindulunk. Egyesek tudni vélik, hogy az ezredparancsnokság mellé vagyunk rendelve védőcsapatnak. Egyszer azonban jön a parancs: Az erdőszélen rajvonnal! Be akarjuk ásni magunkat, mikor újabb parancsot kapunk: Rajonként előre! Támadás a tisztás kb. 120 lépésre eső másik szélén húzódó orosz állások ellen, adott jelre roham. Több idő kell a leírásához, mint amennyi a parancs végrehajtásához kellett. Pár percen belül felhangzik a század „hurráh”-ja s elfoglaljuk az orosz árkokat.

Elfogtunk 80 orosz. E helyről rövid idő múlva egy másik ezredbeli század vált le bennünket, vesztünkre. Ugyanis még nem érünk vissza régi helyünkre, mikor már is visszafordítanak bennünket és ugyanazon úton visszatérünk, ugyanazon helyen újra rohamozunk, mert a leváltó századot ellentámadással kiverte az orosz. Pár perc

múlva újra kezünkön van a már ötödszörré gazdát cserélő állás. Most aztán mi maradunk itt reggelig. Századunkat is megpróbálja kivenni még egyszer a muszka, de mi könnyen visszaverjük az ellentámadást. Aztán elül a harci zaj, s mi egymást váltogatva pihenünk, alszunk. Lassanként kezdjük érezni, hogy Kisberezsnyén váltott tisztá ruháinkat „Schwarmweise” kezdi megszállni, az orosz állásokkal együtt ránk maradt „csípő hadsereg”, de hát ez már nem újság.

Itt virradt ránk március harmadika. Reggel Fodor Pistával azon tanakodtunk, melyikünk menjen el először, hogy dolgát elvégezze. Már ekkor ugyanis a fél hadsereg véres bélhurutban szenvedett. Ez nem is volt csoda, hogy miért, arra nézve előző esti kalandunkat közbevetve itt mondom el. Az első sturm [roham] után visszafelé menet az elfoglalt állásból a szomját csak hólével oltó társaság egy gödörre talált, mely félig volt vízzel. A fedő jégréteg áttörése után egyik kulacs a másik után merült a vízbe, s bár kissé sáros és maszatos, magam is jót iszom belőle. Éppen másodszor térek vissza oda, mikor az egyik bemerített kulacs nagyot koppan benne. Mikor keresik, és ki akarják húzni a már kiálló orosz puskát, hát jön vele az orosz őrszem is, aki fejlődést kapott és visszaesett a gödörbe. A víz lassan feljött, egészen ellepte az oroszot, mi pedig leittuk róla.

– Csoda-e hát, ha ilyenek után mindnyájunkat bélhurut gyötör?

Addig tanakodtunk Pistával a sorrend fölött, míg egyszer csak ő feláll, párat lép, s most már a hátam mögött van. Lövést hallok és utána hallom azt is, hogy Pista hirtelen elvágódik a földön. Előbb azt hiszem, hogy a lövéstől megriadva fedezi magát, tréfásan kérdezem is:

– Dekkolsz, komám?

Azzal már fordulok is felé. Pista nem szól, feje vérrel [van] borítva, nyöszörög. Szanitécért kiáltunk. Mikor nehezen előkerül és jobban megnézzük Pistát, látjuk, hogy sebe nem is olyan veszélyes. Egyik arcán bement, másikon kijött a golyó, s néhány fogát elvitte. Míg én örökbe fogadom történetgyűjtésében rejtőző néhány cigarettáját, a szanitécek bekötik, s az úton áttaszítva, maguk is négykézláb átmászva, néhány bokor védelme alatt elszállítják. Soha még olyan árvának nem éreztem magam, mint ekkor. Legjobb cimborámat viszik kórházba. Volt a századunknál még egy szakaszvezető, intelligens ember, neve Kiss (?). Hárman voltunk elég jó viszonyban. Egy óra múlva a végzetes úton jön felénk. Meghallotta, hogy Fodor Pista megsebesült, érdeklődni jön. Már messziről kiabálunk neki, hogy vigyázzon, kerüljön be az erdőbe, de ő csak legyint, jön tovább. Pár lépésre van már csak, mikor puska roppan és Kiss szakaszvezető – hogy bánatom teljesebb legyen – szíve fölött eltalálva

elesik. Elvitték őt is a szanitécek, és sohasem tudtam meg: vajon életben maradt-e vagy meghalt. Így magam maradtam egészen.

Tisztjeink és altisztjeink nem szerették az önkénteseket. Tisztjeink csak akkor tekintették többre egy bakánál, ha nehezebb feladatot bízta rá, altisztjeink pedig a tiszték kémjeit sejtették bennük. Ettől kezdve még beszélni is alig volt kihez.

Estefelé visszavontak erről a helyről bennünket, ismét kezdődött a bolyongás. A következő nap frontváltogatásokból áll, 4–5 fedezéket is ásunk. Pedig az idő is zordra fordul, esik a hó egész nap. Este mégis némi pihenőnk akad egy kis mélyedésben, ahová az egész III. zászlóaljat összevonják. A két századból (9. és 12.) álló zászlóalj parancsnoka Müller Emil százados. Este jó menázsit és rumot is kapunk, s egyben cigarettát is. Ez már baj! Ez rendesen az a selyempapír, amiben az átkozott parancs is van: Támadás! Úgy is lett. A menázsit és tartozékainak kiosztása után jön a parancs: Ötödikén reggel öt órakor a támadás folytatása az 508 méteres magaslat ellen. Reggelig még alszunk egy keveset.

Hajnalban, még nem is szürkül, megindul a rajvonal a 450 méteres magaslatról az 508-as felé. Lassan nyomulunk előre az erdőben. Állandóan figyelni kell az összeköttetést és az előttünk elrejtve levő ellenséget. Szinte megkönnyebbülünk, mikor virradni kezd, pedig az még rosszabb, világoson az ellenség is hamarabb észreveszi a támadó csapatokat. Így haladunk előre kilenc óráig. Ekkor egy mesterséges tisztás szélére érünk, melyen alig áll fa. Itt az oroszok vágta ki a fákat, hogy annak fedezete alatt ne lehessen előre nyomulni. Mikor a tisztás szélén, melytől 50–60 lépésre van az orosz állás, feltűnik rajvonalunk, elemi erővel tör ki a fegyver- és gépfegyvertűz, s borzadva látom, hogy körülöttem 15–20 ember jajgat, ordít, könyörög, imádkozik, s pirosra festi a szép, friss, fehér havat. Egy kivágott fatörzshöz igyekeztem, de ez a látvány minden bátorságomat elvette. Hirtelen levágtam magamat a földre. Éppen idejében, ekkor húzott el felettem egy csomó golyó, a gépfegyver ott kaszált. Újabb sebesültek estek össze, s már a földön az egész rajvonal.

– Vajon hányan vagyunk épen?

Nézegettem jobbra-balra, de nem láttam csak sebesültet és halottat. Ott maradtam fekvé, kis ásómat a fejem elé tűztem a hóba, így legalább azt nem látják. Lassanként fájni kezdek. Nem messze tőlem egy nagyon vastag magános fa áll. Jó volna a védelme alatt kissé kitancolni magamból a hideget! Már éppen elhatározom, hogy oda csúszok hason, mikor észreveszem, hogy ez már másnak is eszébe jutott. Éppen most emelkedik fölfelé mögöttem egy baka. Alig táncol pár másodpercig, lövések csattanának, s szegény ordítva esik össze. Haslövést kapott. A szép, nagy, vastag fa belül korhadt volt. Lehet, hogy az oroszok ezt tudták is, azért hagyták meg.

Dél felé hallottam, hogy tartalék jön megsűrűsíteni a vonalat.

– Vajon hányan képezzük ezt a vonalat?

Ugyanakkor erős mozgolódás van az orosz állásban is, de lövés nem esik. Ugyanazzal a taktikával várják őket is, mint minket. Nem lövik őket sem, csak majd mikor kiérnek a tisztásra. Mikor ez megtörténik, magam is fel akarok ugrani, hogy velük együtt én is megyek előre. Még kb. 20 lépésre vannak tőlem, mikor megmozdulok. Abban a pillanatban több lövés éri hátamon púposodó hátizsákomat. Ekkor az egész vonalon kitör a tűz. A hátam mögött közeledő rajvonal lefekszik és viszonozza a lövéseket. Itt fekszem a két rajvonal között.

– Mi lesz ebből? Most szitává lónek!

Az előbbi megmozdulásomkor legalább 5–6 golyót kaptam. Köpenyemen három, csajkámon két, a hátizsákomban levő pokrócokban pedig 18 lyuk volt. Pedig csak előlről kaptam a tüzet. Izgalmamban még jobban belefúrom magam a hóba, fejem is egészen lehajtom, s várom a halált. Idegeim felmondják a szolgálatot, elveszítem öntudatomat. Csak pár óra múlva, kb. négy óra körül ébredek öntudatra. Várok kissé, míg szürkülni kezd. Körülöttem nincs egyetlen élőlény sem. A nagy csendben szinte hallom szívem dobogását. Egyetlen pillanatig az jár az eszemben: zsebkendőt tűzők szuronyomra, s megadom magam. De már a következő pillanatban megborzadok még a gondolattól is. A szürkületen aztán óvatosan hátrafelé csúszom. Kb. 200 lépést csúsztam így, már az erdőben kissé szabadabban mozogva. A hátam mögött volt tartalék eltűnt. Úgy látszik, visszavonták őket. Majd felugrottam, s rohantam visszafelé. Csörtetésem irányába a muszka még néhány utolsó üdvözlőket küld, de már túl vagyok a látókörén. Az erdő fái csattognak robbanó golyói, de már érzem, megszabadultam.

Mire visszaérkeztem reggeli helyünkre, este nyolc óra lett. Kis tüzek mellett néhány ember. Keresem századunkat, alig van belőle valaki. Én vagyok a 17., aki a századból előkerült. Éppen úgy járt a 12. század is. A körülbelül 280–300 embert számláló III. zászlóaljából összesen 38-an maradtunk meg. Csaknem ilyen veszteséget szenvedett az egész ezred. Más századokhoz beosztott önkéntes társaim közül – úgy tudom – ezen a napon sebesült meg Gönczy Sándor és Elek Ferenc. Az 508 méteres magaslatot nem sikerült elfoglalni, de a 450-esen megvetettük a lábunkat. A támadást hatodikán reggelre a hadtestparancsnokság beszüntette.

Másnap (március hatodikán) reggel új embereket osztanak közénk, estére elfoglaljuk a már építés alatt lévő állásainkat a 450 méteres magaslaton. Ez körülbelül 80–90–100 lépésre húzódik az orosz vonaltól, melyet velünk szemben egy szibériai vadászvezeték tart megszállva.

Még akkor éjjel kapom a parancsot, hogy két, egymástól 10–15 méterre lévő Stellungrész [állásrész] között építsek, illetve ásassak összekötő árkot. Nyolc emberemmel a fagyos földben semmire sem haladunk. Jelentem a dolgot Borotvás zászlós-nak, szakaszparancsnokomnak. Azt hiszem, tisztjeink is éppen úgy ki voltak merülve, mint mi, s ez is hozzájárult ahhoz, hogy Borotvás ilyen válasz adott:

– Fiam! Parancs nem teljesítés miatt reggel kiköttetlek a Schwamlinie [rajvonal] elébe és majd rajtad mutathatják be tudományukat a szibériai vadászok!

Mi is lettünk később tisztok, de mi sohasem voltunk ily komiszak az önkéntesekhez, igaz, hogy mi nem utáltuk őket, mint ezt akkor a Kárpátokban ismert tartalékos tisztjeink tették. De hát ezzel a gorombasággal sem lett segítve rajtunk. A kis kézi ásókkal és csákányokkal, bár magam is egész éjjel dolgoztam – nem annyira a fenyegetéstől megijedve, mint inkább a hideg miatt – reggelre mindössze 25–30 cm mélyre tudtunk csak hatolni. Másnap és harmadnap pionierjaink csinálták meg az árkot megfelelőbb szerszámaikkal.

Másnap és a következő napokon rettenetes idő szakadt ránk. Fagyos, dermesztő északi szél hóeséssel, illetve hófúvással. Rettenetes kínokat álltunk ki a még sem fedéllel, sem más melegedő helyekkel el nem látott új állásokban. Egyes helyeken voltak ugyan kis padkák kivágva a földből, de arra leülni, pláne azon elaludni istenkísértés volt. Még az első éjszakát és a következő napot csak kibírtuk, de már a kilencedikére virradó éjszakán nem bírtam tovább. Beburkolóztam pokrócumba, s leültem a már másfél méter mély árok alján levő padkára úgy, hogy egy traverz²⁷ szögletében a széltől is nagyjában védve voltam. Gyönyör volt az alvás! Hideget nem éreztem és mélyen aludva pihentem.

Reggel Müller kapitány szalad végig az állásokon. Egyik helyen megáll, botjával ráüt egy hótömegre, s az ő jellegzetes magyar kiejtésével kiabál:

– Ész á hótömeg mek topjátok ki rekten!

Akkor nézett nagyot, mikor a hótömeg megmozdult. Az ütésektől felébredve ki akartam bújni, de a pokróc egy jégdarabbá fagyott köröttem, s nem tudtam. A bakák bontottak ki. Összefagyott kezekkel és lábakkal kerültem elő. Oly édes volt az álom, s oly keserű az ébredés. Sokszor gondoltam rá később is, vajon nem lett volna jobb ott szépen csendben örökre elaludni? Müller persze összeszidott:

– Milyen polont, ostoba, számár egy ilyen enketes, aki ákárjá tiszt lenni és pákának is puta!

²⁷ Kereszttartó gerenda, oszlop.

De azért bevitt a századparancsnoki fedezékbe, ahol egy olajkályha ontotta nem annyira a meleget, mint a füstöt. Rumot, meleg kávé adott, még egyszer összeszidott, aztán visszaküldött a helyemre.

Akkor este leváltottak bennünket, tartalékba kerültünk. Éjjel a front mögött levő erdőben voltunk fenyőgallyakkal fedett fedezékben, nappal pedig Szálnok faluban fedél alatt. Már ez is paradicsomi állapot volt az előző napokhoz képest. 12-én este aztán már nem mentünk vissza a helyre, hanem egy hosszabb pihenés kilátásba helyezésével elindultunk, s hajnalra meg is érkezett Vojtvágására az egész ezred.

Itt egy kis ház padlására kerültem a szakasszal, illetve századdal együtt, mely alig volt 50 embernél több. Az első napokon a kötelékek rendezése történt meg. A III. zászlóalj, a 9. és 12. századokat néhány emberrel kiegészítették, a neve lett 5. század, parancsnoka Müller kapitány. Engem a századirodához postás altisztként magához rendelt Müller, azonban ez a vezénylés csak két napig tartott. Két nap múlva már kivonultunk gyakorlatozni, s nekem át kellett vennem a rajomat.

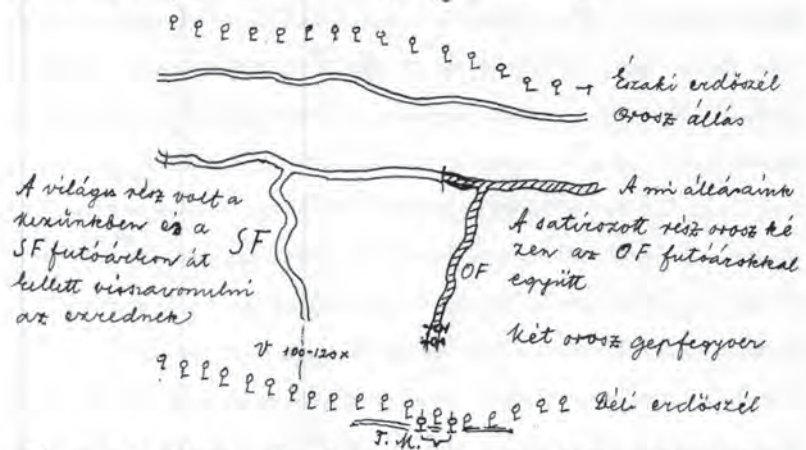
A falutól délre az erdőbe jártunk gyakorlatozni, Müller többször megugratott. Mint már írtam, ez az ember végigkísért engem a háborúban. Sohasem tudtam, szeret-e vagy haragszik rám. Sokszor a legkedvesebb volt, sokszor igen fontos feladatokat bízott rám, máskor agyonhajszolt, de lehet, hogy ez is a szeretet megnyilvánulása volt nála, mert az ilyen epizódokat bizonyos szarkasztikus mosollyal kísérte, s ilyenkor kajánsága nem ismert határt. Ha ez nála tényleg a szeretet megnyilvánulása volt, sokszor elmondhattam volna, hogy bárcsak ne szeretne annyira. Éjjelenként a szelős padlásról lejártam melegedni a szanitécekhez, akik az ezredsegélyhely előtt állandóan tüzeltek. Általában ez a hét már nem volt olyan kellemetlen, mint a megelőző idők. Úgy volt – „szakács” parancs –, hogy ezredünk itt várja be a következő menetzászlóaljat és azzal kiegészítve vonul be az első vonalba.

Úgy volt, de nem úgy lett! Március 20-án délben alarm, riadó. Rebesgették, hogy csak próba, mert az előző napokon Spiess, az új ezredesünk már rendezett ilyet. De aztán szomorúan láttuk, hogy bizony nem az. Lassanként a hirtelen felkerekedés oka is kiszivárgott. A 450 méteres magaslaton a szépen kiépített állásainkat elvette az orosz az ott lévő ezredtől. A parancs:

– Azonnal visszavenni!

Szálnokon át mentünk újra fel. Szerencse, hogy az orosz nem tudott az első állásokon túl előrenyomulni, így nem kellett végig schwarmlinizni a Korumkót, mint a hónap elején. Az állásoktól pár száz lépésre levő erdőszélen fejlődünk fel és lövés nélkül nyomultunk előre az éj leple alatt. Éjjel 12 óra tájban az egész vonalon felhangzott a „hurráh”, s az árkok újra kezeink között voltak. A 39. gyalogezred

Az oroszok a visszavonulást észrevéve a birtokukban lévő futóárkokban helyezkedtek el, ammak végén pedig két gépfegyvert állítottak fel, mely a gyalogsággal együtt tűz alatt tartotta a futóárkunk vége és az erdő közötti részt. A helyzet vázlatosan így nézett ki

V. az a terület, hol felderítés nélkül kellett átjutni egyenként az erdőnek a futóárkokban lévő oroszok és a két géppuska körében

Aki a futóárkokból kiugrott, az az orosz vadász és két orosz gépfegyver vadászott. É 100-120 lépésnyi uton rázával feküdt a halott és besült s azonkívül felmértés hó akadályozott a futásban. Amikor az ember a futóárk végéhez érte, megstopant. A haldokló's nyögése, a sebesültek jöngatása

A szálnoki futóárkok rajza

benyomult az állásokba, de a tőlünk jobbra ellentámadó csapatoknak ez nem sikerült. Egy hajlásnál volt a határ. Addig a mi csapataink voltak benne, azon túl az orosz. Ezen a területen aztán egész éjjel és másnap egész délelőtt folyt a harc. Kézigránáttal próbálkozott mindenik fél, de nem ment semmire. Dél felé azonban az orosz kifogott rajtunk. Hogy miképpen, annak megértéséhez a helyzetet ismertetnem kell. A 450 méteres magaslatot magában foglaló hegyháton, ezen a részen két erdő között egy hosszú, cirka 300 méter széles tisztás húzódott végig. A tisztás északi részén volt az orosz állás, ettől 70-120 lépésre a mienk. Az állásainkból hátrafelé vezető

futóárkok nem vezettek egészen az erdőig, mert állásaink és az erdő között egy kis emelkedés volt. Dél felé az oroszok a kezükben lévő állásokból hátrafelé vonuló futóárkon kezdtek előrenyomulni, hogy hátunkba kerülhessenek. Mikor ez semmi módon megakadályozható nem volt, parancsnokságunk elrendelte a visszavonulást. Ez azonban, tekintettel a világos nappalra, csak a még kezünkön levő futóárkon át történhetett. Igen ám, de a már teljesen orosz kézen lévő futóárok vége és a visszavonulásra szolgáló futóárok vége között alig volt 100 lépés távolság. Az oroszok a visszavonulást észrevéve a birtokukban lévő futóárokból helyezkedtek el, annak végén pedig két gépfegyvert állítottak fel, mely a gyalogsággal együtt tűz alatt tartotta a futóárkunk vége és az erdő közötti részt. [...]

Aki a futóárokból kiugrott, arra egy szakasz szibériai vadász és két orosz gépfegyver vadászott. E 100–120 lépésnyi úton százával feküdt a halott és sebesült, s azon kívül félméteres hó akadályozott a futásban. Amikor az ember a futóárok végéhez érkezett, megtorpant. A haldoklók nyögése, a sebesültek jajgatása, az orosz fegyverek ropogása, az oroszok diadalordítása irtóztos morális hatással volt mindenkire. Pedig ki kellett ugrani, mert hátulról taszították az embert. Hogy miképpen jutottam át e rettenetes helyen sértetlenül, még ma sem értem! Csak azt tudom, hogy beérve az erdőszélre, egy nyolc méteres, mély vízmosásba gondolkodás nélkül ugrottam be. Szerencsére a drótvágó ollóm zsinórja beleakadt egy kiálló gyökérbe, ez mérsékelte zuhanásomat.

A vízmosásban volt néhány ember, pár lépés után találkoztam Zelenka hadnaggyal. Kérésemre összeszedett vagy 30 embert, ezekkel az erdő fedezete alatt az orosz kézen lévő futóárokkal egy vonalba felfejlődünk [...] és tartalék állásainkból tűz alá vettük az orosz gépfegyvereket. Egy altisztet, s a közelben levő 61. ezred egyik géppuskás osztagát is odahívtuk és most már nagy riadalmat okoztunk az oroszok között. Ettől kezdve könnyebb lett a visszavonulása az ezrednek. Nem tudom, ezen – feltétlenül szerencsés – gondolatomból ki kovácsolt magának kitüntetési tőkét. Az tény, hogy én semmit sem kaptam érte. Az ezred még így is borzalmas veszteséget szenvedett. A cirka 900 emberből álló ezred legalább 500 embert veszített sebesültekben, halottakban és foglyokban²⁸.

Ahogy a 61-es gépfegyverek megszólaltak, Zelenka hadnagy kiadta a parancsot a különböző századokból összegyűlteknél, hogy az ezred Szálnok faluban gyülekezik.

²⁸ Kiss Ernő helytállása, a futóárok története szerepel a Lépes Győző – Mátéfy Artúr: A cs. és kir. báró Hötzendorfi Konrád Ferenc tábornagy debreceni 39. gyalogezred világháborús története, 1914–1918. Magyar Nemzeti Könyv- és Lapkiadó Rt. Debrecen, 1939. 135–136. p. (A továbbiakban: Lépes – Mátéfy, 1939.)

Én még hosszabb ideig ott maradtam a tehermentesítő osztagnál úgy, hogy mire Szálnokra érkeztem, Müller a századdal már ott várt. Engem néhány emberrel kiküldött tábori őrsre, hogy jelentsem, ha az első orosz patrul [járőr] megjelenik a hegy falu felé eső oldalán. Későbbre járt már az idő, midőn bementünk a faluba jelenteni, hogy a harc már a hegy innenső oldalán folyik, az oroszok jönnek lefelé lassan a hegyről. Ekkor azonban már senkit sem találtam ott. Elindultunk aztán mi is Pusztaháza irányába. A falutól a patak partján visszafelé menve egyszer csak az úttól jobbra fekvő dombokon, egy vízmosásban megtaláltuk századunkat.

Itt pihentem egy órácskát, amikor hívat Müller kapitány. Parancsa, hogy vegyek magam mellé még egy embert, keressem meg az ezredparancsnokságot és hozzam el a parancsot. Vigyázzak, mert nem lehetetlen, hogy az a három patrul, amelyet már ugyanilyen utasítással elküldött, valami orosz patrul kezébe került.

Elindultunk a körülbelül megjelölt irányba és kilenc órára sikerült megtalálni az ezredparancsnokságot. Azonnal indultunk vissza, fél 11 tájon értük el a már-már türelmetlenkedő századot. A parancs szerint azonnal indultunk. Kis idő múltán miért, miért nem, megállt a csapat. Én is ledőltem. Már csaknem elaludtam, mikor mindenki szedelőzködni kezdett. Én is felálltam, de ugyanakkor hallottam, legalábbis hallani véltem, hogy a csapat újra megáll, s kezdi beásni magát, zörömböl az ásókkal. Így újra leültem. Egy jó óra múlva felálltam, kerestem őket, de nem találtam senkit. Egyedül a sötét éjszakában, teljesen ismeretlen helyen, nem ismerve a végcélt, kétségbeesetten indultam el – gondolomra – visszafelé. Nem sokáig maradtam egyedül. Találkoztam egy szakaszvezetővel, aki szintén eltévedt. Bolyongásunk közben ráakadtunk a 37. munkásosztagra²⁹, náluk töltöttük az éjszakát. Tőlük tudtuk meg, hogy a 39. ezred Pusztaházára ment.

Hajnalban mi is elindulunk Pusztaháza felé. Az ezredet már útban találjuk, jönnek visszafelé. Csatlakozunk, s megtudjuk, hogy az ezred állásba megy a 417 méteres magaslatra.

Pár napig a rendes kínok. Hóban, vízben, sárban állást ástunk. Pár nap múlva rettenetesen megdagadt az arcom, lementem Érfaluba az ezredsegélyhelyre. Itt maródi [gyengélkedő] vizitre jártam, s pihentem egész jó helyen három napig. Ekkor a doktor visszaküldött, március 26-án kerültem újra vissza. Alighogy megérkeztem, Müller hívatott. Rettenetesen rám ordított, hogy hogy mertem lemenni maródi vizitre az ő tudta és beleegyezése nélkül. Én először jelentettem neki, hogy a szakaszparancsnokom engedélyével mentem el, de ő erre még dühösebb lett, hogy az

²⁹ Harcvonal mögötti és hadtápterületi munkálatok ellátására létrehozott alakulat.

neki mindegy, ő a századparancsnok. Nem emlékszem, mit szólhattam erre, de éktelen dühre gerjedt:

– Átynlélek! – kiáltotta.

– Vida! Vida! (ez volt a tiszt legényének³⁰ a neve) A revolveremet!

Vida szalad és hozza. De, úgy látszik, volt annyi esze, hogy kiszedte belőle a golyót. Az is lehet, hogy az öreg vaddisznó (ez volt Müller közkeletű neve) tudta, hogy nincs megtöltve. Müller rám fogja, kétszer is próbálja elsütni, de mind a kétszer csütörtököt mond. Én teljesen elkeseredve és mindennel leszámolva csövénél fogva nyújtom neki Mannlicheremet, s mondom:

– Tessék, ez meg van töltve!

Az öreg nagyot kacag, s hozzám vágja a revolvert, azaz csak vágná, mert én lehajolok, s az repül tovább.

– Megijedtél, bides enketes! – kacagja felém és folytatja, így:

– Vida! Egy kis rum az enketesnek.

Megittam a rumot és visszamentem a szakaszomhoz.

Az állások már egész szépek, de nem sokáig élvezzük, mert pár nap múlva tartalékba kerülünk. Az idő lassan kezd tavaszodni, igen jólesik a pihenés. A nap már erősebben tűz, igen kellemes elsütkérezni. Úgy volt, hogy itt maradunk a húsvéti ünnepek alatt is. Húsvét el is jött. Én első napján a szanitéceknél egy dézsában megfürödtem. Keztem magam jobban érezni idegileg is, és valószínűleg a tavasz visszaadta volna akkor már alaposan megrongált egészségemet, ha ünnep másodnapján, április ötödikén be nem következik a Magyarország területén az oroszokkal utoljára vívott nagy ütközet, a húsvéti csata.

A húsvéti csata³¹

Húsvét első napja a tavasz jegyében telt el. Volt egy kis napsütés, pár szem langyos eső. A hó alól itt is, ott is már kizöldült a fű. A bokrok rügyei feszülésig telve. Le s fel sétáltunk, örültünk a tél búcsúzásának. Elképzeltetlenül sokat szenvedtünk a

³⁰ Tisztiszolga. Katonatiszt mellé személyes szolgálattételre beosztott legénységi állományú katoná.

³¹ Az 1915. március 20-án megindított orosz támadás, amelynek során a Przemysl elestén fellelkesült orosz erők több helyen áttörték a frontot, az osztrák-magyar csapatokat a Kárpátok mögé nyomták vissza. Az erősítésül beérkezett három német hadosztály, a Beszkid-hadtest a maradék osztrák-magyar alakulatokkal a Laborca mentén támadva megállította az oroszokat, akik egyelőre feladták a Budapest felé tervezett előretörés gondolatát.

hidegtől, hótól, széltől. Tartalék fedezékeinkben kellemesen pihentünk. Az este híre terjedt, hogy az oroszok ajándékot vittek József főhercegnek húsvétra. Bízni kezdünk, hogy szépen, nyugodtan telik el az ünnep. Lefeküdtünk, s jóízűen aludtunk, mint már régen nem.

Engem két óra tájban felköltött egy ordonánc³². Hívat Müller kapitány. Felkelek, s megyek. A századparancsnokság előtt vár az öreg. Elküld, hogy két emberrel járjam végig az állásokat, nincs-e valami újság. Felveszem a fegyvert, két bakát szólítok magam mellé, s máris indulunk a tavaszillatú éjszakán az első vonalba. Egyik századnál sincs semmi újság. Az emberek egyik része alszik, másik része figyel. Az őrszemek künn állnak a vonal előtt.

A 3. század állása lassanként elhagyja a hegygerincet, s a hegy északi lejtőjére száll le néhány méterrel. Itt érkezésünk előtt jön be az egyik őrszem a drótakadályoktól és jelenti, hogy elől gyanús mozgást hall. A századparancsnok egy erősebb patrult küld ki, én a két emberemmel várok, mert ez már újság. Eddig sehol semmi. A járőr felfejlődve kissé félkörben halad át a vonal előtt fekvő cserjésen. Pár perc múlva tüzelés kezdődik, az orosz patrul futva csörtet át a bokrokon. Nem sokan lehetnek. Pár perc múlva bevonul járőrünk. Vesztesége nincs. Néhány embert láttak, akik az első lövésekre futásnak eredtek. A következő század a 2. Itt is hallották a csetepatét, de előttük nincsen semmi. Itt az állások felett már 3–4 méteres domb emelkedik, illetőleg itt már 3–4 méternyire szállt le az állás a hegy gerincéről.

Három óra, mire viszem a hírt. Müller egy csendes „Jól van, jó éjszakát!”-tal elbocsát.

Hazamegyünk, s még alszunk pár órát. Reggel öt óra tájban ébredszik a társaság. Fél hat felé jön a menázi (a reggeli fekete kávé) és jön Spiess ezredes is. Gúlába rakjuk a fegyvert, s várjuk a kávé kiosztását. Ekkor erős tüzelés hallik az első vonalból. Azonnal egy járőr megy ki megtudni, mi van. Egy ember lélekszakadva fut:

– Jön az orosz!

Kávénkba beletöltenek 4–5 liter rumot, s hirtelen kiosztják. Eközben beérkezik a kiküldött járőr. A 2. század elhagyta helyét, állásából kiverte az orosz. Spiess ezredes a gyors cselekvés embere volt:

– Rajvonal! Előre!

S már maga is indul, vezet bennünket ellentámadásra.

A 2. századnál betört az orosz, de nem állt meg állásainkban, hanem előre jött a gerincig, s pillanatok alatt géppuska és gyalogsági tüzellel árasztotta el századunkat.

³² Tiszt mellé, szolgálatra beosztott katona, küldönc.

Első meglepetésében lefekszik mindenki, de Spiess már a következő pillanatban talpon van, és jellegzetes hangsúlyú hangja túlharsogja a pokoli káoszt:

– Vorwärts! [Előre!]

Lendülete magával ragadja az embereket, de az előnyomulás csak pár lépéssel halad előre, mert Spiess hirtelen térde esik. Meglőtték. Félterden állva még ránt egyet a rajvonalon:

– Vorwärts! – s megforgatja feje felett hosszú botját.

Azonban újra lövést kap. Elesik, de fejét még mindig fenn tartja, botjával előre mutat, de már csak lehelni tudja, de még utolsó leheletével is suttozja:

– Vorwärts!

Az utolsó szó volt ez ajkáról. Harmadik golyó is éri, s a 39. gyalogezred vitéz ezredese, Spiess Silvio³³ három golyótól találva hősi halált hal a 417 méteres magaslatért vívott súlyos küzdelmekben. Nem volt messzebb tőlem 30–40 lépésnél. Müller a jobb szárnyon harcol. Itt a helyén maradt század is segít, az orosz nem tud feljönni a gerincre, így az ellentámadás eléri az első vonalat. Visszaveszik az állást. De újabb orosz tömegek jönnek, s újra az övék az állás. Most a fejét vesztett balszárny is – közöttük jómagammal – a könnyebb végét fogja a dolognak, frontot változtatva elfoglalja az előbb visszavett, s újra elvesztett állást. A rajvonalon felállított kis ágyúba most kerül a harmadik závarzat³⁴ (kettőt már elvitt a muszka), a kis ágyú köhög, szórja a kartácsot³⁵, s az állás nem cserél többször gazdát. De a balszárnyon még változatlan a helyzet, ott állásainkban még benn az orosz. Már délre jár az idő, mire elkészül az új haditerv. Kézigránáttal lépésről lépésre vesszük vissza az állást. Kreuz zászlós van elől, kézről kézre adjuk előre neki a kézigránátokat. Ekkor érkezik két 37-es század. Egyik század frontálisan, másik féloldalasan áll fel az ellentámadásra.

³³ Silvio Spiess von Braccioforte (Herzogenburg, 1867. 11. 30. – Érfalu, 1915. 04. 05.) osztrák katonatiszt. Katonacsaládban született, apja altábornagy volt. A katonai főreáliskola után a Műszaki Katonai Akadémiára került, amit tüzérként, hadnagyi rangban fejezett be. 1889-től vezérkari tiszt, 1894-ben százados. A háború előtt a cs. és kir. 2. és 99. gyalogezredeknél, az Armeeschiessshule-ban (Lőiskolában) szolgált, 1912-ben a cs. és kir. 1. tábori vadászászlóalj parancsnokságát vette át Linzben. Az I. világháborúba magyar kiegészítésű ezreddel, a cs. és kir. 26. (esztergomi) gyalogezreddel került, 1915-ben lett a cs. és kir. 39. gyalogezred parancsnoka. Érfalunál (Szlovákia) halt hősi halált, ott temették el a katonai temetőben; ma a bécsi városi központi temetőben nyugszik. 1918-ban megkapta a Monarchia legmagasabb katonai érdemkeresztjét, a katonai Mária Terézia-rend Lovagkeresztjét. Hőstettének leírása megtalálható: Lépes – Mátéfy, 1939. 139–143. p.

³⁴ Zárszerkezet, amely a löveg mozgatható csövét az agyhoz zárja.

³⁵ Az I. világháború idején már elavult lövedékfajta, amely hüvelybe csomagolt apróbb golyókból állt. A kilövés alkalmával a golyókat tároló eszköz, a hüvely már a csőben megrepedt és a golyók szétszóródva repültek ki. Közelről támadó élőerő ellen használták.

Ez utóbbiakhoz engem rendel ki Müller tájékoztatónak. Megindul a támadás három irányból. A két 37-es század két oldalról, Kreuz kézigránáttal harmadik felől támad. Az első vonal pedig a jobb szárnyon most is erős harcban áll az előlről támadó orosz-szal. A pokoli zajba egyszerre rég nem hallott hang vegyül. Az ezredkürtös egy bokor mögött rohamra fúj. Megsebesül, de ezredese példáján felbuzdulva sebesülten is tovább fújja a rohamjelt, a támadás halad.

Már száll a nap. A gerincen még mindig tartja magát az orosz. Újra megzendül a kürt, kelepel a gépfegyver, eget verő „hurráh”-val az utolsó állásunkból is ki van dobva az orosz. Ismét egy ággal szaporodott a 39. gyalogezred babékoszorúja. Hogy mit művelt az alig 1000 embert számláló ezred (beleszámítva a cirka 300 emberből álló fél 37-es zászlóalj), azt a következő számokból könnyen meg lehet állapítani. Elfogtunk 1500 sebesületlen orosz. Elszállítottunk az első vonalból cirka 3000 darab orosz puskát és két gépfegyvert. Állásaink előtt százával hever a sok halott és magával tehetetlen sebesült orosz. (Ezek fegyverei nincsenek beleszámítva az előző számba.) Az első állást elhagyni előre is szigorúan tilos volt. A front előtti sebesültek ellátása és a halottak eltakarítása későbbi feladat lett, mert már esteledett.

Rettenetes nap volt, oly hosszúnak tetszett, mint egy hét. Este természetesen a legszigorúbb készültség, mindenkinek fegyvere mellett kellett állnia a kilövő lyuk mellett. Minden ember agyon van fáradva. A teljesen elcsigázott bakatársaságnak elég volt egy hangosabb „Jönnek!” kiáltás, azonnal lövöldözni kezdett. De még az sem kellett. Ha a vonal előtt megzörrent az ág, azonnal kitört a tűz, mely, mint a láng, szaladt végig az egész fronton és rettenetes, pokoli módon percekig tartott. A vonal elől be kellett vonni a figyelőket, mert félő volt, hogy hátulról saját embereink lövik le [őket]. Világító rakéták repültek a levegőbe, hogy bevilágítsák az előterepet, a szakasz- és századparancsnokok állandóan az árkokat járták, s igyekeztek szép szóval, gorombán, minden eszközzel higgadtságot önteni az emberekbe. Hiába! Ötször tört ki éjfélleg alaptalanul a tüzelés oly mértékben, hogy az átragadt nemcsak az egész ezredre, hanem az egész hadosztályra.

A győzelem és mégis a visszavonulás napja lett április ötödike. Állásainkat teljes mértékben visszavettük és a visszavétel után pár órával kiürítettük. A bakák, s általában mindenki nagyon sajnálta otthagyni a szépen kiépített, mély, fedeles, srappel-biztos és kilövőlyukakkal ellátott állást. Valóságos erődök voltak a hocsai, radiovoji, de még a 450 méteres magaslaton levő állásainkhoz viszonyítva is. De menni kellett,

mert tőlünk balra a bécsi népfelkelőket³⁶ Felsőolcsváig visszaszorította az orosz, és félő volt, hogy a Hocsánka patak bal partján álló VII. hadtestet hátra támadja a vonalunkon már 8–10 kilométerre előre vonult ellenség. Ezért kellett otthagyni a szép állást.

Éjfélkor jött a parancs: Visszavonulás a Hegyzávod – Lipovica (557 méteres csúcs) – Köves – nagyberezsnyei vonalra. Ezredünk visszavonulási útiránya a Szálnok – Pusztaháza – kövesi út. Ezen az úton történt velem meg az, hogy a Csertész patak mellett, míg kulacsomba vizet merítettem, elvesztettem azóta is meglevő ezüst cigarettatárcámat. Csak később vettem észre és visszamentem érte. Már az összes csapatok elvonultak, magam maradtam szerencsésen megtalált cigarettatárcámmal. Az elfogatástól való félelmem ügetésre nógatott, s borzalmas erőfeszítéssel sikerült is – kifulladásra bár, de mégis – utolérni előbb utóvéd-századunkat, majd a saját századomat, az 5-iket is, melynek akkor már (Müller zászlóaljparancsnok lett) Prokopovits főhadnagy volt a parancsnoka.

Hatodikán reggel érkeztünk a kijelölt vonalra. Ott azonnal hozzáfogtunk az új állások építéséhez. Mi Kövestől balra, a Borosnya községtől északra eső magaslatokat szálltuk meg. Köves községből hoztunk gerendákat, deszkákat. Köves falu alatt a 82. gyalogezred³⁷ csinálta az állásokat. Még a mai napon sem tudom, miért, s ki gyújtotta fel, de a falu égett. Mi mentettük, ami menthető volt, beépítettük állásainkba, mely a kedvező idő mellett szépen kezdett kialakulni, s pár nap alatt készen volt. Ekkor már könnyebb volt dolgozni, nem volt fagyos a föld.

Itt voltunk tizedikéig. Ekkor ismét tartalékba kerültünk, ahol összetalálkoztam a VIII. menetzászlóaljjal jött (s immár tisztiiskolát végzett) önkéntes társaimmal: Vojth Pistával, Kulcsár Dezsővel és Veres Bélával. Már március 23-a óta itt voltak, de eddig elkerültük egymást. Már ők nagy urak voltak: hadapródjelölt őrmesterek.

Április 13-án este kirendeltek bennünket az előállásokba [...] főőrsre. Egész éjjel, szakadó esőben a szabadban voltam. Reggel felé egy deckunghoz kerültem, melyben

³⁶ Landsturm, az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királyságon túli területének kiegészítő fegyveres ereje 1868–1918 között. Harmadik vonalat alkotó katonai erő, amelynek feladata elméletileg a közös és a Landwehr erők támogatása volt, ehhez képest már 1914-ben az első vonalban is alkalmazásra kerültek. Olyan feladatokat láttak el, amelyekre felszerelésük, fegyverzetük, kiképzettségük tekintetében nem voltak alkalmasak. Magyar megfelelője a m. kir. Népfelkelés volt.

³⁷ A cs. és kir. 82. (székelyudvarhelyi) gyalogezredet 1883-ban állították fel. Az ezred tulajdonosa báró Bayersheimi Schwitzer Lajos gyalogsági tábornok volt. Egyenruhájuk hajtókája karmazsinvörös, gombjai fehérek. 1914-ben az ezredtörzs, az I., II., IV. zászlóaljak állomáshelye Bécs volt, a III. zászlóalj Székelyudvarhelyen állomásozott. Az ezredet a székelyudvarhelyi kiegészítő területről egészítették ki.

Huszár Nándor, szintén önkéntes társam, már kadetaspírant [hadapródjelölt] lakott. Nándor, mikor észrevett, azonnal behívott, s most már jobb helyen töltöttem a napot.

A főőrsről tábori őrsre jártunk. Április 15-én délután négy órakor én mentem ki négy emberrel. A tábori őrsnek semmiféle fedezéke nem volt, teljesen a szabadban állt. Úgy volt, hogy négyóránként váltják őket. Így is elég kellemetlen kilátásaink voltak, amennyiben szakadt az eső. Nyolc órakor vártuk a felváltást, nem jött. Nem jött 9–10 órára sem. Úgy gondoltuk, eltévedt, s nem talált ránk. Úgy is volt. Vártuk újra éjfélkor, de akkor már két őrség lévén kint, nem küldtek újat. Az eső pedig folyton szakadt. Nem jött a leváltás hajnali négy órakor sem, pedig az eső már kezdett havas esővé válni. Már akkor bőrig áztunk. A vízhatlan sátorlap is olyan volt, mint a mosogatórongy. Felsőruháink vízzel telve ólomsúlyként nehezedtek vállainkra, hiszen 12 órája álltunk és topogtunk az ömlő esőben. A havas eső már egészen hóvá vált, s rajtunk vastag rétegben összeállva páncéllá fagyott. Végre 17 órai várakozás után, reggel kilenc órakor megjött a felváltó őrs. Mi bevonultunk és aznap pihentünk. Azonban ez a rettenetes idő végérvényesen levágott.

Másnap a főőrsről tartalékba került újra századunk. Itt már jobb helyünk lett volna, de még most sem száradtam meg teljesen. Innen munkára járt a század. Egy közeli erdőben dorongút építéshez való fákat vágtunk ki. Első nap magam is dolgoztam, de pár órai munka után eszméletlenül estem össze, úgy vittek be. Prokopovits talán azt hitte, szimulálok, s másnap újra kiküldött a századdal. Ekkor nem dolgoztam, csak a munkára ügyeltem, s akkor is úgy jártam.

A következő napon, április 20-án maródi vizitre küldött Prokopovits. Az ezredorvos megvizsgált és teljes idegösszeroppanást talált fagyott végtagokkal és véres bélhuruttal súlyosbítva. Azonnal kórházba küldött. Még aznap délután eljutottam szekéren Turányba, a 17. hadosztály egészségügyi intézetébe. Itt meglehetősen rossz helyen, de már aludtunk. Itt a tábori lelkész, Laczák (értarcsai református pap) egy jó pokrócot adatott és 10 koronát kölcsön, ami cigarettát szomjúhozó tüdőmre, s egy kis rendes ennivalóra áhítózó gyomromra áldás volt.

21-én átvittek a kelcei tábori kórházba. Rendes ágy, rendes koszt – három hónapi nélkülözés, éjszakai zabálás után – elképzelhető, mit jelentett számomra. Innen egy napi pihenő után 22-én tovább vittek oda, ahol kárpáti kálváriám kezdődött, Varrannóra.

Itt már rendes, mögöttes országrészi élet, pénzünk már vásárló érték. Mindössze négy napig voltam itt, sok említésre méltó dolog nem történt, mégis, e négy nap már a következő lapra tartozik, nem a harctéri részhez, hiszen ide már nem hallatszott még az ágyúszó sem. Lehet azonban, hogy csak azért, mert csend volt a fronton.

Kórházban

Mint már az előző fejezet végén említettem, 1915. április 22-én a varannói tábori kórházba kerültem. A kórház parancsnoka, egy törzsorvos (nevét nem is tudtam meg soha) rettenetesen gorombán fogadott. Mindjárt első viziten leszidott, hogy egy kis neurasztihéniával [ideggyengeség] haza akarok menni. Neurasztihéniája, mondta, neki is van, mégis itt van. Hiszen – gondoltam magamban – én is igen szívesen felcseréltem volna akármilyen strapás beosztással az elmúlt három hónapot itt, vagy talán még közelebb is a fronthoz, de nem szóltam. Ellenben el voltam készülve arra, hogy innen az én utam valószínűleg vissza, a front felé fog vezetni. Másnap újra kezdte a beszédet, hogy én milyen hazafiatlan vagyok, az ilyen embernek künn a helye. Persze ő még nem tudta azt, amit én előző nap délután magam is megdöbbenéssel vettem tudomásul, hogy míg elindulásomkor 84 kg volt a testsúlyom, most mindössze 56 kg. Tehát testsúlyom teljes és pontos egyharmadát leadtam a három hónap alatt. Most ezt megmondtam neki, és ha már belefogtam a beszédbe, elmondtam azt is, hogy már kb. két hónapja véres bélhurutom is van. Megmutattam neki megfagyott nagy lábujjamat, melyen már egészen fekete volt a köröm, s az egész egy eleven seb volt és jobb kezem mutatóujját, melyről a húsvéti csatában a szegesdrót leszedte a körmöt.

– De, hát miért nem beszél? Honnan találjam én ki mindezt? – mondta.

– Nekem már beszélni sincs kedvem – jelentettem ki rezignáltan.

Megvizsgált most már alaposan, de nem szólt semmit. Másnap, mikor meggyőződött róla, hogy véres bélhurutom nem mese, ágyba parancsolt, s azonnal kijelölt arra, hogy a 26-án induló kórházvonattal mögöttes országrészbe szállítsanak. Mint később megtudtam, olyan kórképet adott rólam a kísérőjegyzékben, hogy a vonatinspekción [vonatügyeletes] orvos a két napig tartó utazás alatt minden nap 4–5-ször megnézett.

A varannói vasútállomáson, míg a kórházvonat betolását vártam, látom, hogy a raktár rakodóján egy honvéd önkéntes szakaszvezető ül. Az arc ismerős és néhány perc múlva rá is jövök, hogy az illető egy volt máramarosszigeti osztálytársam, Lingvay Lajos. Odamegyek hozzá. Mint örvezető, illedelmesen szalutálok a szakaszvezető úrnak, s alázatosan megkérdezem tőle, hogy ő lenne-e Lingvay Lajos. Meg kell jegyeznem, rajta nem volt köpeny, s így önkéntesi karszalagja látszott, énrajtam viszont volt, belőlem csak egy ágrólszakadt, sáros örvezető nézett ki. Ő igen kurtán válaszolt:

– Igen, de mi köze magának ahhoz örvezető, vagy mit akar?

Erre én rögtön tréfára gondoltam, s azt választoltam, hogy én ismerem őt Veresmartról. Ez igaz is volt, ők ott laktak, s én voltam is náluk Veresmarton, pár km-re

Szigettől. Erre leszáll és jobban megnéz, látom, amint emlékei között kutat, de vékony, összetört alakom nem emlékezteti őt az osztály legkövérebb Kiss Ernőjére. Nem emlékezett. Aztán mondtam neki, hogy sokáig egy házban is laktunk. Ez is igaz volt: a szigeti internátusban. Ő, úgy látszik, erre nem is gondolt, mert kitört:

– Hazudik! Ahol mi laktunk, ott sohasem lakott más.

(Ebben igaza volt, atyja állomás előljáró volt és egyedül laktak az állomás épületben.)

– Nekem ne dumáljon, hanem hordja el magát!

Erre én méltatlankodva jegyeztem meg:

– Úgy látszik fejedbe szállt a magas sarzsi, hogy így bánasz azzal, akivel nyolc évig együtt tanultál!

Rám néz, megráz, s ordít:

– Ember, ki vagy hát, beszélj!

Ekkor megmondom, ki vagyok, megöleljük, megcsókoljuk egymást. A vonaton együtt utazunk, s vége-hossza nincs beszélgetésünknek. Tőle tudom, hogy Rácz Barna, Kincses Gyula már elestek.

Gyorsan múlik az idő. Észre sem vesszük, hogy már elhagytuk Sátoraljaújhelyt, Szerencset, Miskolcot. Most már sem Szigetre, sem Debrecenbe nem kerülünk. Lingvay még Balassagyarmatot reméli, ott lakik a sógora. De ez a reménye sem teljesül. Elhagyjuk Pestet, már Komárom körül járunk, de itt sem állunk meg. Elhagyjuk a magyar határt és április 28-án megállunk Korneuburgban.

Itt, a Ferenc József laktanyában levő tartalékkórházban³⁸ helyeznek el bennünket. Fürdés, tetvetlenítés naponta, s küzdés a német nyelvvel állandóan. Mint önkéntesek, egy tiszt szobában feküdtünk, s pár napi pihenés után megérkezett hazulról a pénz és az extraruha. Ezután már jobb az élet. Betegségem a kórházparancsnok (főtörzsorvos, bécsi egyetemi tanár) szerint nem is volt olyan könnyű, mint gondoltam. Itt is többször megtörtént velem, hogy utcán, parkban elszédültem. Egyszer este nyolc órakor a kórház már kerestetett, egy parkban találtak meg, eszméletlenül feküdtem az egyik padon.

Lingvay, mint honvéd, néhány nap múlva megkapta menetlevelét Magyarországba, kívánsága szerint Balassagyarmatra. Magam maradtam, magyar fiú alig volt az egész kórházban. Egyhangú napjaimat csak az élénkítette, hogy a kórházparancsnok

³⁸ A hadszíntéren kívül felállított állandó tartalékkórházakat a betegek megfelelő elosztása céljából hozták létre.

főtörzsorvos leánya (önkéntes ápolónő a kórházban) többször magával hívott sétálni a városba.

Nem tartott sokáig ez az állapot. Három hét múlva, különleges kezelésre már nem lévén szükségem, kitétek az üdülőtelepre. Itt a kórházparancsnok örömmel engedett haza Debrecenbe, ahova azzal az indokkal kértem elküldésemet, hogy ott a káderünk (pótzászlóalj).

Debrecenben a kollégiumi internátusba kerültem, de csak pár napig voltam itt, sikerült kijutnom Érmihályfalvára, ahol egy 110 ágyas vöröskereszt kórház volt berendezve az iparos otthonban és a kaszinóban. A kórház vezető orvosa Dr. Andrásy Ernő járásorvos, asszisztense a fia, Nőci. Beosztott segéderő Kocsár Árpád. A parancsnok pedig egy öreg tartalékos, vagy szolgálaton kívüli, de mindenesetre népfelkelő korban lévő százados. Ritkán láttuk, nevét sem tudom. Én a kaszinóban egy kis külön szobában voltam elhelyezve, de bizony többször voltam kint Semjénben, vagy a nagynénéméknél Mihályfalván, mint benn. Itt igen jól telt az idő, híztam, gyógyultam. Itt elmaradhattam volna a teljes gyógyulás idejéig, mert bizony még attól nagyon messze voltam, ha nem lett volna Mihályfalván egy doktor, aki az egyik debreceni kórházban teljesített katonai szolgálatot, s rettenetesen haragudott úgy Andrásyra, mint édesapámra. Ez, mikor megtudta, hogy ott vagyok, felheccelte ellenem egyik [...] kartársát, (akivel különben együtt is kerültek később haditörvényszék elé, majd a szegedi Csillag börtönbe viselt dolgaik miatt) hogy valamilyen ürüggyel rendeltessen be Debrecenbe. Ez rövid mesterkedés után sikerült és július 21-én be is hívtak felülvizsgálatra. Azt hiszem, előre el volt készítve a dolog, mert ezt a felülvizsgálatot aztán éppen ő végezte. Illetve kellett volna végeznie, de meg se nézett.

– Ja, maga az a Kiss Ernő? Holnap átveheti menetlevelét az irodán a káderhez!

Ugyanis időközben káderünk Csehországba, Königgrätzbe lett áthelyezve. [...]

Másnap tényleg el is indultam, s július 23-án megérkeztem Königgrätzbe.

A kádernél és tiszti iskolában

A pótzászlóaljnál a 2. századhoz kerültem újra. Jóformán széjjel sem nézhettem e szép kis cseh városban, mert pár nap múlva beosztottak a tiszti iskolába most kerülő 1895-ös önkéntesekhez, akikkel augusztus harmadikán el is mentünk Gablonz an der Neisse-be, ahol tiszti iskolánk volt.

Tiszti iskolánk igen szép helyen, a város fölött fekvő Schützenhausban [lövészházban] volt elhelyezve. Gablonzban különben két tiszti iskola volt, magyar és

német. Magyaroknak neveztük a közös iskolát, mert itt voltak a Csehországba helyezett magyar ezredek önkéntesei, a 39-esek, 44-esek³⁹, 60-asok⁴⁰, és előadói is magyarok voltak. Németnek a Landwehrek⁴¹ [osztrák honvédek] iskoláját mondtuk.

Az önkéntes iskolában összekerültünk néhányan a kárpáti önkéntesekből: Elek Feri, Boross Béla és én. Az idő jól telt. Sokat rukkoltunk, [vonultunk] sokat kártyáztunk és főleg sokat daloltunk. Elek Frici volt a karnagyunk, s két, három szólamra énekelünk mindenféle darabokat, köztük olyanokat is, amiktől a papiros is elpirulna, ha leírnám. De, minthogy ezek voltak a legjobban összhangosítva, ezek tetszetek legjobban a gablonzi publikumnak, akik, bár semmit sem értettek belőle, szívesen hallgatták a magyar iskola magyar dalait.

Erről az énekkarról hadd álljon itt a következő kis epizód. Egy ízben a Nickelkuppén (itt volt a gyakorlóterünk) találkozott a két iskola. A németek mutatni akarták, hogy ők is tudnak énekelni, kórusban előadták a Gotterhaltét⁴². Mi természetesen feszes vigyázz-állásban, szalutálva hallgattuk végig azt. Majd mi álltunk fel énekelni. Fischer főhadnagy ekkor odaszólitja Elek Fricit és így szól:

– Meg ne próbáljátok a magyar himnuszt énekelni, mert ha valamelyik piszok cseh valami megjegyzést tesz, én karddal megyek neki és felnyársalom, abból pedig baj lesz!

Elek tolmácsolta nekünk a tisztí akaratot, s egyben csinos heccet készített elő. Néhány különálló fiút felszólított, hogy mikor rákezdjük az éneket, ugorjanak talpra és szalutáljanak. Azzal hozzánk jön, s a hang megadása után rázendít a kar a „Gummi arabicum” primitív szövegű, de dallamos bolondságra. [...] A Gummi arabicum

³⁹ A cs. és kir. 44. (kaposvári) gyalogezredet 1744-ben állították fel. Az ezred tulajdonosa Albrecht főherceg, tábornagy volt. Egyenruhájuk hajtókája buzérvörös, gombjai sárgák. 1914-ben az ezredtörzs, az I., II. zászlóaljok állomáshelye Budapest volt, a III. Kaposváron, a IV. Bilecában (Bosznia-Hercegovina) állomásozott. Az ezredet a kaposvári kiegészítő területről egészítették ki.

⁴⁰ A cs. és kir. 60. (egri) gyalogezredet 1798-ban állították fel. Az ezred tulajdonosa lovag Ciegler Alfréd gyalogsági tábornok volt. Egyenruhájuk hajtókája acélzöld, gombjai fehérek. 1914-ben az ezredtörzs, az I., III., IV. zászlóaljok állomáshelye Eger volt, a II. zászlóalj Zvornikban (Bosznia-Hercegovina) állomásozott. Az ezredet az egri kiegészítő területről egészítették ki.

⁴¹ Landwehr, az Osztrák-Magyar Monarchia Magyar Királyságon túli területének fegyverese 1868–1918 között. Második vonalat alkotó katonai erő, amelynek feladata a közös hadsereg támogatása, a belső rend és biztonság fenntartása. Ehhez képest a háború első napjaitól kezdve első vonalbeli feladatokat láttak el, gyakorlatilag a k. u. k. alakulatokkal azonos értéket képviselve. Magyar megfelelője a m. kir. Honvédség.

⁴² Az először 1791-ben énekelte Gott erhalte 1826-ban lett az osztrák császárság, majd 1867-től az Osztrák-Magyar Monarchia hivatalos himnusza. Szövegét Johann Gabriel Seidl, zenéjét Joseph Haydn írta.

zűmmögve, a többi forte, hogy meg ne sejtse a cseh banda, hogy becsaptuk. Az ének felhangzik, az erdőszélen ülő fiúk felugranak, tisztelegnek, a csehek szintén. Tisztjeink behúzódnak az erdőbe, mulatnak a cseheken, akik a hatodik Gummi arabicum után már izzadnak. Végre Frici a tizedik után megkegyelmez nekik, mondván:

– Na, ezek se éneklük nekünk többet a Gotterhaltét!

Úgy is lett. A csehek elpárologtak mellőlünk. Sokat mulattunk még ezen az eseten később is, különösen, mikor a Gablonzban élő néhány magyar család is megtudta a heccet.

Sokat rukkoltunk és nagyokat. Tisztjeink inkább bajtársaink voltak, mint szigorú felettesek, különösen Fischer 39-es főhadnagy, a stratégiai előadó. Sokszor tréfából képtelen feladatokat adott, a kínlódókat kinevette, ellenben nagyon szerette a talpraesett feleleteket, még ha tréfások voltak is. Egyszer megyünk hazafelé, s a Nickelkuppén rákiált a századot vezető önkéntesre:

– Balról tüzéségi tűz, jobbról lovasság, szemben az erdőből gyalogsági tűz, hátad mögött gépfegyver, feletted három ellenséges repülőgép.

Ha ezek közül bármelyiket magában mondja, mindre tudni kell a legmegfelelőbb formációt, s azt azonnal végre is kell hajtatni a századdal. A századvezető önkéntes az első bemondás után vezényelni akar, de hallva a folytatást, egy pillanatra megbénul, de mire a hadnagy bevégzi, már ő is észbe kap, s utána rögtön harsányan vezényel:

– Kniet nieder! Zum Gebet! [Térdelj! Imához!] Itt már csak az Úristen segíthet!

Oly frappáns volt a felelet, hogy tisztjeink, akik az önkéntes kapkodásán akartak mulatni, a Fischer felsülésén kacagtak – becsületére legyen mondva – vele együtt. A fiú kommandójából szállóige lett, s még két-három év múlva is emlegették az ország minden részében.

Nekem nem nagyon ízlettek a nagy kirukkolások, hogy mégis a rangelsők között, mint szakaszvezető kerültem ki az iskolából, azt inkább elméleti tudásomnak köszönhettem. Külön dicséretet kaptam térképolvásásból. Ennek története a következő volt. Iskolabefejező gyakorlatra elvittek bennünket 5–6 községgel odébb. Egyik faluban kezünkbe nyomták a térképet, s elmondták, hol van az ellenség – kb. három óra járásnyira. Három raj megy ki felderítésre, mindenkinek feladata egy-egy szakasz felderítése, tábori őrsök helyének meghatározása, ha lehetséges, elfogása. Indulás este hét órakor. Jelentés hozandó az ellenségtől körülbelül három km-re eső faluba, hova azalatt a század biztosítva előnyomul. Elindult mind a három járőr, egyiknek a parancsnoka én lettem.

Én járőrömmel egy házban megbeszélést tartok. Megállapítjuk az útirányt, s az utat kijelöljük. A térkép szerint az ellenség balszárnya egy meglehetősen meredek

hegyoldalra támaszkodik, mely erdősnek volt jelezve. Volt ennek a meredek hegyoldalnak egy kis lankás része, melyet három oldalról erdő vett körül, csak éppen a támadási irányból volt nyílt. Ha az ellenség még világosan elfoglalta helyét, egy tábori őrsét feltétlenül ide kellett felállítania. Ezt kellett nekünk felderítenünk. A meredek lejtőn levő erdőben a térképen egy csapás volt jelölve, mely ennek a tisztásnak a felső sarkába torkollott be. Én ezt a kis utat jelöltem meg felvonulási útnak. Elindultunk, s a legrövidebb utakon – dűlőutakat, sőt gyalogösvényeket is felhasználva – kilenc órákor már a hegy lábánál voltunk.

Itt rövid pihenő, azalatt végleges megbeszélés után elindultunk a csapáson. Én jártam elől, megbeszélésünk szerint olyan csendesen vonultunk felfelé, hogy egymás nesztét is alig hallottuk. Nemsokára fel-fellobbanó fényt vettünk észre. Számításunk tehát helyes volt, a tisztáson tényleg volt tábori őrs, mely azonban teljes biztonságban érezve magát, még cigarettázott is. Mint már említettem, a tisztás felső részén is erdő volt, így az első vonalból nem lehetett ide látni. Mi a csapáson elértük a tisztás felső részét és lövés nélkül elfogtuk az egész őrsöt. Ez öt emberből állt, velük volt az iskola egyik tisztje is. (Az ellenfél ugyanis a Landwehr iskola volt.) Ez utóbbi váltig tiltakozott a hadifogság ellen, de mi nem tágítottunk, a főhadnagy urat is elvittük.

Az erdőben pihenő alatt megbeszéltük a további teendőket. Minthogy jobbra kellett tartanunk a falu felé, úgy döntöttem, hogy három ember elkíséri a foglyokat, elviszi a pokróc alatt megírt jelentésemet a levezető úton, magam pedig négy emberrel a lankán megyek tovább, s esetleg a középső járőrrel egyesülve még egy tábori őrsöt fogunk. Időnk volt, mert csak 11 óra tájra vártak bennünket a faluba. Sajnos, a 44-es járőrt nem találtam meg, így a 2., 3., sőt a bal szélső járőr helyett a 4. és 5. tábori őrsöt is felfedeztem és belerajzoltam térképembe, aztán, mint aki jól végezte dolgát, mentünk hazafelé.

A század, illetve iskola akkor ért a faluba és a főtéren éppen akkor rakta fegyverét gúlába. A másik részen ekkor abfertigolták [igazították el] a falu végén felállítandó Kantonierungswachekat. Hanem az embereimet és a foglyokat nem látom sehol. Éppen egy sarok árnyékában néztük az egyik őrség kivonulását, mikor a parancsnok harsány hangon haltol [állít meg] valakit. Az én embereim voltak a foglyokkal. Pár perc után találkozunk, s most már együtt megyünk a parancsnokságra, ahol megbeszélés volt tisztjeink felügyelete alatt.

Jelentkezésem alatt a 39-esek hurráztak, hogy mi vagyunk az elsők. Hát még mikor megtudták, hogy nemcsak foglyokat hoztunk, hanem az egész vonal előtti terepet is felderítettük, akkor volt az igazi ujjongás.

A többi járőr csak 12 óra tájban érkezett be. Egyik teljesen eltévedt, a másik eljutott a 3. tábori őrsig, de észrevették. Aztán megindult a támadás, amely szintén jól sikerült.

A megbeszélésnél megállapítást nyert, hogy az én feljegyzésem teljesen azonos az ellenség által a tábori őrsők részére rajzolt térképpel. Egy tábori őrsöt elfogtunk, a többi helyét pontosan megállapítottuk. A német iskola parancsnoka megdicsérte járőreinket. Ekkor a mi iskolánk parancsnoka jelentette be, hogy az egész felderítést tulajdonképpen a vezetésem alatt álló 39-es járőr végezte. Külön dicséretet kapott a járőr és én is másnap az iskolaparancsnokságtól és az iskolák felügyeleti hatóságától.

Pár nap múlva az iskola befejeződött, s (én, mint szakaszvezető) bevonultunk újra a káderhez, Königgrätzbe szeptember 20-án.

Rövid ott tartózkodás után elmentem haza 14 nap szabadságra. De rettenetes pechem volt! Az úton elveszítettem menetlevelemet. Sürgönyöztem Königgrätzbe, bejelentve ezt, mire azonnal visszarendeltek. Fráter Lóránd írt Floreanu ezredesnek, a pótzászlóalj parancsnokának, hogy az így elvesztett szabadságomat adja vissza. Pár nap múlva tényleg újra elengedtek, de visszatérésem után Müller kihallgatásra citált és a szolgálati út megkerüléséért, teljesen igazságtalanul, hiszen nem én vittem a levelet Floreanunak, három napi egyesre⁴³ bezárt.

Mire innen kikerültem, már be is voltam osztva a XVI. menetzászlóaljba. Előbb a 2. századhoz kerültem Lovas Béla parancsnoksága alá, majd pár nap múlva a 4. századhoz tettek át Rohn főhadnagyhoz.

Sok önkéntes volt újra a menetzászlóaljban, s immár másodszor indultam a front-ra mint önkéntes. De most már mégis szakaszvezető voltam tisztí iskolával. A menetzászlóalj október 30-án este vagonírozott be, s indult el az olasz harctérre.

Az olasz háború. Doberdó

Míg 1915. április 21-től október 30-ig kórházban, a kádernél és tisztí iskolában voltam, azalatt ezredünket az orosz harcterről a május másodikí gorlicei áttörés⁴⁴ után

⁴³ Három napos fogda, amit egyedül, magánzárkában kellett letöltenie.

⁴⁴ 1915. május 2-án a Biala mentén, Gorlicével szemben Mackensen tábornok német és osztrák-magyar erői addig nem ismert, nem tapasztalt tüzérségi előkészítés után megrohanták az oroszok állásait és több helyen rést ütöttek azon. Súlyos csaták után június 3-án visszafoglalták Przemyslt, majd 13-án Lemberget. Bresztlitovszk bevételével zárult a négy hónapig tartó, a gorlicei áttöréssel kezdődő hadművelet.

pár héttel kivonták, s elvitték az olasz harctérre. Az olaszok ugyanis május hónapban szintén háborút üzentek a központi hatalmaknak. Ettől kezdve aztán a 39. gyalogezred állandóan az olaszok ellen harcolt. Előbb Karintiában, majd mikor az olasz támadások súlypontja az Isonzó folyóhoz helyeződött, az ettől keletre elterülő karsztos Doberdó-fennsíkon küzdött.

A 39. gy. ezred parancsnoksága

Ide indultunk mi is október 30-án. A bécsi kivilágított temetők mellett, majd a csodaszép Semmeringen áthaladva, november harmadikán érkeztünk meg Sesanába. Itt kivagoníroztunk, s innen gyalog indultunk el a front háta mögött lévő Ponikve nevű faluba. Zászlóaljunk parancsnoka Müller kapitány, a vaddisznó volt. Volt még egy másik kapitány is velünk, Milliom, aki most került ki először a frontra.

Ponikvében állandóan gyakorlatoztunk, s bár nehezen szoktunk hozzá a „küves ország”-hoz, mégis jól telt az idő. Bakáink különösen nehezen élték bele magukat abba, hogy ezután ebbe a csupa kőbe kell deckungot ásni. Rá is illett erre az országra az Engel főhadnagy által a „Fantúsz Stefán Hólyag” szájába adott kérdés:

– Ki a fene látott földet tiszta kűbül?

Aztán sok minden új dolgot is meg kellett szokni. Itt nincs kút, nincs víz. Itt a kulacsot úgy töltik meg vízzel, mint a Kárpátokban kávéval. Aztán itt úgy járnak

a repülő, mint a legyek, s ezek bizony már a mögöttes országrészekben is sok galibát csinálnak.

Nekem a következőképpen mutatkoztak be. Egy ízben Dutovljében jártam a zászlóalj részére mindenféle jót felvételezni. Szekerünk egy hosszú szekérsorba beékelve lépésben haladt az országúton. Egyszerre csak bűgva közeledik egy nagy zöld-fehérszínes, kétfedelű repülőgép. Már akkor megkezdődött az idegesség a trén vonalban. Mi, még itt újoncok lévén, kíváncsian figyeltük a nagy gépet, melyet kis apró felhőként kísértek az elhárító ágyúk srapneljei. Hanem, amint közelebb jött, s egymás után három hatalmas bombát dobott le a közelünkbe, a mi kíváncsiságunkat is a félsz váltotta fel. Az egész kocsisoron irtózatos pánik vett erőt. A lovak leugrottak az országútról, s ment, ki merre látott. Hiába vágta az egyik trénparancsnok alezredes előre-hátra, sem a megvadult lovakba, sem a megrémült emberekbe nem tudott lelket verni. Mi is kerülő úton jutottunk be Dutovljébe.

A frontról pedig egyenesen riasztó hírek jöttek. Itt nem lóttunk-futottunk előre-hátra, mint a Kárpátokban. Egy helyen kellett kitartani, de állás az nem volt, csak 60–80 cm magas kőrákás és 10–15 cm mély árok, az is csak addig, míg az olasz pergőtűz össze nem borította.

Két hétig voltunk Ponikvében, aztán mi is kimentünk az ezredhez, s szemtől szembe láttuk a fent vázolt állapotokat. November 17-én érkeztünk meg a Segeti mellett fekvő barakktáborba. Csatakos, sáros idő volt. Itt osztották be menetzászlóaljunkat az ezredbe. Én a 13. századhoz kerültem. Parancsnoka a már fentebb említett Milliom kapitány. Szakaszparancsnokok voltak: dr. Vitéz József, egy dússzakállú, morózusnak látszó, de inkább csak elfásult (1914. augusztus óta a fronton lévő) idősebb, 28–30 éves hadnagy, dr. Héder János zászlós, volt szigeti osztálytársam, Héder Pista bátyja, jókedvű, bolondozni nagyon szerető, kedves fiú és Romancsik törzsőrmester. Negyediknek én voltam kijelölve, ugyanis, mikor Héder megtudta, hogy már másodszor vagyok a fronton, azonnal előterjesztett kadetaspirantta való előléptetésre, ami pár nap múlva meg is történt.

A lágérben egész csomó ismerősre találtam. Ott volt Hajdú Zoli mint zászlós, Fodor Pista mint kadét. Szörnyűségeket beszéltek a frontról, melynek legrémesebb állatai voltak: a macska, a 28-as és a légi torpedó. A macska alatt a bombákat kellett érteni, melyek borzasztó légnyomással robbantak. A 28-as 28 cm kaliberű gránát, melynek pusztító hatása volt borzasztó. Olyan lyukakat vágott a doberdói kőbe, melyek 15–20 ember befért. A légi torpedó pedig egy lapon lőtt, tempírozott szárnyas bomba, mely a földön sokszor meg-megugorva jött, s útközben robbant. Ilyen előkészítés után mentünk fel állásba november 23-án este.

Századunk zászlóalj tartalék egy dolinában. A dolina karsztalakulat 4–8–10 méter mély, tölcser alakú lyuk, partja menedékes, az aljában 5–10 méter átmérőjű sárga agyagos föld, a fennsík békebeli lakóinak szántóföldje. Nekik az volt a jobb, amelyiknek partja menedékesebb, így könnyebben tudott lemenni bele az állat, nekünk a meredekebb partú, mert ennek oldala a beleépített fedeles Unterstandokkal [bunke-rekkel] jó fedezékül szolgált. Egy ilyen nagyobb dolinában voltunk, valahol a D., E., F. szakaszok valamelyikének háta mögött. Az állás itt ugyanis ilyen elnevezésű szakaszokra volt osztva, melyek mindenike egy-egy század rayonját⁴⁵ képezte.

A nappal a fedezékben töltöttük, este pedig mentünk futóárkot építeni. A megérkezésünk utáni napon Héderrel mentünk ki együtt. Borzalmas hatással volt rám az éjszakában a rettenetes reccsenéssel robbanó, s repeszeit 200–300 méterre is eldobó macska. Bevonulásunk után másnap délig aludtunk.

25-én délben jött a parancs, hogy a 61. ezred területén ellentámadásra kell mennünk, mert állásaik egy részét elvette a digó. (Honnan eredő neve volt ez az olasznak, nem tudom, de hogy a svájci határtól a tengerig ez volt a nevük, az tény⁴⁶.) Fényes nappal vonult át a század a kanyargós kőfalak mellett vezető úton a kb. három km-re lévő San Martino községhez. Bár az egyes emberek között 40–50 lépés távolság volt, az olasz mégis észrevett bennünket, s néhány srapnelt és gránátot küldött az útra. Bezzeg volt itt ágyútűz, sokkal nagyobb, mint északon.

San Martinóhoz megérkezve a falu alatt egy dolinában helyeztek el bennünket. Milliom kapitány elment a további parancsért. Pár száz méterre lehettünk az első állásoktól, ahonnan puska, gépfegyver, kézigránát, bomba és ágyúszó rettenetes zűrzavara hallatszott hozzánk. Jött Milliom futva a dolinán át. A parancs: további intézkedésig itt maradunk. Lassanként beesteledett, eljött a menáksi is. Már akkor hadapródjelölti rangban tiszt menageor⁴⁷ voltam, s tiszt cigarettát kaptam a Héder kezdeményezésére, aki így vezette be ezt:

– A kapitány úr úgysem dohányzik, mi meg szívesen lemondunk egy részéről az aspiráns javára.

Mégis, Milliom sajnálta tőlem legjobban azt, mert ő gyűjtötte.

⁴⁵ Körzet, egy-egy század felügyelete alá tartozó terület.

⁴⁶ A digó elnevezésről lásd Felszeghy Ediltrud: A császári és királyi hadsereg nyelve Magyarországon. Német Nyelvészeti és Néprajzi Intézet, Budapest, 1938. 62. p.: „Az olasz katona neve, mivel fogságba jutása után e szót hebegte folyton, ezáltal azt akarta jelezni, hogy mindent megmond saját csapatáról a jobb bánásmód reményében.” Dico = én mondom.

⁴⁷ Tiszteknek járó ellátmány.

De, hogy visszatérjek a San Martinó-i eseményekhez, vacsora után hívatják Milliom kapitányt az ezredparancsnokságra. Mi rettenetes lelkiállapotban várjuk a további fejleményeket. Egyszer aztán jön Milliom, felállítja a századot. Mikor összeálltunk, mondja, hogy nem ellentámadásra megyünk, hanem haza, vissza tegnapi helyünkre, ugyanis a 61-esekhez beosztott 82-es székely zászlóalj már visszavette az állást, annak a zaját hallottuk az előbb. Indultunk is azonnal vissza.

Másnap este halottakat hordtunk le az állásokból egy útra, onnan pedig deszkákat és szeges drótot szállítottunk az első vonalba, a „H” Abschnittből [szakasz] és ugyanoda. Századunk 40 halottat vitt le, mert aznap pergőtűzzel borította el a digó ezt az állásrészt. Elképzelhető, milyen kellemetlenül érte másnap, 27-én este az egész századot a parancs: Indulás azonnal a „H”-ba, mert az ott levő századból már alig van ember, a digó meg támad. Bementünk az állásokba, de nem volt ott már állás, csak gránátlyukak, s itt-ott egy kis kőfal rész. Alig hajnalodott, már megkezdődött a Termelfeuer, a pergőtűz. Amit ott az ember tapasztalt, az túltett minden elbeszélésen és képezen. Egy darabig fenn voltam az állásokban, de egyszer hívat Milliom az állás mögötti dolinában lévő kavernába. A kaverna a sziklába robbantott kisebb-nagyobb barlangszerű lyuk. Ez 5–6 méter hosszú és 2 méter széles volt. Felette 2–3 méter vastag kőréteg. Belseje gerendákkal alátámasztva, hogy a reá hulló nehéz gránátok le ne szakítsák a kőréteget. Ez volt az úgynevezett gránátbiztos fedezék. Ide hívatott engem le Milliom kapitány délelőtt a legnagyobb pergőtűzben, hogy megkínáljon egy kis szalámmal és egy kis cukorral. Dühös voltam, hogy ebben a rettenetes pergőtűzben ezért lehívatott. De, minthogy már lejöttem, azt mondta, ne is menjek vissza. Mivel pedig a kavernában nem fértem, a dolina partján levő kis fedezékben töltöttem az időt. Sok biztató nem volt az ilyen fedezékben, volt ott több is ilyen. A mellettem levő teljesen szét volt löve. Abban lakott állítólag Bacsoni Sándor kadét, aki egy viperától vagy skorpiótól megijedve kirohant, s alig tett 20 lépést, irtózatos robbanással egy gránát vágódott bele, akkor ment tönkre. (Utólag már, most, jegyzeteim tisztázása közben ismertem meg ennek a históriának hiteles történetét: Bacsoni órákig tartó gyötrelmeket szenvedett el ebben a fedezékben, mert pont a bejárat felett himbálózott egy vipera, s ő mozdulni sem mert. Csak akkor rohant már ki idegileg teljesen kikészülve, mikor a vipera tovább siklott.) Most én a mellette levő fedezékben húzódtam meg, s el is aludtam. Délután egyszerre megszűnt a tüzérségi tűz. A nagy csendre felriadok, s rohanok fel az állásokba. A gyalogsági támadás megkezdődött.

A pár száz lépésre levő ellenséges állásokból százával özönlik kifelé a digó. A jobb szárnyra rohanok, keresem fedezékemet, a 40–50 cm magasságú kis kőrakást.

Csupa rom az is. Hátizsákom (egyik fennmaradt) teljesen szétverve, tábori lapjaim (volt vagy 200 darab) szanaszét hevernek rongyosan. Mégis csak okosan tette hát Milliom, hogy lehivatott!

Szakaszomból nyolc embert tudok összeszedni. Egy gránátölcsérben fekszünk, s lőjük a támadókat erősen. Bár kevés a fegyver, úgy látszik, mégis van hatása tüzelésünknek, mert egy oldalazó állásból gépfegyver veszi tűz alá kis fedezékünket. Nem érünk rá vele törődni, de úgy vesszük észre, mintha magasan is járna kissé. Egyszerre azonban lejjebb veszi a tüzet, s mi is jobban lehúzódnak a kis mélyedésbe. Természetesen teljesen lebújni nem lehet, mert akkor nem tudnánk mi sem löni. Így történik, hogy az egyik golyó átfúrja sapkámat, s végig vérzi fejemet, de csak később veszem észre. Kis horzsolás csak. Lassanként szállingóznak vissza a szomszéd század felől (ott nem volt pergőtűz) az emberek, s már a szomszédos gránátölcsér is ontja a golyót. Az olasz támadás megtorpan, a rajvonal lefekszik, és nem kél fel többet, hogy előre nyomuljon. Mikor felugrik, már akkor visszafelé rohan saját állásába. Sokat mondok, ha 30 puska volt, amely visszaverte a támadást. „Oroszénál” nem ment ilyen könnyen... Meg kell azonban adni, tisztjeik sneidigan [magabiztosan] viselkedtek. Kivont karddal rohantak a csapat előtt. Próbálták a rajvonalat előre hajtani, de nem sikerült. A támadás kimúlt, mielőtt megszületett volna. Lassanként lenyugszik a nap, beáll az este, jön a 31. Landwehr ezred, levált bennünket, mi pedig megyünk vissza régi helyünkre.

Másnap ismét pihenünk. 30-án híre jár, hogy a 43-asoknál⁴⁸ baj van, betört az olasz. A hírt megerősíti, hogy önként jelentkezőket keresnek ellentámadásra. Héder unszol, végül is jelentkezőnk mind a ketten és még vagy 30 ember. Átme gyünk a 43-asokhoz. Az ezredparancsnok mindnyájunknak aranyérmét ígér, ha visszavesszük az állást. Megindítjuk az ellentámadást kézigránáttal két oldalról. Egyik oldalon Héder és én, másik oldalról Farkas, 43-as kadét. Lépésről lépésre tért nyerünk. Egyszerre hirtelen megakad az ellentámadás. Úgy látszik, kézigránátjaink ellen egyik traverzünk jó fedezéket nyújt a digóknak. Már a hetedik gránátot dobjuk be, s még mindig szuronnyal fogadják az előrenyomulni akaró bakát. Héder most vakmerő tervet főz, s már végre is hajtja. Hogy lendületet vigyen a támadásba és bátorságot a társaságba, felugrik a traverz tetejére, kiló egy világító rakétát, a nappali fényben teljes figurát mutatva érces tenorjával túlharsogja a csatazajt, dalolja:

⁴⁸ A cs. és kir. 43. (karánsebesi) gyalogezredet 1715-ben állították fel. Az ezred tulajdonosa Rupprecht bajor trónörökös volt. Egyenruhájuk hajtókája cseresznyepiros, gombjai sárgák. 1914-ben az ezredtörzs, az I., III., IV. zászlóalj Fehértemplomban, a II. zászlóalj Karánsebesen állomásozott. Az ezredet a karánsebesi kiegészítő területről egészítették ki.

– Pizskáld ki! Pizskáld ki! Pizskáld ki belőle!

S minden hangsúlyra bevág egy-egy kézigránátot a meglepett olaszok közé. Azok hanyatt-homlok menekülnek, s egyszerre két-három traverzzel jutunk előre. Pár perc múlva már felhangzik a jel:

– Vigyázz! Vigyázz! Vigyázz!

Összeért a két csapat, vissza van véve az állás.

Most egy 43-as század vált le bennünket, mi visszamegyünk az ezredhez, jelentjük a sikert. Még nem érünk haza, már csatazajt hallunk, s otthon már vár a hír: A 43-asok az éj folyamán újra visszaadták az este visszavett állásrészt. Így aztán a mi aranyérmünk részben elsápadt, részben megbarnult. Csak Héder kapott érte kis ezüsstöt, mi többiek bronzot. Így végződött az önkéntes vállalkozás.

Pár nap múlva leváltották ezredünket, mely Retablierungra ment. Mi, a IV. zászlóalj még a devetaki kavernáknál maradtunk december kilencig, csak akkor indulunk az ezred után. Elkülönítve meneteltünk, mert a zászlóaljban néhány kiütéses tífusz megbetegedés történt.

A segeti lágérben megfürödvé még aznap tovább indultunk pihenésünk színhegyére, Selóba.

A selói retablirozás

A 39. gyalogezred a hosszú doberdói harctéri szenvedés után december kilencedikén elindult Retablierungra. Ez olyan szó volt, melyet a legmagyarabb fiú is szívesen megtanult. Mert ez – bármit takart is a cifra szó – hosszú pihenőt jelentett neki. Ha nem is a szó legszorosabb értelmében, de abban az értelemben, hogy akkor nem vitte óráról órára vásárra a bőrért. Ez a pihenő még jobb volt, mint a káderélet. A kádernél sokkal inkább korlátok közé volt szorítva a társaság. Itt nem volt meg az a szorongás, hogy vajon beosztanak-e a marsba [menetalakulatba]. Itt, ha menni kellett, mindenki ment.

Selo község a Dornberg – haidenschafti országút mellett fekszik. Olyan, mint a többi kis szlovén falu. Nekünk, a IV. zászlóaljnak talán jobb sorsunk volt, mint az ezred többi részének. Legalábbis a mi szempontunkból. Ugyanis, mint már az előző fejezetben írtam, el voltunk különítve a pár kiütéses tífusz eset miatt. Ez az elkülönítés abból állt, hogy míg az ezred a faluban egyes házaknál volt elszállásolva, addig mi az országút és az országút mellett futó kis pataknek a faluval ellenkező oldalán telepedtünk le. Ott építettek részünkre barakkokat és így egy-egy század egyetlen helyen

volt. A tisztek is, az egy századbeliek egy helyen voltunk. Mi úgyszólván egy külön egységet képeztünk szinte függetlenül az ezredtől, legalábbis a felszabadulásig. He-lyünket azonban azután is megtartottuk egész otlétünk alatt.

Az első pár nap meglehetősen kellemetlenül telt, mert irtózatoss hideg bóránk⁴⁹ volt. A levegő annyira lehűlt, hogy (ami szokatlan ezen a vidéken) még havazott is. De néhány nap múlva elállt a szél, s általában kellemes lett az idő.

Lassanként barakkjainkat – a századét is – kellemessé tesszük. Tiszti étkezdénk állandóan hangos. Nagy ivások és nagy kártyacsaták. Karácsonyra szép ünnepséget készítünk elő. Sok szeretetsomagot kaptunk, aztán bort és cigarettát, úgyhogy az egész zászlóalj kellemesen töltötte a karácsonyi ünnepeket.

Január 14-én meglátogatta ezredünket Károly Ferenc József⁵⁰ trónörökös. A nagy napra nagy előkészületek voltak. Egy csomó bronzot osztottak ki a legénység között. Én is megkaptam a San Martinó-i vállalkozásért. Minden ember babérlevelet viselt a sapkája mellett, mint Feldzeichent [hadi jelvényt]. Az ezred már reggel fél hétkor kiállt a falu melletti tisztagon. Ez egész természetes volt, hiszen a trónörökös fél 11-kor volt érkezendő. Ugyanis katonáéknál ez így szokás. A hadtestparancsnokság be-mondta a brigádnak [dandár] a pontos érkezési időt. A brigád – nehogy valami baj legyen – már fél tízre rendelte el a felállítást, hogy az utolsó simítások elvégezhetőek legyenek. Igen, de az ezredparancsnokság is idő előtt szeretett volna meggyőződni, hogy minden rendben van-e, s a felállítás idejét fél kilencre tette. A zászlóaljparancsnok tudta, hogy egy óra szükséges az összeállításhoz és fél nyolcra már kirendelte a zászlóaljat. A századparancsnok aztán fél hetet parancsolt, s az őrmester úr ki is állította a századot fél hatra. Fél hétkor már a tethelyen állott az egész ezred. Fél héttől aztán fél 11-ig volt időnk bőven elmélkedni e katonai bölcs és jól bevált szokás felett.

Egyszer aztán izgalmas mozgás mindenfelé. Megérkezett a fenség. Rövid jelen-tesek után kezdődik a szemle. A trónörökös megszólít minden tisztet, minden kitün-tesítéses altisztet és szakaszparancsnokot.

⁴⁹ Az isztriai és dalmát tengerparton fújó száraz, hideg szél, amelynek sebessége 200 km/óra is lehet.

⁵⁰ Habsburg-Lotaringiai Károly Ferenc József (Persenbeng, 1887. 08. 17. – Funchal, 1922. 04. 01.) az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó császára (I. Károly), a Magyar Királyság utolsó királya (IV. Károly) Ferenc Ferdinánd főherceg meggyilkolása után lett trónörökös, Ferenc József halála után uralkodó. Főherceggént tudatosan katonai pályára készült, a háború kirobbanásakor a hadsereg-főparancsnokságnál teljesített szolgálatot. 1916-ban az olasz harctéren a XX. hadtest, majd a keleti hadszíntéren a 12. hadsereg parancsnoka volt. 1916. október 13-án vette át a román fronton harcoló, róla elnevezett (Heeresgruppenkommando Erherzog Karl) hadseregcsoport parancsnokságát, amelyet Ferenc József halála után József Ágost főhercegnek adott át.

Károly főherceg trónörökös Selóban meglátogatja az ezredet (mellette József főherceg áll). Az ezredtörténetben megörökített esemény (Lépes–Mátéfy, 1939. Kép a 256. és 257. számozott oldalak között)

A fogadtatás, szemle, de különösen a cercle⁵¹ bővelkedett humoros jelentekben. Ez részben a trónörökös nem teljesen perfekt magyar tudásából, részben a fárasztó és hosszú ideig tartó szemléből eredt. A trónörökös általában a kitüntetések eredete felől kérdezősködött, s a válasz után sztereotip mondta:

– Nagyon szép magától, meg vagyok elégedve, csinálja még egyszer!

Az egyik baka a kérdésre hosszú mesébe kezd. Elmondja, hogy miképpen tört be az állásba a digó, hogy vonultak fel ellentámadásra, s hogy ugrottak be az állásokba. Persze mindezt hosszú lére eresztve, s folytatja ekként:

– Eccer csak egy fene nagy marha digó nekem ugrik oszt megkapja a bajnémat [szuronyomat]. Én erre eleresztem a gewert [fegyvert] oszt odalököm, hogy „Heej az anyád!” Beleköpök a markomba...

Itt egy kis hatásszünetet tart, s már éppen folytatni akarja, mikor a trónörökös, aki már régen nem figyel, nagy hirtelen megszólal – örül, hogy tovább mehet, vagy azt hiszi, vége a mesének:

– Nagyon szép magától, csinálja még egyszer!

A kíséret nagy hirtelen bedugja a száját. A baka meg méltatlankodva néz a fenség után, aki éppen a legszebb résznél lépett odébb.

⁵¹ A trónörökös társalgása a katonákkal.

Nem utolsó diskurzus volt az egyik kadétaskapiránssal folytatott párbeszéd sem:

– Maga nekem olyan ismerős arcú, nem szolgált maga az én Bataillonomban, Bruchban?

– Nem, fenség.

– Nem volt maga várszolgálaton nálam?

– Nem, fenség.

– Nem volt maga a múlt évben ordonánc szolgálaton Wienben, az X. csapatnál?

– Nem, fenség.

A trónörökös bosszankodik, hogy nem jól emlékezett, most még egy kérdést tesz szórakozottan:

– Hol született maga?

– Sárándon, fenség – válaszol a fiú.

A trónörökös egy pillanatra elgondolkodik, majd széjjelnéz, mintha keresne valakit, majd szórakozottan tovább lép, s már felhangzik a sztereotip befejezés:

– Nagyon megelégedett vagyok, nagyon szép magától, csinálja még egyszer!

József főherceg az ajkába harap. Hiltl ezredes nemigen ért belőle egy szót se, meglepetéssel néz széjjel, mikor látja, hogy mindenki mosolyog. Pintér százados fuldokló köhögéssel igyekszik leplezni kacagását.

Vannak aztán groteszk feleletek is. Az egyik szakaszparancsnok várva a sablonos kérdést:

– Mióta vezénylő a szakasz? – előre elkészíti válaszát: 1915. október 22.

Igen, de a fenség nagyon fiatalnak találja a fiút, s azt kérdezi:

– Mikor született maga?

A fiú hirtelen kivágja:

– 1915. október 22.

A trónörökös itt gyorsan appercipiál [értelmez], s úgy látszik, a maga gondolatára is felel, mikor szól:

– Na, annál mégis idősebbnek látszik.

Szerencsére, erre már nem kell leplezni a kacagást, többen hangosan kacagnak. A fiú bambán néz, csak később tudja meg, mire válaszolt.

Aztán ez is véget ér, másnap minden megy a rendes mederben tovább. Sokat mulatunk később is a kedélyes látogatáson.

Január végén nagy vizsgaszerű gyakorlat volt, melyet a vaddisznó vezetett. Az aspiránsok vizsgája volt ez. Sokan kikaptak, de dicséretet nem kapott senki. Engem ismét térképoltvasási tudományom vezetett át a nehezén. Persze, az öreg kötőlőzködött,

bennem is talált hibát, de nem úgy, mint a többinél, s annyit még dicséretül is mondott:

– Té lekálápp ismeret a kártyát!

Pár napra a gyakorlatok után, február elsején előléptünk kadétekké. Végre tisztii állományban! Az öreg Müller persze nem hagyta szó nélkül:

– Te trottl [agyalágyult]! Persze, te néket csak az fontos, hogy tisztii menage jár.

Az öregon különben sokat mulattunk. Állandóan kedélyes volt, s igen jól állt neki a tört magyarság. Egyszer vasárnap délután minden tiszt az étkezdében kártyázik, egy sincs a századoknál. Az öreg észreveszi, riadót rendez. Mikor aztán mi is kimegyünk, összehívja a tiszteket, s kezdi a szidást így:

– Uraim! Nem vatyunk a metyénál (megyénél)!

Persze kitör a kacagás, az öreg is kedélyesen fogja fel, már ő is nevet, s ordít:

– Piszkos panda! Also tyerünk kártyázni! – S megyünk vissza az étkezdébe.

Február elején megfürdött az ezred. Haidenschaftban volt a fürdő, a 13. századot én vezettem oda. Itt láttam egy aranyérmes szakaszvezetőt, aki még nem volt a fronton. És itt láttam az első, kis Ezüst Vitézségi Éremmel kitüntetett hölgyet. A fronton természetesen ő sem volt, de úgy látszik, egyéb érdemei lehettek. Ettől kezdve ingott meg hitem a kitüntetésekben, melyekért aztán nem is törtem magamat soha. Amit adtak, elvettem, de az igazságtalan mérlegelésért vagy a jól megérdemeltnek elmaradásáért nem bosszankodtam soha.

Még volt egy nagy gyakorlatunk az 1200 méter magas Kuceljre, mely után aztán nem sokára búcsút mondtunk Selónak, hogy újra megkóstoljuk a doberdói harcok ízét.

Február 14-én Abmarsch [indulásra vonatkozó parancs], elindultunk a front felé.

Újra a fronton

1916. február 14-én tehát újra állásba indult az ezred. Öreg este lett, mire Kostanjevica környékére értünk. Innen is, onnan is fel-felhangzott az ismerős dübörgés, illetve csattanás, saját tüzéségünk kilövéssei. Az eget 8–10 fényező szántja végig. Nagyobb részben olasz, a mieink nem kíváncsiak. Azok csak azt keresik, hogyan helyezkedjenek szembe a digóéval. Ez ugyanis bizonyos mértékig lerontja annak a hatását. A messze távolból a szokásos éjjeli pufogtatás hallatszik, rakéták szelik át a levegőt. Békében valami különleges éjjeli zivatarnak nézhetné és vélhetné az ember, amit lát. Így azonban jól tudjuk, mi az: a digó fél. Ő rakétázik és lövöldöz egész

éjjel. Roppant érdekes ez. Mi vagyunk a támadottak és ő fél. Úgy látszik, nem egészen tiszta a lelkiismerete. Ez az állandó éjszakai lövöldözés különbözteti meg frontunkat a többi első vonaltól. Azt hiszem, mi már betegek lennénk és talán meg is volnánk ijedve, ha a szomszéd letenne erről a szokásáról. Viszont az északi front éjjeli csöndje után nehéz volt megszokni.

Egyszer egy új zászlóaljparancsnok kapott beosztást az ezredhez, aki még nem volt a Doberdón. Az első éjjel borzasztó ideges az állandó puskaropogás miatt. Várja, hogy majd valamelyik század jelenti az okot. De hiába várja, mert az első vonal ebben már semmi rendkívülit, semmi jelenteni valót nem lát. Egyszer megunja, s idegesen hívja fel az egyik századot, illetve annak parancsnokát, Trigarszky Emil főhadnagyot telefonon és minden idegessége belerobban a két szóba:

– Miért lőnek?

Trigarszky a világ legtermészetesebb hangján válaszolja:

– Valószínűleg azért, mert háború van.

Majd kellemetlensége lett belőle, de hát tényleg olyan furcsa kérdésnek látszott ez előttünk.

Késő éjszaka lett, mire beérünk a segeti lágérbe. Éjjeli szállásunkat elfoglaljuk, s még most nyugodtan alszunk.

Másnap reggel széjjelnézünk a lágérben, s meglepetéssel látjuk, hogy mit fejlődött azóta. Látszik, hogy „küves” országhoz szokott csapatok laktak benne és csend volt a fronton. A régi sáros utak helyén már kövezett utak vannak. A barakkok száma már sokkal nagyobb, berendezése sokkal kényelmesebb. Már mozi is van benne, de most nem játszik. A tavaszon aztán még több szórakozóhely létesült, de azt már én nem értem meg odakünn.

Századunk a segeti lágérben való pár napos tartózkodása alatt szintén változáson ment át. Milliom kapitány búcsút vett tőlünk, betegen eltávozott. A századparancsnokságot a közben főhadnaggyá előlépett dr. Vitéz József vette át. Héder Jankót elvezényelték. Helyette beosztották hozzánk Daróczy Ambrus zászlóst, Vitéz szakaszát pedig nagy örömmre Fodor Pista vette át. Újra együtt voltunk.

Február 25-én indultunk fel az első állásokba. Itt látszik meg igazán a téli csend. Az állások, futóárkok egy-másfél méterre lemélyítve, fél-háromnegyed méteres homokzsák mellvédekkel ellátva. Az állásokban minden ember részére egy kilövőlyukkal ellátott páncél beépítve. Srapnelmentes fedett fekvőhelyek, s egész kényelmes tiszti deckungok.

Volt még ezeknek az új állásoknak egy mindezeknél sokkal nagyobb érdemük, és pedig az, hogy az olasz egészen közelre dolgozta magát, s így pergőtűzet nem

adhatott le ránk saját árkaiknak veszélyeztetése nélkül. Viszont a közelség nem volt veszélyes, mert a két állás között valóságos drótháló erdő volt, mely, bár a kézigránatok megtépáztak, mégis – vagy talán annál inkább – járhatatlan volt.

Mi, a 13. század a „D” szakaszba kerültünk. Itt az én deckungom volt legközelebb az ellenséghez, 8–10 lépésre, úgy, hogy még a csendes beszéd is áthallatszott. Esténként itt jöttünk össze Pistával. Rendesen gyertyavilág mellett beszélgettünk. Néha-néha egy-egy mm-nyire rést nyitottunk a kilövőlyukon, hogy a világosság kiszűrődjék. Ilyenkor egymás után 5–6 lövés érte a páncélt, jelezve, hogy az olasz nem alszik. Hogy az olasz állásból jövő kézigránatok kárt ne tegyenek bennünk, a Stellungnak nyitott árokrésze dróthálával volt fedve, melyről a ráeső kézigránát tovább ugrott az állás mögé. Itt más nem is nagyon fenyegetett bennünket, így elég nyugodtan éltünk pár napig.

De korán örültünk. Felülről tényleg nem fenyegetett semmi. Pár nap múlva azonban megdöbbenéssel észleltem, hogy állásomban éjjel kisebb-nagyobb dörrenések hallatszanak a föld alól. A föld felett megközelíthetetlen ugyan az állás, de a föld alatt nem. A szomszéd alánk akar fúrni. Jelentettem azonnal. Másnap már jött is a sappour [árkász/utász] csapat, s ellenaknát indított. Március ötig voltunk akkor állásban, ez ideig még nem érték el egymást.

Március ötödikén leváltottak bennünket, mentünk 10 napi pihenőre a lágerbe. Bármennyire nyugodt volt is a front, mégis csak jobb volt itt. Egy-két napi pihenő után azonban itt is gyakorlatozni jártunk hátra, a Fajti Hribre, a 432 méteres csúcsra, a 464, 378, a Namenlose és az 503 méteres magaslatokra. Ha tudtuk volna, hogy egy év múlva már itt lesznek az állomásaink, egészen bizonyos, hogy jobban széjjelnéztünk volna ezeken a helyeken. Így azonban, az állóharc kilátásával nem sokat törődtünk a vidékkel, hanem örültünk, ha bevonulhattunk a gyakorlatról, ami után aztán jöhetett a kártya és a pihenés.

Március 15-én kellett volna állásba mennünk. 13-án este azonban igen nagy ágyúszó, kis- és gépfegyverzaj hallatszott a frontról, így bizonyos aggodalommal feküdtünk le. Aggodalmunk nem is volt alaptalan, mert másnap este csakugyan alarmban futottunk fel, mert megkezdődött az ötödik Isonzó csata⁵².

⁵² A Verdun elleni német támadás ellensúlyozására, a központi hatalmak tartalékainak lekötésére indított rövid, 1916. március 13–16. között lezajlott olasz támadás, amelynek során az osztrák-magyar erők csekély veszteséggel, eredményesen védték meg állásaikat.

Kiss Ernő Fodor Pistával

Most nem a „D”, hanem az „F” szakaszba került századunk. Ez a rész már nem volt olyan közel az olasz állásokhoz, kaptunk is kisebb minéket [aknákat], de ezek nem tettek kárt bennünk. Inkább morális hatásra számolt vele a digó, mert ez is nagyot reccsent. De, hogy milyen ártatlan volt, mutatja az, hogy egyszer a szakaszvezetőmnek a sarkára esett, amikor éppen deckungjába bújít befelé. A bakancsa sarkát le tépte ugyan, de más baja nem történt.

Volt az „F” Abschnittnek egy, az ellenség felé kinyúló része, az ún. sarkantyú. Ennek a vége aztán éppen olyan közel volt az olaszhoz, mint az én „D”-beli állásom. Ebben a részben a Fodor Pista szakasza volt. Az enyém jobb kéz felé csatlakozott az övéhez, s ezen a csatlakozó helyen egy kis magaslati része volt az állásoknak, ahol jó kis megfigyelőhelyünk volt kiépítve. Legtöbbször itt tanyáztunk Pistával. [...]

A hátunk mögött lévő megfigyelő helyről távcsöves puskával vadásztunk a nap-pal drótakadályokat kihelyezni akaró olaszokra. Ugyanitt volt felállítva egy gépfegyver és egy kis 32 mm-es gyalogsági ágyú.

Ez a második stellungperiodus már nem múlt el simán. Az ezred jobb szárnyán, a „B” Abschnittban betört az olasz. Az ötödik Isonzó csata csak a San Michelén, San Martinónál, a már említett jobb szárnyunkon és a balszárnyon, a „H” és „I” szakaszokban érintett bennünket. Nálunk meglehetősen csend volt.

A „B” szakaszban elfoglalt részt éjjel a tartalék megpróbálta frontális támadással visszavenni, nem sikerült. Másnap este egy zászlóaljtot dobtak be, de rémes

veszteségek után azt is visszaverte az olasz. Már arról volt szó, hogy az egész 39-es ezredet leváltják és a századok sorban fognak támadni, amikor az ezredparancsnokságnak az a szerencsés ötlete támadt, hogy nem lehetne-e a 43-asoknál november 30-án végrehajtott kézigránátos támadást itt is megkísérelni?

Önként jelentkezőket kerestek erre a vállalkozásra. Daróczy Ambrus zászlós jelentkezett századunkból. Aznap este szorongva lestük az esténként megújuló harci zajt, de alig hallottunk valamit. Kézigránátok sorozatos robbanása, s éjjél után a sok ellentétes hír után beérkezett Ambrus. Az állást visszavették. Másnap berendelték az ezredparancsnokságra. Harmadnap autón Kostanjevicára vitték, ahol József főherceg maga tűzte mellére a táviratilag engedélyezett Arany Vitézségi Érmét. Ezzel a mi részünkön be is fejeződött az ötödik Isonzó csata. Balra tőlünk, a „H” és „I” Abschnitten még tartott pár napig.

Március 23-án újra lekerültünk a lágerbe.

Ez a lágerperiódus nekem nem sok jót hozott, ugyanis azalatt kaptam egy dorgatóriumot [korholást] és két heti szobafogságot.

A szidás oka a következő volt: vasárnap istentiszteletek voltak, s századunk tisztjei voltak a sorosak a zászlóalj legénységét templomba vezetni. Fodor Pista, mint zászlós a nagyobb tömegben levő reformátusok, én, mint kadét a kevesebb görög katolikusok vezetésével voltunk megbízva. De, minthogy Pista görög katolikus volt, én pedig református, cseréltünk. Lett ebből nagy patália! Összeszidott bennünket Müller csúnyán. A parancs parancs, azt önként megváltoztatni nem szabad.

A szobafogság előzményei pedig a következők: a Kostanjevicán székelő József főherceg csaknem mindennapos volt ezredünkénél, ha a lágerben voltunk. Na, nem csak akkor, mert éppen az utolsó Stellungperiódus alatt kint volt állásainkban is, de a lágerben mindennapos, ahol megszólalhatta a bakákat és ebből igen sokszor szabadság lett. Mindennap elszabadságolt 8–10 embert. Az ezredesünk viszont haragudott ezért. Ő mindig kiadta a szabadságot annak, akinek járt. Az ilyen soron kívüli szabadságolások miatt több volt az ezred vesztesége a lágerperiódus alatt, mint mikor állásban voltunk. Az ilyen szabadságok ráadásul hátráltatták a már hosszú harc-téri szolgálattal kiérdemelt szabadságot. Ezért az ezredes elrendelte, hogy míg a század a lágerben tartózkodik, mindig egy inspekciós tiszt legyen ott, s ez azonnal tartozott hírt adni az ezredesnek, ha a főherceg a század körzetébe érkezett. Az ezredes aztán azonnal jött s igyekezett kiparizni [kivédni] különösen a jogosulatlan bakák elszabadságolását.

Egyik nap, mikor éppen én voltam az inspekciós tiszt, látom, hogy jön a főherceg. Rögtön szalasztom az ordonáncot az ezredeshez, magam pedig megyek és

lejelentkezem a fenséges úr előtt. Hogy az időt húzzam, jelentem, hogy éppen a menázsit várjuk. Jóságosan kérdi:

– Mi lesz az?

Vesztemre péntek van és így jelentem, hogy szárított hal. Megjegyzem, hogy ezt régen bakáink nem szerették, de most már úgy csinálják, hogy pár nappal előbb vízbe teszik, napokig áztatják, s mikor kiázik az a penetráns szaga, akkor paprikást csinálnak belőle, így már megeszik. Közben pislogok, vajon nem jön-e még az ezredes. Ez már fontos is lett volna, mert eddig meg tudtam akadályozni, hogy a bakákkal beszédbe ereszkedjék a főherceg, de most már utolsó szavaim után megszólal az egyik:

– Bár inkább a fene enne meg, jobb volna a hazai szalonna, amiből már másfél éve nem ettem!

– Hát ez meg hogy lehet? – kérdi a főherceg.

Most jön aztán a mese a kegyetlen kórházról, káderről. Én már türelmetlenül lesem, melyik ér ide hamarabb, az úton feltűnt ezredes vagy a mese vége. Sajnos, az ezredes a baka is észrevette, s meséjét a beteg feleségéről és a mostanában meghalt gyermekéről – amiből egy szó sem volt igaz – szemeinek buzgó törölgetése közben nagy hirtelen befejezte. A legnagyobb baj azonban az volt, hogy mire az ezredes odaért, a főherceg is befejezte mondókáját, így:

– Holnap, fiam, elmegy két heti szabadságra!

Hogy az ezredesnek kétsége se lehessen afelől, vajon jól hallott-e, hozzáfordulva mondja:

– Leiter Hiltl! Dem armen Teufel – s a bakára mutat – habe ich zwei Wochen Urlaub gegeben, morgen wird er abfahren. [Hiltl parancsnok! Ennek a szegény ördögnek két hét szabadságot adtam, holnap utazik el.]

Az ezredes mosolyog:

– Jawohl, kaiserliche und königliche Hoheit! [Értettem, császári és királyi fenség!] – majd rám néz.

A főherceg már a másik szabadságaspiránssal tárgyal, azalatt Hiltl dühösen súgja fülembe:

– Morgen zum Regimentsrapport! [Holnap ezredkihallgatásra]!

A vége már nem érdekes. Kaptam két hét szobafogságot. Letöltendő legközelebb a kádernél.

Pár nap múlva, április elsején állásba megyünk. Újra az „F”-be kerülünk, régi helyünkre. Daróczy Ambrus már nem jött velünk, hátravezényelték. Helyette Fejes kádét lett hozzánk beosztva.

Ez a stellungperiódus elég mozgalmas volt. Meglátogatott bennünket a brigadéros [dandárparancsnok], Soós ezredes. Kérdezősködött, nézdegélt a nagy csendben. Délelőtt volt, mindig ez az időpont volt a legcsendesebb. Megállt az egyik figyelőlyuk előtt, melyből igen szép kilátás nyílt, ahonnan miért, miért nem, eltávozott a figyelő. Vitéz főhadnagy váltig integetett Fodornak, s nekem súgta is:

– Miért nincs itt a poszt [őrszem]?

De nem volt időm válaszolni, mert már Soós is emlegette, hogy innen milyen nagy terepet be lehet látni, és nem is érti, miért nem áll itt figyelő – s közben állandóan nézegetett. Vitéz már mozgatta a szakállát és bajuszát, az öreg Müller szigorúan nézett széjjel, mire Fodor egykedvűen válaszolt:

– Sajnos, nem lehet ide figyelőt állítani, mert egy rögzített fegyverből már három emberünk kapott itt fejlövést.

Soós, mint akit kígyó mart meg, úgy ugrott le a padkáról, lecsapta a figyelőlyuk záróját s nekitámadt Pistának:

– Nem tudta ezt hamarabb mondani? – s máris elrohant.

Müller, Vitéz és mi ketten Pistával jól mulattunk az eseten, Müller meg is jegyezte:

– Hazudtál, de jól felelted! Milyen megijedve volt! Egész Bataillonban nem volt három fejlövés a Retablierung óta.

Második esetünknel már mi voltunk megijedve. Egyik nap ebédre hívtam Pistát és még egy cimboránkat. Legényemnek meghagytam, hogy melegítsen egy-két székelygulyás konzervet, s egy csajkában tálalja fel. Míg az melegegett, azalatt mi a deckungban konyakoztunk. Egyszer csak közvetlenül a deckung előtt két robbanást hallunk, mely igen hasonlított a kis olasz tojásgránát robbanásához.

– Huj, a teremtését! Itt az olasz! – kiáltással kiugrunk mind a hárman, szaladunk le s fel, alarmirozzuk [riadóztatjuk] a szakaszt, de a figyelők egyértelműen jelentik, hogy nincsen semmi. Ekkor szalad utánunk Károly, a legényem és jelenti, hogy nem tudja miért, a székelygulyás felrobbant. Felbontatlanul tette a szénre a boldogtalan, s kipukkantak. Mi meg az olaszokat gyanúsítottuk, s magunk is begyulladtunk.

Pár nap múlva kapjuk a parancsot, hogy az ellenséget nyugtalanítani kell, éjjel patrult kell kiküldeni az ellenséges árkokhoz. Mintha bizony az olasz valami nagyon nyugodt lett volna! Hiszen egész éjjel úgy lőtt, mintha állandóan támadna. Felesleges volt nyugtalanítani, nyugtalanzkodott az eléggé. De hát a parancs, az parancs. Pistával megtárgyaljuk a dolgot és abban állapodunk meg, hogy ostobaság volna embereket feláldozni, hanem azért úgy intézzük, mintha tényleg kiküldenénk őket. Céljainkra félig kiürítjük a sarkantyút.

Összehívjuk altisztjeinket, elmondjuk a parancsot. Megrettenve néznek össze. Kérdezzük:

– Ki jelentkezik önként?

De mintha csak azt kérdeznénk:

– Ki akar öngyilkos lenni?

Nem jelentkezik senki. Ekkor sorsot húzunk. Egy Szana nevű káplárra [tizedesre] vet a sors. Rimánkodik az istenadta, hogy neki felesége és öt gyermeke van ott-hon. Nem lehet megnyugtatni, mert tervünk elárulása minket hozna bajba, ezért könnyörtelenül intézkedünk. Kiválasztunk mellé még egy embert, Pista elmegy kiürített-ni a sarkantyút. Én addig a két ember talpa alá szalmát köttem, hogy nesztelenül járjanak. Az egész század sajnálkozva figyeli az előkészületeket.

– Na, indulás!

Kimegyünk a tethelyre négyen: a két áldozat, Pista és én. Ott aztán elmondjuk, mit főztünk ki. Homokzsákokból emberformát töltünk szalmából. Ráadjuk a Szana blúzát és sapkáját, az egészet egy rúd hegyére szereljük és kidugjuk a Stellungból. Hogy az olasz is, a mieink is jobban bekapják a mesét, Pista egy világító rakétát lő a sarkantyú végéből a mi állásaink felé úgy, mintha az olasz lőtte volna. A mieink lélegzetvisszafojtva veszik észre a kimászó alakot, s várják, mi lesz most? Az olasz sem veszi tréfára a dolgot, olyan parázs tüzet bocsát a tőle 10–15 lépésnyire kifelé mászó alakra, hogy a következő pillanatban a sapka lábainkhoz gurul átlöve, mi meg eszeveszetten rántjuk vissza a bábut, még mielőtt pozdorjává lövik a szegény káplár blúzát. A karja így is kapott egy golyót. Most hozzáfogunk a dolog további kasírozásához. A káplár karját a golyó helyén bekötjük, és lelkére kötjük a két embernek, hogy erről soha egy szót sem szabad szólni senkinek, mert haditörvényszék lesz belőle. A két ember nagy hálálkodások között tesz ígéretet, s mi lassan indulunk vissza. Az olasz megőrülve lő, egyik rakéta a másikat éri.

Mikor a század meglátja a sebesült káplárt, az átlőtt sapkát, nem is gondolja, hogy csalás van a dologban. Hogyan is gondolhatná, hiszen saját szemével látta kimászni. A káplár nem megy kórházba – hiszen csak horzsolás. Ellenben sapkáját büszkén mutogatja.

Mi, Pistával a dolgot elmondjuk Vitéznek, aki helyesli, és azt mondja:

– Végeredményben a célt elértük, az ellenség nyugtalanítva lett!

Ez igaz is. Egész éjjel lő ugyan máskor is, de most tízszeres erővel teszi, s egész idő alatt olyan pazar kivilágítást rendez, hogy a baka egész heti levelezését lebonyolíthatja mellette, mert nappal nem teheti, akkor alszik.

Pár nap múlva letelik a tíz nap. Újra a lágerben vagyunk, a rendes lágerélet. Voltunk moziban, kártyáztunk, rukkoltunk, s részt vettünk a céllövő versenyen. Ennek érdekessége volt a makaózás. Kiosztanak mindenkinek egy-egy kártyát, s ahhoz kell kilencre gyűjteni úgy, hogy kilenckörű céltáblára lövünk revolverrel. Egy kártya – egy lövés. Ott volt Gelb altábornagy és József főherceg is. A főherceg nagyon jól lő. Mindig nagy slágere volt, de csalás nélkül. Mert hiába tudta volna a jelző, hogy mikor lő a főherceg, azt nem tudhatta, milyen lap van a kezében.

Gyorsan és eseménytelenül telik el a tíz nap, április 21-én este újra elindul az ezred az állásba. Katonabanda mellett vonulunk ki a lágerből (most halljuk először a fronton), de nem a rendes úton megyünk Lokvica és Devetakin át. Úgy látszik, most mi kerülünk a délibb részre, a „H” és „I” szakaszokba. Oppacchiasellán át vonulunk fölfelé, Paljkiscénéél kereszteljük a görzi országutat, Marcottini felé tartunk. Alig hagyjuk el ezt az utóbbi falut, ütést érzek a jobb lábamon. Odanézek, megtapintom, érzem, hogy véres. Megsebesültem. Félreállok egy kis kalyibába, jobban megnézem villanylámpám fényénél, s látom, hogy jobb lábam a térdem alatt át van löve. Fuccs a szabadságnak – fut át az agyamon – pedig április végén már esedékes volna hat havi frontszolgálat után. Na, hátha így még jobb, gondolom magamban és máris indulok visszafelé két szanitéccal. Legényesen megyek, rövid idő múlva kinn vagyunk a görzi országúton, de itt már nem bírom tovább. Hordágyra tesznek, lassan baktatunk Devetaki felé. Pár perc múlva egy tüzér szekér jön, legényemmel együtt felkapunk rá, a szanitécektől búcsút veszünk.

Devetakiban az ezredsegélyhelyen bekötöznek, s még azon éjszakán továbbküldenek egy szanitéc autóval Dutovljébe, a legközelebbi gyűjtőkórházba. Nehéz megválnom legényemtől, de sajnos ő nem jöhet tovább, csak hadnagytól felfelé jár állandó tiszt legény. Ő visszamegy, én pedig itt maradok.

Kórházban és a kádernél

Dutovljében a tábori kórházban töltöttem pár napot. Az idő jól telt. Itt volt a 39-esektől Kovách Gyula és Héder Jankó. Bolondoztunk sokat. Héder egy párszor szétugrasztotta az ablakunk alatti piacot. Kihajolt az emeleti ablakból és utánozta a repülőgépek jellegzetes bűgását. Mi pedig az ablakokból látcsöveztük az eget és mutogattunk. Pár perc alatt teljesen eloszlott a tömeg. Bár senki sem látott semmit, mégis annyira féltek a repülőktől, hogy jobbnak látták elszéledni.

Néhány nap múlva vonatra raktak bennünket és Laibachban pakoltak le. Itt is jó helyre kerültünk. Egy leányinternátus volt berendezve kórháznak, ebben lőtünk ideiglenes szállást. 4–5 nap múlva már innen is tovább küldtek, s én örömmel mentem. Táviratoztam haza, természetesen pénzt kértem. Alig jött meg, máris pakoltam, s indultam. Kissé zokon esett, hogy menetlevelem Leitmeritzbe szólt, de bíztam benne, hogy valahogy majd csak hazavergődöm.

Az utazásom alatt egy kis kellemetlenségem volt Bécsben. Meglehetősen rosszul néztem ki ruházat dolgában, úgy, hogy alig akartak beengedni a másodosztályú étterembe. Nekem se kellett egyéb. Olyan ricsajt csaptam, hogy még a pályaudvar-parancsnok is odakerült. Annak is odavágtam, hogy azért védjük mi magyarok az ő piszkos, köves országukat, hogy aztán a sebesült magyar tisztekkel így bánjanak. Először az is lóhátról beszélt velem. Én erre higgadtabb lettem, mondtam neki, nem akarok botrányt, menjünk az irodába, én onnan azonnal felhívom telefonon a magyar honvédelmi minisztériumot – bár közös vagyok, az ő védelmét kérem az ilyen eljárás ellen – s már indultam is. Úgy látszik, jó beosztás volt a pályaudvar-parancsnokság, mert rögtön hangnemet változtatott. Bocsánatot kért és mondta, hogy ne haragudjak, de neki olyan nehéz a szolgálata, hogy már nagyon ideges. Már éppen ajánlani akartam neki egy kis idegerősítő kúrát a Doberdón vagy San Michelén, de hozták az enivalót, így nem folytattam. Nem sokkal később indult a vonatom. Feltétem magam a tiszt kocsiba. Kényelmesen utaztam egészen Leitmeritzig.

Itt az egyik Reservhospitalba [tartalékkórházba] kerültem. Rögtön az első napon megindítottam az ostromot abban az irányban, hogy küldjenek haza Debrecenbe. Kimondottan nem voltak ugyan ellene, de állandóan odázták. Végre egyik nap megígérték azzal, hogy 2–3 napon belül megkapom a menetleveletemet. Ekkor azonban megfájdult a torkom és belázasodtam. Félttem, hogy kimondják rám a ragályost és akkor fuccs a hazautazásnak, ezért titkoltam, sőt a lázamat is igyekeztem eltitkolni. Persze nem sikerült. Egyszer az ápolónő észrevette, hogy levertem a hőmérőt, ezért ott ült mellettem a mérés alatt.

Mikor a lázamoról a doktorok értesültek, azonnal jöttek, hogy mi a bajom? Én úgy tettem, mint aki még azt sem érttem, hogy mit beszélnek, s nem árultam el a torokfájást. Beoltottak tetanusz ellen és vasárnapra kerítették egy magyar szanitéc zászlóst, hogy kérdezzen ki. Ennek aztán megsúgtam, hogy tudom én, mi a bajom, s tudok is annyit németül, amennyi ide kell, de félek, hogy a torkomat fertőzőnek találják, és nem engednek el. Mikor aztán magunkra maradtunk, megnézte a torkom s megnyugtatóan, hogy ettől holnap-holnapután nyugodtan utazhatok, nem fognak akadékoskodni. Mikor aztán bejöttek a doktorok, volt nagy elképedés, mikor egész

folyékony német nyelven előadtam, hogy mi a bajom, s miért nem beszéltem. Nevetek is, bosszankodtak is és kérdezték, miért engedtem magam beoltani. Én erre mondtam, hogy:

– Nem bánom, oltsanak be még vagy hat helyen, csak engedjenek azonnal Debrecenbe! Megígérték oltás nélkül is. Másnap már láztalan voltam, harmadnap már kezemben volt a menetlevél, s én azonnal utaztam is, nehogy megbánják. Így aztán május 12-én szerencsésen Debrecenbe érkeztem.

Itt előbb kollégiumi internátusba kerültem. Nagy kártyacsatákat vívtunk. Itt kaptam a hírt, hogy Hilt ezredes sebesülésekre tekintettel elengedte a kétheti szobafogságot és május hetedikén zászlóssá léptem elő.

Az idő jó lett. Volt egy pár 39-es itt: Gombácsy Sándor hadnagy, Kovássy Micu szintén hadnagy, azonkívül több ismerős. Együtt jártuk a mozikat estéről estére, a moziból cirkuszt csináltunk. Sokszor még a tragédiából is vígjátékot csináltunk.

A San Martino környéki állások

A szomorú jeleneteknél Gombácsy elkezdett hangosan zokogni. A közönségnél ez természetesen ellenkező hatást váltott ki és az végigkacagta a tragédiát. Annyira botrányszerű vége lett a dolognak, hogy Gombácsyt fel is jelentették a kórházparancsnoknál, de ő azzal védekezett, hogy ő nem tehet róla, ha neki olyan gyenge szíve van. Erre el akarták tiltani a moziba járástól. Ekkor meg azt kérte, hogy akkor inkább küldjék a káderhez. Persze nem engedték, mert sebe a könyökén még nyílt volt, s nem tudta fél karját mozdítani se.

Egyszer aztán meguntak bennünket és kitétték a társaságot a közös csapatkórházba. Itt dr. Brokés Győző volt a kezelőorvosunk. Mi folytattuk a lumpolást, mozi-zást, közben zanderre, iszappakolásra jártunk. Persze többször haza-haza is ruccantam Semjénbe, különösen addig, míg a kórházparancsnok törzsorvos ki nem tette székhelyét a közös csapatkórházba.

De hát, semmi sem tarthat örökké! Közel négy hónapi kórházi kezelés után szeptember 10-én elküldtek nyolc nap szabadságra, azután szeptember 20-án Gombácsyval együtt megkaptuk menetlevelünket Königgrätzbe, a káderhez.

Königgrätzben folytattuk, amit Debrecenben elhagytunk. Jártunk a Grand Hotel kávéházába, kártyáztunk déltől vacsoráig, vacsorától záróráig. Néha biliárdoztunk és ritkán a zárórát a Vinarnában meghosszabbítottuk. El-eljárogattunk a katonaothonba sakkozni, beszélgetni. Nagyokat rukkoltunk, sokszor az unalomig iskoláztunk. Azt a pár hónapot alig szakította meg nevezetes esemény, amíg megszakítás nélkül ott voltam.

November közepén kaptam kétheti szabadságot vizsgára. Természetesen a vizsga nem sikerült, nem is sikerülhetett, hiszen nem kétheti tanulás kell egy tanári alvizsgálathoz, de nem is tanultam. Egy ilyen rövid lélegzetű szabadságot nem erre használt az ember a háború alatt.

Szabadságom ideje alatt meghalt a király. Reménykedtünk, hogy most már rövidesen béke lesz. Ebben is csalódtunk.

Szabadságomról visszatérve már várt az „örömhír”, hogy készül a XXVI. Marschbataillon, valószínűleg én is belekerülök. Nem esett valami jól a jóslás, különösen akkor nem, mikor be is következett. Századom parancsnoka, aki egyúttal a zászlóalj parancsnoka is volt, dr. Csabay István főhadnagy, szakaszparancsnokok: Kovássy Miklós hadnagy, én és két újdonsült kadétaspiráns.

A zászlóalj hamarosan be is öltözött és nagyon keserves volt éppen karácsonyra várni az Abmarsch parancsot. No, de amilyen keserves volt rágondolni előre, hogy talán éppen karácsonyeste indulunk, úgy örültünk volna neki, ha akkorára tényleg el is indultunk volna. A karácsonyesténk ugyanis igazán nem volt ünnepi. A tiszti

étkezde ekkor estére bezárt. Ugyanígy a kávéházak, éttermek és a mozi. Egy darabig az utcán kószáltunk, az Elba partján pár szál gyertyával egy fenyőt kivilágítottunk, aztán hazamentünk a hideg szobába és lefeküdtünk. Ilyen rossz karácsonyesténk még sohasem volt. Az elmúlt évben Selóban sokkal, nagyon sokkal kellemesebb volt. Napokig ennek a hatása alatt álltunk és nagyon féltünk a hasonló szilvesztertől. Szinte jólesett, mikor megkaptuk az Abmarsch parancsot, december 29-én bevagóníroztuk és elindultunk.

A Fajti Hrib. A front mögött

December 29-én indultunk el Königrätzből és a rendes útvonalon haladtunk. Utazásunk – tekintve Kovássy Micu jókedvét [...] – igen kedélyes volt. A vonaton töltöttük a szilvesztert is, újév reggelén Laibachon át befutott vonatunk Steinba.

Stein Laibachtól északra fekszik, meglehetősen hegyes vidéken. Innen gyalog vitt utunk tovább Mlakára, ami kis szlovén falu. Csupa öregasszonyok lakták. Úgy látszik, a férfiak bevonultak, a fiatal nők pedig valamerre elvonultak a katonaság elől.

Itt több mint öt hetet töltöttünk el egészen tűrhetően. Az időjárás meglehetősen szeszélyes volt. Hol combközépig ért a hó, hol az eső zuhogott s nyakig ért a sár. De hát egyik sem számított akkor. Fialok voltunk, állandó jókedvvel. Sokat bolondoztunk. A zászlóalj tisztikara csupa élénk kedélyű fiú volt. Hajdú Zoli, Orosz Árpád, Kovássy Micu, Kovách Gyula, Marschall, Sándor Pali, Váradi Szabó Micu, Rajczy, Faragó.

Hajdú Zoli egyszer felvetette az eszmét, hogy az egész tisztikar hordjon monoklit. Nem kellett az ilyen groteszk ideát kétszer sem ismételni. Kovách Gyuszi – a menázmájér [a katonai étkezde főnöke]– másnap 16 darab monoklit hozatott Laibachból, s azt attól kezdve állandóan viseltük. Persze nem is sejtettük, mi lesz ennek a következménye.

A front mögötti csapatok csoportparancsnoka, egy 46-os alezredes jött egyszer megvizsgálni a zászlóalját. A gyakorlótéren talált bennünket. Meglepetéssel látta, hogy a századnál minden tiszt monoklit visel. Századról századra menve meglepetése megdöbbenésre változott. Hogyisne! Egy zászlóalj, melynek egész tisztikara hibás a bal szemére. De nem szólt. Ebédnél is olyan arccal mérte a monoklis társaságot, amelyen világosan látszott, hogy nem tudja: ébren van-e, vagy csak álmodik. Az ebéd végén aztán újabb meglepetés várt rá. A hosszú asztalnál a rágyújtásnál szinte parancsszóra, egyszerre került elő a 16 monoklis úr száján 16 szál 50–60 cm

hosszú cigarettaszipka, kihívóan meredve az asztal közepére. Nem szólt, de most már a bosszúság rítt le róla, s mi tudtuk, hogy lesz egy pár meglepetésszerű inspekcióban részünk. Úgy is lett, de soha monokli nélkül tisztet nem látott. Úgy látszik azonban, beavizált [beajánlott] minket mindenfelé, mert egy vasárnap – midőn a tisztikar nagy része berándult Laibachba – ott mindenki megnézett bennünket, ahol csak jelentkeztünk. Legnagyobb sikerünk mégiscsak az optikusnál volt, ahol Gyuszi 32 darab ablaküveg monoklit vásárolt egyszerre.

Mlakáról berendelték tőlünk az ezredhez Csabay főhadnagyot, így a századot Kovássy vette át. Különben a zászlóalj tisztikarából már egy főhadnagy sem volt velünk, mikor február hatodikán megkaptuk az indulási parancsot. Marschall hadnagy parancsnoksága alatt vonult át a zászlóalj az Adelsberg és St. Peter között fekvő Selze faluba.

Pár napi itt tartózkodás után az ezredtől tiszteket kaptunk. Jött Kursinszky főhadnagy és Vass János hadnagy, a kiképzőcsoport parancsnokságra pedig egy 33-as⁵³ százados, Bőjthe. Míg az első kettő készségesen vette át a hagyományos szokást: a monoklit és hosszú szipkát, addig Bőjthe kötött marsrutával⁵⁴ jött, hogy megrendszabályozza a front mögött már mindenütt ismert, sőt hírhedt „monoklis Bataillont”.

Következett a kibabrálásnak ezer módja. Ha megsejtette, hogy nagy bor- és kártyacsata készül a tisztí étkezdében, ő kilenc órakor hazament – különben soha sem maradt sokáig velünk – s éjfélkor, mikor a hangulat már emelkedőben volt, éjjeli gyakorlatot rendelt el. Ezt többször megismételte. De hát, fiatalok voltunk, ez nekünk nem ártott. Egyszer aztán egy ilyen alkalommal mi szereztünk meglepetést neki – Kovách Gyuszi gondolata volt.

Mikor a gyakorlat úgy három óra tájon befejeződött és utána megbeszéltük a gyakorlatot, Gyuszi a Bőjthe tudtán kívül hazaküldte a zászlóaljat az őrmesterek vezetése alatt. Honnan-honnan nem, előkerült egy tréncocsi⁵⁵ és a szabadban, hajnali négyed négykor hideg sültet, szalámit és egyéb földi jókat tálaltak fel. Bőjthe meglepetéssel jelentette ki, hogy igazán tapintatos és ügyes fiú a Gyuszi és kezdett barátságosabb lenni. Nemsokára előkerült a bor is, és csak hat óra után vonultunk be jókedvvel.

⁵³ A cs. és kir. 33. (aradi) gyalogezredet 1741-ben állították fel. Az ezred tulajdonosa II. Lipót osztrák császár volt. Egyenruhájuk hajtókája hamuszürke, gombjai fehérek. 1914-ben az ezredtörzs, az I., II., III. zászlóaljak állomáshelye Arad volt, a IV. Cattaróban (Montenegró) állomásozott. Az ezredet az aradi kiegészítő területről egészítették ki.

⁵⁴ Útirány, a menetelés útvonala. Itt a fegyelmezésre vonatkozó határozott elképzelés.

⁵⁵ A szállítmányozási feladatokat ellátó vonat részét képező, általában lófogató szállító jármű, szerkér.

Bőjthe egy kicsit szuszogott, hogy így becsaptuk, de jó képet vágott a dologhoz, s pár napig jóban is voltunk.

De újra kiújult az ellenségeskedés. Apró-cseprő dolgokon múlt pedig a dolog. Ha ő hagyta volna, hogy mi egy kicsit kijátsszuk magunkat – hiszen kötelességünket mindig elvégeztük – mi lassan egész rendes emberek lettünk volna, de ő kötölözködött, mi meg nem hagytuk magunkat.

Sokszor napokig csak szolgálatilag érintkeztünk. Hiába próbált beszélgetést kezdeni, ilyenkor „igen-nem” volt az összes beszélgetésünk, a tisztí étkezde sokszor úgy nézett ki, mint egy siralomház, míg ő ott volt, annál hangosabb lett távozása után.

Mindenfélét kitalált bosszantásunkra. Egyszer kétnapos gyakorlatot tartott és este (a második napon) bevonulás után az étkezdében kissé gúnyosan megjegyezte:

– Remélem, most nem fognak lumpolni az urak!

Mi persze csak azért is maradtunk és reggel az étkezdéből vonultunk ki gyakorlatra. Egyikünk előtt meg is jegyezte:

– Ez már mégis csak sok!

Az meglepetéssel válaszolta:

– Miért? Hiszen csak az előző estét pótoltuk.

Mint egy fúria hajtott bennünket egész délelőtt és egész délután. Este a tisztí étkezdéből távozni akart, amikor Kovách Gyula megkérdezte:

– Nem volna kedve a százados úrnak egy kicsit kártyázni? Nem maradunk soká, legfeljebb éjfél után két óráig.

Kurta „nem”-mel válaszolt, s elrohant. Mi is persze, rögtön mentünk lefeküdni.

Ez így ment állandóan. Kibékültünk, összevesztünk, s aztán újra előlről.

Egyszer nekem is volt vele egy kis konfliktusom. Február elsejével hadnagy lettem, s egy ízben én vezettem ki gyakorlatra a századot. Ő kiadta a parancsot, hogy fél 11-kor várjam őt az egyik cserjésben, a „Wald”⁵⁶ szó „a” betűjében. Én szabályosan kiléptem a helyet, s az „a” betűben, egy meglehetősen bozótos helyen egy dolinát találtam. Ebben telepedtünk le. Hogy meg ne lephessen bennünket, posztokat állítottam fel, de kiadtam nekik a rendelkezést, hogy el ne árulják magukat – gondoltam, ha én megkerestem az „a” betűt, keresse meg ő is. Egyszer csakugyan jött. Ott kiszállt, tőlünk 150–200 lépésre, és mert nem látott senkit, dühösen hazament. Egy óra múlva én is utána mentem a századdal. Hazaérve jelentettem, hogy mostanig vártunk, de, hogy nem jött, bevonultunk. Mint veszett eb rohant nekem:

⁵⁶ A szó jelentése: erdő. Ez a kifejezés a katonai térképen szerepelt, az „a” betű által jelölt, lefedett területet kellett megtalálni.

– Tanuljon meg térképet olvasni! Én ott voltam, de nem találtam sehol önt.

Én állítottam, hogy ott voltam, ő tagadta. A végén már veszekedtünk, mire ő kijelentette, hogy ellenőrizzük, ki tévedett. Ha ő tévedett, bocsánatot kér, ha én tévedtem, kérjem magamat azonnal az ezredhez.

Kursinszky (civilben földrajztanár) lett a döntőbíró, aki mérőszalagot és segédeszközöket kapott. Másnap volt a próba.

Kursinszky előre megy egy századdal, s körül állítja az „a” betűt, mi pedig néhány tiszttel utánuk megyünk. Az úton elmondom, hogy tegnap egy dolinában voltam, ahol vajás kenyérem papírját eldobtam, s több cigarettavég is fogja tanúsítani, hogy ott jártam. A cigaretta osztrák „Memphisz” volt.

Szótlanul haladtunk sokáig. Ő gúnyolódott, én meg nyeltem. Bár biztos voltam a dolgomban, mégis drukkoltam kissé, mert most más irányból közeledtünk az „a” betűhöz, mint én előző nap. Úgy látszik, ezt észre is vette az arcomon, mert megjegyezte, hogy a tegnapi feleléséskor hangosabb voltam. Egyszer nagy hirtelen előrerohan, megtorpan. Ráismer a helyre, ahol tegnap járt és Kursinszky nincs sehol. Lógó orral megy tovább és 100 lépéssel odább észreveszi a bakákat. Odarohan, mi utána. Áttörünk a kordonon és belekerülünk az általam jelzett dolinába. Felkapja a vajás papírt, megvizsgál egy-két cigarettavéget, elsápad:

– Le kell mérni! – mondja.

Kursinszky újra mér, Bőjthe a nyomában, minden vág. Majd hirtelen futva közeledik, arca lángvörös. Megáll előttem, szalutál:

– Hadnagy úr! Bocsánatot kérek!

Én belesápadok, de aztán én is alázatosan bocsánatot kérek tegnapi illetlen magaviseletemért. Hirtelenében nem tudtam egyebet válaszolni. Ő kezet nyújt, szent a béke. Este nagy áldomás, újra helyreáll a rend.

Most hosszabbnak ígérkezik a békés állapot. Ugyanis egy este átjön hozzánk a Säbelchangenkurs [kardos tisztés tanfolyam] egyik tisztje, a 39-es Gusztovics főhadnagy. Gyönyörűen hegedül és sziporkázik a humortól. Úgy összeemelegít Bőjthével bennünket, hogy ez meglepő vallomást tesz. Elmondja, hogy neki az egyik szemem rossz és évek óta – orvosi rendeletre – monoklit visel, de eddig nem merte feltenni, mert félt, hogy félreértjük. Ettől kezdve melegebb lett a viszony közöttünk. Egy-egy kaláberre⁵⁷ éjfélig is ott maradt velünk, sőt borozgatott is, amit Gyuszi előzőekénysége tett neki lehetővé.

⁵⁷ Alsós, magyar kártyával játszott magyar kártyajáték. Az eredetileg német játékba a tarokk elemei keveredtek, ezzel vált egyedivé a 19–20. század fordulóján.

Sok kínálgatás után ugyanis egyszer megmondta, hogy neki nincs elég gyomorsava és nem bírja inni az ilyen édes borokat. Szerzett erre neki Gyuszi olyan savanyú bort, hogy mi még akkor is grimaszoltunk, ha ő itta.

A bemelegedést fokozta az, hogy Vályi Nagy Frigyes 39-es százados kezdett mindennapos vendég lenni nálunk. Ilyenkor még a vad „lacikonyhás” lumpolásainkon is részt vett.

[...]

Csomagbontás pihenőben

Míg Selzén voltunk, sok csomagot kaptam, amit rendesen nagy konyakozás közepette fogyasztottunk el. [Kép is készült] egy ilyen csomagfelbontásról: Balról kezdve Steiner, Faragó, én, Rajczy és Hufnagel üljük körül az asztalt, míg Lelesz Miklós, a legényem töltöget.

Selzei tartózkodásunk alatt megnéztük a világhírű adelsbergi cseppkőbarlangot. Csodaszép volt. Békében nagyon jól volt adminisztrálva. Még most is újabb és újabb részleteket fedeznek fel benne.

Elteltek a sűrűlódástól, nagyon kellemesen telt el az időnk. A világháború alatt, kivéve természetesen a szabadságokat, illetőleg csak az idegenben töltött időket számítva, ez volt a legkellemesebb időszak. Egészen megkedveltük a kis szlovén falut. [...]

Majd három hónapig voltunk itt. Április 28-án kaptuk a parancsot, hogy a Bataillon bevonul az ezredhez.

Az ezrednél. A tizedik Isonzó csata⁵⁸

Április 29-én vagoníroztunk be és még ugyanaznap megérkeztünk a festői helyen fekvő Reifenbergbe, ahol ez idő szerint ezredünk, mint tartalék pihent.

Szállásunk nem volt éppen kiválónak mondható. Általában én jobban szerettem a barakkszállást – mint a segeti lágérben és Selóban – a házaknál való elszállásolásnál. De hát, ez már úgysem tart soká.

Az első két napon ismerkedés és nagy sörivások. Napközben gyakorlatozás az új kötelékben. Én Sándor Palival a 15. századhoz kerülök. A század tisztikara: Flotth főhadnagy századparancsnok, Sándor Pali és én hadnagyok, Ury Lajos zászlós és Domján kadétagaspiráns. Zászlóaljparancsnok Popovits alezredes, ezredünk parancsnoka Laci bácsi, Klein László alezredes.

Kisebb kirándulásokat csinálunk a vidéken. Gyönyörű szép az idő, tavaszodik. Ez a fronton sohasem jelent jót, ilyenkor kezdődnek az offenzívák.

Hamar eltelik egy hét, május hatodikán az ezred állásba indul. Az első vonal már nem ott van, ahonnan egy évvel ezelőtt sebesülten eljöttem. Az elmúlt év alatt irtózatás, véres áldozatok árán sikerült a digónak 8–10 km-t előrejönni⁵⁹. Állásaink most Spacapani falu mellett, a 236, 464, 378 és a 363 méteres magaslatokon át Kostanjevica és a segeti lágér között húzódnak és a 251 méteres magaslattól kissé délre nyugatnak fordulnak. Hudilog mellett elvonul, innen előbb délnyugatra, majd egészen délre fordul, és úgy húzódik a Hermadán át a tengerig. A 17. hadosztály terepe a Fajti Hrib 464 és a 378 méteres magaslatokon át a 363 méteresig.

Május hatodikán délelőtt érkezünk trénünk székhelyére, Skrbinára. Ez még elég messze esik az első vonaltól, itt pihenünk estig. Este átmegyünk az 566 méteres magaslatra. Itt meghálunk és itt maradunk másnap estig. Volt itt egy jó megfigyelőhely, ahonnan szépen beláttunk az elkövetkező éjjeli szállásunkra a 464 méteres

⁵⁸ A 10. isonzói csata 1917. május 12-én kezdődött, méreteiben az összes addigi ütközetet felülmúlta. Az olaszok átkeltek az Isonzó keleti partjára és berendezkedtek ott. A Comeni-fennsíkron levő osztrák-magyar állásokat is elfoglalták, de csak átmenetileg.

⁵⁹ Utalás a 6. isonzói csatára, melynek során Cadorna olasz tábornok támadó csapatai részsikereket értek el Görz elfoglalásával, illetve azzal, hogy az osztrák-magyar csapatok a Doberdói-fennsíkot kénytelenek voltak kiüríteni. Az 1916. augusztus 5-én indult támadás kifulladásig, az olaszok nem tudták Triesztet elfoglalni.

magaslatra, a baka nyelvén kopecre. Itt vonulnak állásaink. Délután füst- és porfelhőben volt a hegy. Nem szalonnasütés volt odakünn, egy kicsit lövöldözött a digó. Úgy látszik, sejtésünk valóra válik, megszűnik a téli uborkaszegzon.

Este indulunk fölfelé. Utunk az 503 méteres magaslaton át vezet ki a ranzvanói szerpentinre. Balról sötétlik előttünk a Namenlose kuppe [hegykúp]. A szerpentinen jobbra térünk, és nemsoká elérjük a 448 méteres magaslattal, a Golneket. A Golnek mellett haladva – itt van az ezredparancsnokság – már kapunk néhány gránátot és srapnelt. Elérjük a szerpentin legmagasabb pontját, a Bildstockot⁶⁰. Itt újra leadja névjegyét az olasz tüzéség, de kárt nem tesz bennünk. Most elhagyjuk a szerpentinutat és most már futóárkon, az ún. Bildstockgraben⁶¹ haladunk felfelé. Egy óra tájban, már elhagyva a zászlóaljparancsnokságot, a hegytetőn járunk, rövidesen beérünk a csúcstól jobbra, az északi lejtőn levő 15. szakaszba. Szakaszomat elhelyezve befészkelem magam a „Gyurka” kavernába, ahol a gépfegyverek is vannak Tóth Lajos cimboránk (hadnagy) vezetése alatt. Szűk, gyenge kis lyuk volt bíz ez, de milyen jó lett később.

Nyolcadikán délelőtt gyönyörű napsütés. Végigjárom az állást, megnézem szakaszom kavernáit és az egész századét. Csend van, nézem a kilátást. Az olasz állások a szemben fekvő 432 méteres magaslaton vonulnak jó messzire (légvonalban 600–800 lépésre) tőlünk. Nézegetem és elgondolom, hogy itt nemigen lesz olyan jó helyünk, mint egy éve a „D”-ben és „F”-ben. Itt kaphatunk olyan pergőtűzet, mint a „H”-ban 1915. november 28-án. Állásainkból igen szép kilátás nyílik a Wippach völgyére, Görzre, a Monte Kukra és a San Gabocelére. Az a kár, hogy Görztől az olasz is belát nemcsak állásunkba, hanem egyenesen a szánkba. Amint az állásokat járom, megdöbbenéssel látom, hogy egyik kavernánk szája éppen Görz felé néz.

– Hogy lehetett ezt ilyen ostobán csinálni?

Bár nem az én szakaszomban van, mégis jelentem Flotth főhadnagynak és az ő beleegyezésével rendelkezem, hogy a fűrással, mely állandóan tart, forduljanak teljes derékszöget és induljanak délnyugati irányba. A bakák is örömmel veszik a rendelkezést, ők is látják, hogy ez így tarthatatlan, mert lakhatatlan lesz támadás esetén.

Délután három óraker újraindítódik az előző napi lövöldözés, csakhogy most már nem nézői, hanem szenvedő alanyai vagyunk. Flotth főhadnagy már előbb betegget jelentett és elment. Sándor Pali veszi át a századot. Nekem kellene átvennem az

⁶⁰ Útszéli szentképes fa, fészület, kereszt, kálvária kápolna-szerű építmény, az Alpok vidékén a római katolikus népi vallásosság jellemző megnyilvánulása.

⁶¹ Az a lövészárk, a védműnek az a szakasza, amelynek a nyomvonalába kökereszt, fészület, kálvária kápolna esett, illetve esetleg a katonák által létrehozott hasonló vallásos építmény állt.

ő szakaszát, de kérésemre nem bolygatjuk meg az eddigi rendet, s azt a szolgálatvezető őrmester veszi át.

Este újra csend van. A kavernákban robbantunk⁶², majd jön a menázi, aztán pihenünk. Másnap újra az előző napi program nálunk is, az olaszoknál is, amennyiben délután újra lövések esnek, éspedig megdöbbenő pontossággal állásainkban. Éjjel újra foltozás, ahol a gránátok bedöntögették, kijavíttatjuk az állásokat. Kavernáinkat bővítjük, a robbantásokkal szépen haladunk.

Ezen az estén igen szép látványosságban volt részünk: A Monte San Gabrielén irtozatos harcok vannak, így távolról gyönyörű tűzijáték. A gránátok, srapnelek állandó robbanása magas tűzoszloppal vágódik az égnek. A fényszórók hatalmas sugárkévékkel szántják az égboltozatot és a hegy tetejét. A piros, fehér, zöld rakéták – minden színnek más a jelentősége – százával röpködnek a levegőben. Csak az volt a baj, hogy ez a látványosság rövidesen elkövetkező nehéz időket jósolt.

Másnap, tizedikén hasonló napunk volt. Kopecünkön a – bár már ritkásan – még fennálló fenyőerdő minden nappal sivárabb képet mutat. Este parancsba jön, hogy Sándor Pali 12-én reggel szabadságra megy. A helyzettel ismerősök rebesgetik, hogy pár napon belül itt a tizedik Isonzó csata. Sándor Palit kérem és másnap telefonon magam is ez irányban teszek lépéseket, hogy kérjen maga helyett századparancsnokot. Elmondom Popovitsnak, hogy ha Pali elmegy és én veszem át a parancsnokságot, nem marad beosztott tiszt, csak Ury zászlós és Domján kadet aspirant. Popovits meg is ígéri, hogy 12-én, Pali távozása után küld valakit.

Ezen a napon, 11-én délután nem volt olyan erős a tűz, mint az előző napokon. Este Sándor Pali magához hívat és kér, hogy vegyem át a századot, mert ő reggel megy. Az átadás meg is történik. Én azonnal rendelkezem is. Előző nap szakaszom területén egy kis deszkabódét, melyben szerszámaink álltak, szétvágott a gránát, több szerszámunk hasznavehetetlenné vált. Én ezért behordattam a szerszámokat munka után a kavernába. Most ezt az egész század területére kötelezővé teszem. Átnézzük a „Frommelfeursvorrath”-ot [pergőtűz készletet] mely pár száz konzervből, kétszersültből, pár hordó vízből és egy hordó rumból áll. Azután lefekszünk aludni.

Négy órakor felkölt Pali, hogy ő indul. Kikísérem, s egyben széjjelnézek a századnál. Mikor visszafelé jövök, Görz felől különös zaj hallik, mintha száz dobos dobolna. Lassanként belenyugszunk, hogy bíz' ez pergőtűz. Pali már messze jár. Öt óra tájban hozzánk is jönnek egyes lövések, mine és gránát vegyesen. A tűz lassan fokozódik. Fél hatkor felhívom a zászlóaljparancsnokságot, hogy küldje a századparancsnokot,

⁶² A sziklába vajt, barlangszerű fedezéket robbantással bővítették.

mert Sándor hadnagy elment. Popovits maga beszél, azt mondja, sajnos a tisztek már elmentek, vezessem csak tovább a századot. Érdeklődik, hogy a századom rayonját is lövik-e.

– Milyen a tűz erőssége? Milyen lövedékek jönnek?

Megadom a felvilágosítást. A tűz állandóan hevesebb lesz, még kétszer érdeklődik Popovits iránta. A második telefonálásnál már áll a pergőtűz, ezt be is jelentem. Ezer kérdéssel ostromol, de már hiába válaszolok, a telefonvezetéket most ellőtték. A kijavítására már gondolni sem lehet. El vagyunk vágva a parancsnokságtól, csak ordonánc útján tudunk érintkezni. Kérdés, vajon eljut-e élve a zászlóaljparancsnoksághoz, ha üzenetet kell küldenem? Aggodalmunk tehát nem volt alaptalan. Reánk tört a tizedik Isonzó csata.

Borzalmas pokol dühöng felettünk. Kavernánk sokszor 2–3 telitalálatot kap egyszerre. A századról abszolúte semmit nem tudok. Végiggondolom a helyzetet. A század állásának kétségtelenül legkritikusabb pontja az a bizonyos, száját az ellenség felé tató kaverna. Bár az általam kijelölt irányban ezen a néhány éjszakán egészen jól, két és fél, három métert haladtak, sokat nem ér, mert a bejáratot belőhetik, s az borzalmas következményekkel járhat, belepusztulhat egytől-egyik a benne szorongó 15–20 ember. Az is igaz, hogy minden kavernánk szája gyenge, de hát velünk az Isten.

Tíz óra tájon bejön a kavernába Ury zászlós és elmondja a rettenetes helyzetet. A posztokat bevonta, az egész századnál mindössze 2–3 figyelő van. Délután hiába kérlelem, újra kimegy és bejárja a századot. Kavernáink körül a jobb szárnyon lévők megsérültek, egyet ki is kellett üríteniük. Itt hézag maradt. Állás már alig van. Veszteségünk – a pergőtűz erősségét, kavernáink gyengeségét tekintve – nem túl nagy: két halott és kb. 18–20 sebesült.

A pergőtűz, az olasz eddigi szokásától eltérően éjjel is tovább tart. Éjfél felé csendesedik ugyan kissé, mintha csak az ágyúk fele löne. Persze a menázsit még akkor sem lehet felhozni. A lovakkal ugyanis csak a Bildstockig lehet feljönni, onnan gyalog, embereknek kell felhozni a futóárkon, ami most lehetetlen. Csak a számvevő⁶³ szakaszvezető jön fel egyedül a postával. Az ő elbeszélése szerint lehetetlen felhozni a menázsit. De hiszen a rettenetes idegizgalomban senki sem éhes és inkább vállalja az egy napi böjtöt, mint a másfél órás pergőtűzet az úton. A számvevőt indulásra nógatom, mert ha újra kitör a teljes erejű tűz, holnap már mállás állataink se

⁶³ Gazdászattal, gazdálkodással, ellátással foglalkozó katona.

lesznek. El is indul. Egész éjjel szakadatlanul tart az ágyúzás, amely a virradattal a tegnapi erőre kap.

Reggel hat órakor tűzszünet. Mindenki támadást vár. Mindannyian kirohanunk az állásba. Az rettenetes pusztulást mutat. Várjuk a támadást, melynek azonban semmi nyoma. Ellenben az olasz, úgy látszik, erre várt, mert 5–10 perc után egyszerre, átmenet nélkül irtózatossá gránátzapper hull állásainkra. Az emberek azt mondják, még pokolibb, mint előző nap, én azt hiszem és úgy is állapítom meg, hogy ezt csak az idegek fáradtsága és az a körülmény mondatja velük, hogy most az egész századot váratlanul, az állásban találja a tűz. Újra vissza a kavernákba, s a pokol tovább dühöng.

A zászlóaljhoz jelentést küldök a dolgról.

Dél felé két telitalálatot kap a kavernánk szája, a homokzsákokból kiömlő kő cirka egy-másfél méteres rétegben betemeti a bejáratot. Mikor az első ijedtségen túlesünk, mint vakító villám hasít belénk a tudat, hogy még nem vagyunk halálra ítéelve. Itt vannak a szerszámok, melyeket beparancsoltam a kavernákba.

Az emberek arcára öröm ül, dacára a borzasztó helyzetnek, azonnal csákányt, lapátot ragadunk, s kezdjük kiásni magunkat. 3–4 órai megfeszített munka után sikerül is ez.

Míg mi bent dolgoztunk, a zászlóaljtól egy küldönc keresett bennünket. Láta a beomlott kavernát, rohanva ment vissza, s jelentette, hogy a 15. század parancsnokságát maga alá temette a kaverna. Popovits ezt azonnal jelentette az ezrednek, Laci bácsi, Klein László alezredes egy sappeur szakaszt rendelt ki mentésünkre. Persze ebbe is idő telt, mire a sappeurök a zászlóaljhoz érkeztek, akkorára már én is hírt adtam magamról.

Mint írtam, 3–4 órai munka után megláttuk az eget. Nehezen kijutottunk a szabadba. Irtózatossá pusztulás képe mindenfelé. Már híre sincs az erdőnek, még

Kiss Ernő az olasz fronton

fél-egyméteres kiálló fenyőcsonkokat is csak itt-ott látni. A kidöntött fák szilánkokra tépve, olyan borzalmas külsőt adnak a tájnak, amit nem lehet semmihez sem hasonlítani. Egyik oka ez, a másik az állandóan dühöngő pergőtűz, hogy alig találok rá a „Gyurka” kavernára. Ide a szó szoros értelmében beestem, betaszított egy gránát légnyomása. Azonnal érdeklődöm a század felől, de semmi újság nincs. Van újabb tömeg sebesült és egy újabb halott. Állások nincsenek, kavernának azonban az enyémén kívül nem esett baja. Egy kis priccset kapok, azon ülve szerkesztem meg jelentésemet, kiemelve benne azt, hogy egyedül csak annak köszönhetjük megszabadulásunkat, hogy még a pergőtűz előtt (a belövés idején) elrendeltem, hogy a szerszámokat – természetesen széjjelosztva – be kell vinni a kavernákba, s ott kell tartani, mikor azzal nem dolgoznak.

Ez a jelentésem – mint már írtam – csaknem egy időben ért Popovitshoz a sappuor szakasszal. Popovits megdicsért és este az ezredparancsban is dicséretet kaptam, egyben a szerszámokra vonatkozó intézkedésemet az egész ezredben kötelezővé tették.

A Gyurka kavernáról már írtam. Itt kezdtem meg a tizedik csatát, s ide vert vissza a végzet. Még pár órán át dühöng a vihar odakünn, de estefelé ismét lanyhulni kezd annyira, hogy most már fel lehet hozni a menázsit. A kiosztás ugyan nehézkes, de végre aztán az is sikerül.

Másnap, május 14-ike forró nap volt. Reggel újra tűzszünet, néhány járőr elindul az olaszoktól. Persze tüzet kap. Ekkor újra kezdődik az ágyútűz, s tart délig. Most ismét hirtelen csend, megindul az általános támadás. Századom jobb szélén egy kavernát ki kellett üríteniünk, így ott gyengébb a vonal, nincs meg az összeköttetés a szomszéd századdal. A sok veszteség miatt nem is tudom úgy kinyújtani a századot, hogy oda is jusson ember. Tóth Lajos gépfegyveres hadnagyot kérem meg, hogy egyik fegyverét úgy állítsa fel, hogy oda is szórjon. Az eredmény meg is lett, a támadást az egész vonalon visszavertük, legalábbis úgy látszott. Azonban valószínű, hogy volt a jobb szárny előtt egy kis hely, ahová a gépfegyverek golyói nem értek el, s az állásban nem volt senki, mert itt betört a digó. Azonnal jelentem a zászlóaljnál és egyidejűleg a század rohamjárórét kézigránátokkal ellentámadásra küldöm. A zászlóalj értesít, hogy a 13. század két szakasza Nohn kadetaspirant vezénylete alatt fogja csinálni az ellentámadást, mi is támogassuk. Kis idővel később azonban jön Ury zászlós és jelenti, hogy az állást visszavettük, a rohamjárőr három olaszt elfogott. A hírt a három digóval együtt elküldöm a zászlóaljhoz, Popovits visszaüzen, hogy már Nohn elindult, sűrűsítsem meg velük a vonalat, Nohn aspiránst pedig osszam be a századhoz. Leváltásáig parancsnokságom alá lesz beosztva embereivel együtt.

Este még egyszer és 15-én még kétszer próbálkozik az olasz rövid előkészítés után, de eredménytelenül. 16-án csend van. 17-én a zászlóalj parancsnoksághoz cítnak bennünket s instrukciókat kapunk.

Estére járőrököt kell kiküldeni, hogy megállapíthassuk, vajon a tábori őrsvonal elfoglalható-e, nem költözött-e bele az olasz. Ha igen, ki kell füstölni őket, mert a Feldwachliniát [előőrs vonalat] árkok kötik össze állásainkkal és így könnyen meglephetnek bennünket.

Hazafelé menet benézek a régi századparancsnoki kavernába. Elköltözésünk után már csak egy találatot kapott, egy 22-es gránátot, mely azonban elcsúszott és nem robbant fel, hanem beesett a kavernába, melyet az őrmester egy erős fél szakasszal foglalt el, kiket Nohnék beosztása után tartalékba rendeltem. Az őrmester jelenti, hogy a „pergőtűz készlet” teljes egészében megvan, semminek sem történt semmi baja. Egy hordó vizet megittak. Én válaszolok:

– Hogy mondja? Nincs semmi baj, csak a rumos hordó tartalma folyt ki?

Már éppen ki akar igazítani, mikor odavágok a szememmel. Rögtön megérti a helyzetet és jelenti:

– Igenis, a rumos hordót Sprengstüch [repszszilánk] érte, a rum kifolyt!

Egy óra múlva már csakugyan üres volt a hordó, kiosztották a századnak a tartalmát.

Estére koromsötét lett, elborult. Kiküldöm a járőrt, a század próbál az álláson igazítani valamit, magam pedig figyelem a járőr sorsát. Elindulnak. Neszezésükből hallok, hogy már elérték a tábori őrs vonalát. Lassan, a legnagyobb csendben haladnak tovább. Egyszer rakéta száll fel az olasz állásokból, akkor látom is őket a hármasszámú tábori őrs hely körül. De úgy látszik, nemcsak én látom, látja az olasz is, mert pár lövés esik. Úgy látszik, indulnak visszafelé, mert egyszerre nagy zajjal, mely már közelebről hallik, felbukik az egyik. Újabb rakéták, újabb lövések, de most nem látom őket. Valószínű, hogy a csörömpölés után ők is várták a kivilágítást és igyekeztek fekvé maradni. Az újabb események nagyobb óvatosságra intik őket, mert már nem hallom a zajt. Erősen figyelek, de nem hallok semmit. Látni pláne nem, hiszen az időnként felszálló rakéták fénye nem engedi, hogy szemem megszokja a sötétet. A járőrök nem tudom, hogy csinálják, de úgy látszik, macskaszemük van, mert a felszántott köveken is zajtalanul járnak. Az is lehet, hogy zajuk belevész a már közelemben dolgozó szakasz zajába. Fülelek, szememet belemeresztem a vak éjszakába. Egyszer előremeredő arcomra egy kéz tapad, én meghökölve hangosan szólok:

– Ki az?

Halkan válaszol a szakaszvezető:

– Mi vagyunk!

Olyan sötét volt, hogy nem láttam az egy lépésre előttem álló alakot. Ő sem látott csak halvány körvonalakat és azt hitte a fejemről, hogy egy kő vagy homokzsák. Minthogy sehol sincs olasz, azonnal kiküldöm a három tábori őrsöt, s erről avizálom [értesítem] a szomszéd századokat, jelentek Popovitsnak.

Befejezettnek gondolván a tizedik csatát, megpróbáljuk felvenni a rendes formációt a tábori őrsök és figyelő posztok felállításával. Az állásokat javítgatjuk, a kavernákban fúrunk és robbantunk.

Másnap, 18-ika viszonylag csendes. Menázi, posta rendszeren bejön, de 19-én reggel újra kitör a vihar, bár a pergőtűz talán enyhébben, mégis tart 23-áig. Rendes kavernaélet. Veszteségünk aránylag kevés. A menázi mindennap bejön, kis is osztjuk rendszeren, veszteség nélkül. Úgy tűnik fel a dolog, hogy talán nem is akar már támadni a digó, csak mérgében lő, de nem úgy van. 23-án több támadást zúdít ránk, de egyik a másik után omlik össze.

Úgy volt, hogy 23-án este leváltak bennünket, de egy elfogott olasz drótnélküli táviratból azt olvassa ki a vezetőség, hogy 24-én este hat órakor általános támadás, így állásban maradunk. Jobb is így, inkább itt tartunk ki még egy napig, mint esetleg egy napi pihenő után ellentámadást csináljunk a meredek kopecre. Várjuk a pergőtűzet, nem jön. Kétszeres elővigyázat az egész vonalon. A gépfegyvereket beállítjuk, az emberek az árok mélyén kuksolnak, mert már fél hat. Idegeink pattanásig feszülnek.

– Mi lesz? Már hat óra és semmi sem mozdul.

A felettünk járt ellenséges repülők – úgy látszik – megsejtették a készültséget, vagy a távirat egyenesen megtévesztésnek volt szánva, de az is lehet, hogy rosszul fejtették meg azt, a támadás mindenestre elmaradt.

Egész este csend. 11 óra tájon jönnek a 43-asok, átveszik az állást és szolgálatot, mi indulunk lefelé, egyelőre azonban nem tudjuk, hova. Már az országúton járunk, mikor jön a Popovits ordonánca:

– Irány az 503 méteres magaslat!

Megérkezünk. Századom a Tuggers-dolinában van elszállásolva, magam egy jóképű kis kunyhóba kerülök, s alszom, alszom másnap délig.

Harmadnap volt a megbeszélése a kitüntetéseknek. Ury zászlóst Arany Vitézségi Éremre terjesztem föl, a többi szakaszparancsnokokat nagy ezüstre. A legénységből 20-at nagy ezüstre, 30-at kis ezüstre, a többit bronzra. Engem (ha igazat mondott Popovits) a külön dicséret mellett Katonai Érdemkeresztre terjesztett elő az ezred.

De hát, hogy szokott az ilyesmi történni? Ury nem kapta meg az aranyat, csak a nagyezüstöt, a többiekből is el-elcsipáztak valamit, persze hullott a bronz, mint a

pelyva. Én sem kaptam Verdienstkreuzot⁶⁴ csak Signum Laudist⁶⁵. Engem nem érint különösebben. Ilyenkor mindig a haidenschafti szakaszvezető és kisezüstös kisaszszony jut eszembe, tudom, mit ér a kitüntetés. Egy a fontos csak, hogy ebben a csatában sem kaptuk meg a fakeresztet.

Pihenőhelyünkön kellemesen telik az idő, erdőben vagyunk. Már zöldek a fák, melyeken madarak énekelnek. Néha-néha ugyan egy-egy gránát húzása, robbanása megzavarja a harmóniát, s eszünkbe juttatja, hol vagyunk. Itt töltjük a pütkösdőt. Bejön hozzánk a XXVII. menetzászlóalj második fele (első fele már velünk bejött). Századunkhoz kerül Némethy István főhadnagy, akinek átadom a századparancsnokságot, és Major kadet aspirant. Átvesszem az első szakaszt, Ury a 4-iket, Domjáné a 2., Majoré a 3. Ez a hivatalos sorrend.

Június elsején, mint derült égből a villámcsapás, úgy ér bennünket a hír: a 39. gyalogezred IV. zászlóalja harmadikán este kilenc órakor elveszi az ellenség állását a Fajti Hrib 432 méteres magaslaton. Századunk a balszárny közepén a 14. század Pálmay hadnaggal, a jobbszárny a 13. és a 16. század Armandola kapitány parancsnoksága alatt tartalék.

A támadás rendje a következő: Elöl mennek a rohamjárőrök, nyomukban, mint második hullám a rajvonal, harmadik Welle [hullám, kelep] a gépfegyver, negyedik a tartalék és közvetlen mögöttük a muníció, kézigránatok és fegyvertöltények. Nеше neked tizedik csata! Most újabb kitüntetések lehet szerezni, csak ne legyen belőle fakereszt.

– Miért a 39. ezred, amely az egész tizedik csata alatt állásban volt?

Még ha van is felelet a kérdésre, az már rajtunk nem segít. Szörnyen el vagyunk keseredve, tisztikar és legénység egyaránt.

Másodikán este újra felmegyünk hát az állásokba. Persze, az árkot megszálló csapatok mind ott vannak. Minden kaverna, minden fedezék, sőt maga az árok is zsúfolásig telve. Ha véletlenül észrevenné az olasz, mi készül, irtózatot pusztítást vinne véghez közöttünk egy rövid pergőtűz. De szerencsénk van, csendesesen múlik el a nap.

Tüzérségünk egész nap lövi az olasz állást, de csak csendes tempóban. Este 8 órakor, pontosan a program szerint azonban belevág, s most már pergőtűzzel árasztja el a szemben fekvő csúcsot. A 30,5-ös és a 42-es ágyúk becsapódásait, sőt

⁶⁴ Ferenc József által 1850-ben alapított kitüntetés, 1914-től adományozták hadiérdemükért a Vitézségi Érem szalagján.

⁶⁵ Ferenc József által 1890-ben alapított kitüntetés a Katonai Érdemérem (Signum Laudis), amely a „dicsérő elismerés látható jeleként szolgált” azon tiszték számára, akik békében, illetve háborúban kiválóan teljesítettek.

magukat a lövedékeket is látjuk az utolsó pillanatban. Ezek detonációi rettenetes erősek. Sprengstückjei zúgva repülnek a levegőben, s egészen állásainkig csapódnak (mi, a balszárny a 14-es szekcióban vagyunk). Egyik emberem meg is sebesül ilyen módon. Neki már jó, ő Skrbina felé sturmol [„rohmoz”].

Pontban háromnegyed kilenckor indulunk, bár tüzéségünk kilenc óráig az első állásokat lövi. Már túl vagyunk fele útján, amikor észrevesszük, hogy tüzéségünk hátrább teszi a tüzet. Ideje is volt, mert már kezdett veszélyes lenni ránk nézve is. Az ellenséges részről még egyetlen lövés nem esett és már 40–50 lépésre vagyunk állásaiktól. Visszanézünk, látjuk, hogy a szomszéd század nem tartotta be a pontos indulási időt, ezért még a völgyben van, megrekedt az ellenség már induló zárótüzében. Sok időnk nincs az elmélkedésre, egy utolsó lökés és benn vagyunk az ellenséges állásokban. Állások? Dehogy, romhalmaz az egész. Tüzéségünk jól dolgozott. A legmélyebb kavernák is leszakítva, belőlük a haldoklók hörgése és segélykiáltása hallik. Most azonban nincs időnk velük törődni, be kell rendezkedni a rövidesen várható ellentámadásra. Tényleg, pár perc múlva – a híradások szerint balról és jobbról – hatalmas tömegek indulnak felénk. Bakáink lőnek és kézigránátot dobnak. De egyszerre az egész fronton felhangzik a kétségbeesett kiáltás:

– Nincs több muníció! – Pedig már itt az ellenség!

– Gépfegyver hol van? Kézigránát, muníció merre van? – kiáltja Némethy főhadnagy.

Bár ordonánc fut jobbra, balra, mindenfelől egy a válasz:

– Nincs ott, nem jött fel!

Rakéta sincs, hogy legalább tüzéségi tüzet kérjünk. Erre Némethy főhadnagy elrendeli a visszavonulást. Ury zászlós szakasza középről, Domjáné a jobb szárnyról, az enyém, ami tartalék volt a közép mögött, visszaindul. Majort nekem kellene értesítenem a balszárnyon, de már ott a szélső embereket elfogták. A többi, ki merre lát, értesítem nélkül is menekül. Sajnos, a szakasz legnagyobb részét elfogták és néhányan menekülés közben elesetek. Itt esett el Szendrey Jóska is, mint önkéntes káplár.

Én teljes erővel futok a század után, elérem a tábori őrsvonalat. Innen még árokban futok tovább, nemsokára beérek a 13. szakaszba. Itt igyekszem tovább, egyszer azonban egy gránát pontosan mellettem robban, s betemet. Szerencse, hogy pár bakám és legényem utánam rohanva látják, azonnal kiásnak és bevisznek egy kavernába. Itt beszélek össze-vissza, míg lassanként megnyugszom. Kétségbeesve veszem észre, hogy nem tudok beszélni, nyelvem nem engedelmeskedik, csak dadogni tudok. A hátam is rettenetesen fáj. Nem tudom mitől: a ráhullott méteres kötörmeléktől,

vagy attól a tíz kilós repeszdarabtól, mely állítólag a hátamon levő kötörmelékbe fúródva volt.

Éjfél után bemegyek Popovitshoz. Kikérdez. Én elmondom, mit láttam. Dado-gok neki leszakadt kavernákról, ellentámadásról. Közben érkezik egy tüzér hadnagy, aki állítólag fent járt és egész másképpen beszél. Popovits kérdőleg néz rám, szerencsém, hogy éppen jön több baka a századunkból és mindenben megerősítik állításaimat. Ő visszaküldi a tüzér hadnagyot, hogy térjen vissza és Pálmay hadnagytól hozzon írásbeli jelentést.

Most újra hozzám fordul. Látva állapotomat, lekiül pihenni pár napra Lipára, az ezredsegélyhelyre. Lipárról hátrább küldenek, hogy jobb lesz egy tábori kórházban pihenni. Dutovljében sok a beteg és sebesült még a tizedik csatából. Fel sem vesznek, hanem azonnal vonatra ültetnek, visznek Laibachba. Útközben kapjuk a hírt, hogy nincs hely. Nincs hely sem Marburgban, sem Cillyben, sem Sternthalban, így tovább megyünk. Irány Graz! Tehát kijöttünk az Etappenzaumból – a hadtápterületről⁶⁶. Innen utam már csak a káderhez vezethet. Tavaly is, most is éppen szabadság előtt.

– Most aztán vége a szabadságnak! Ez bizony hiba.

– Vagy talán szerencse?

(Mielőtt háborús jegyzeteimből készített naplófélém tisztázását folytatnám, szeretnék itt feljegyezni valamit a június harmadikai támadást illetőleg.

Mint írtam, mi már az olasz állások előtt voltunk, mikor a szomszéd századot még a völgyben láttuk és azt is írtam, hogy mi lövés nélkül értünk be az olasz állásba.

A szomszéd században volt beosztva jó barátom, Baczoni Sándor, akkor tartalékos hadnagy – ma már emléklapos százados. Ő elbeszéli, hogy mikor a [?] jártak, erős gyalogsági tüzet kaptak az olasz állásokból. Ebből arra következtettek, hogy a mi jobb szárnyunk megtámadtatásáról szóló hír hallucináció volt. Domján bizonyára eltévedt és az állás kanyarodójában úgy vette fel állását, hogy szembekerült a Pálmay-századdal. Ezt látszik igazolni az is, hogy még akkor a balszárnyon csak kezdődött az ellenakció. Viszont az olasz állások elhagyottnak látszottak nálunk, a kavernákban levő sebesülteken kívül. De bizonyítja ezt az is, hogy a mi visszavonulásunkkal egyidejűleg megszűnt az ellenállás a szomszéd századdal szemben is, s ők is

⁶⁶ A hadműveleti terület részét képező, annak hátsó határáig húzódó terület, amely a fronton harcoló csapatok ellátására, kiszolgálására hivatott. A területen található erőforrások felhasználását, annak rendjét a szállásmester irányította.

üres állásokat találtak, továbbá, hogy ők csak a balszárnyukon kaptak tüzet. Így egész valószínű, hogy az esti szürkületben a Domján szakasza tüzelt rájuk.

Balszárnyunk azonban a levegőben lógott. Ez volt a szélén. Itt a szomszédos csapatok csakugyan ellentámadást kezdtek ellenünk, hiszen az ott levő Major-szakaszt tényleg el is fogták és itt esett el Szendrey Jóska is. Tehát a munícióhiányban szenvedő század balszárnyának megtámadtatása indokolja (így is Némethy rendelkezését.)

Tizennégy tarka hónap

1917. június 4-én reggel elhagytam az első vonalat, pár nap múlva a hadtápterületet is. Sorsom most úgy fordult, hogy csak 14 hónap múlva léptem át újra az Etappenzaum határát. Ez a 14 hónap meglehetősen tarka. Mindjárt azzal kezdődött, hogy csak pár napra megyek le az első vonalból, s ez a pár nap nőtt, nyúlt. Mint már jeleztem, vonatunk sebesültjeit Graz fogadta be. Azonban itt is csak pár napot időztünk, még a várost sem nézhettük meg. Újra vonatra szállva most szerencsésebb voltam, mint egy évvel ezelőtt, transzporttal utaztam és az Budapestre volt irányítva.

Itt a 3. számú tartalék kórházba kerültem, melynek dirigense az ideggyógyász professzor, Friedrich törzsorvos volt. A hátam nagy kék foltja már múlik, már csak a beszédhibám és egyéb ideges tünetek vannak. Mikor a professzornál jelentkeztem és beszédhibámat észrevette, ábrázata mosolygósra vált.

– Majd mi meggyógyítjuk! – felkiáltással üdvözölt.

Először azt hittem, talán szimulánsnak tart, azért mosolyog, de később megtudtam, hogy ideggyógyász, minden ilyen betegnek örül.

Nem örültem ennek a hírnek, hogy ő örül, mert tudtam, hogy ilyen körülmények között nehéz lesz tőle szabadulnom, pedig már én megtettem az első lépéseket, hogy Debrecenbe kerüljek. Tényleg, első jelentkezésemtől meg is mondta, hogy erre ne is számítsak. Szomorúan írtam meg haza, hogy sajnos nem engednek Debrecenbe.

Itt a kórházból keveset jártunk ki, ellenben annál többet kúráltunk. Sokszor naponta kétszer is villanyoztak. Ez abból állt, hogy hanyatt és hason fekvé az egész testemet villamos drótkefével masszírozták 10–20 percig, utána masszázst kaptam és sokszor langyos fürdőt és lassan hűlő tust. Kb. két hétig tartott a kúra, s én csaknem egészen rendbejöttem.

Egyszer, a második hét vége felé hívatnak az irodába azzal, hogy egy vezér törzsorvos akar látni és velem beszélni. Egyszerre az érdeklődés középpontjába kerültem. Mindenki kíváncsi volt, miért, de legjobban magam. Lemegyek, alázatosan

bemutakozom, ő is, így: Miskolcgy. A névből sem tudtam meg többet. Kikérdezi, hogy ki és mi az édesapám, hol lakik, mikor elmondom, csak annyit mond Friedrichnek:

– Ő az! – Friedrich erre így válaszol:

– Nem lehet kegyelmes uram, még nem gyógyult!

Szepegeve várom, mi lesz ebből. Csak nem Popovits wegiroz [irányít] az ezredtől? De hamarosan örömmre válik a szepegésem, mert Miskolcgy így válaszol:

– A fiam útján megígértem az apjának, és meggyógyul ő már a hazai levegőtől is. [...]

Mínthogy a vezér törzsorvos óhaja parancs, hiszen ő volt az összes magyarországi katonakórházak főfelügyelője, másnap már kezemben a menetlevél, harmadnap pedig már utazom is. Egy napot otthon töltök, azután jelentkezem a közös csapatkórházban, Debrecenben.

Debreceni tartózkodásom már csak pihenés volt és nem tartott sokáig. Kb. három hét múlva híre jár, hogy jön a repülőbizottság. Ez a repülőbizottság – Vidulovits tábornokkal az élén – a kórházakat járta végig, a tiszteket vizsgálta felül. Helyesebb neve „repítő” bizottság lehetett volna. Egyre-másra repítette ugyanis kifelé a kórházakból a tiszteket. Sok dechmeistert⁶⁷ vágott ki, az bizonyos, de sokszor brutális kegyetlenséggel és felületesen járt el. Például a Vidulovits elődje egy ilyen felületes munkájáért került nyugdíjba és orvosa haditörvényszék elé. Szegeden ugyanis egy pirospozsgás, mosolygó arcú főhadnagy állít be elébük kissé biccentve. Az orvos már messziről rákiált:

– Ne szimuláljon! – A főhadnagy visszaszól:

– Először talán megvizsgálna a törzsorvos úr, s azután gorombáskodjék!

A törzsorvos dühbe jön:

– Felesel? Harctéri szolgálatra alkalmas! – ordít rá.

A főhadnagy szó nélkül átveszi írásait, melyekbe bele se néztek, az ajtóig hátrál, ott felrántja bal lábán térdig a nadrágot, s megmutatja mülábát. Eszeveszetten kiabálnak utána, de ő vissza se néz, úgy mondja:

– Majd a hadbírótság előtt találkozunk!

Ilyen hírek előzik meg, s mi remegve várjuk őket. Megjönnek. Eléjük kerülök, s a sztereotip kérdésre:

– Was fehlte Ihnen? [Mi baja?] – elkezdek dadogni, de Brokés belevág:

⁶⁷ A katonai, harctéri szolgálat elkerülése céljából különböző betegségeket színlelők.

– A hadnagy úrnak erős tüdőcsúcsshurutja van, most kap hat hét szabadságot, aztán vagy bevonul a káderhez, vagy felülvizsgálatra megy.

– Also gut! [Rendben van!] – mondja Vidulovits, s már kívül is vagyok az ajtón. Brokés mentette a menthetőt, így július 23-án hat hét szabadságra utaztam haza.

A szabadság kellemes volt, csak persze, mint minden szabadság, rövid. Ez idő alatt ismerkedtem meg feleségemmel, s néhány boldog nap után szomorúan vonultam be a káderhez szeptember negyedikén.

Először a II., majd a III. pótzászlóaljhoz kerültem, beosztásom annyira strapás volt, hogy hat hét alatt 14 kilót fogytam. Ekkor áthelyeztek a gépfegyver századhoz, ahol előzetes szakképzésben részesültem. November végén aztán négy hetes gépfegyvertanfolyamra küldtek Örkénytáborba.

Itt a németajkú századhoz kerültem, melynek Szremácsky – orosz harctéri századparancsnokom, itt már százados – volt a vezetője. Kellemes négy hét volt. Kétszer is voltam egy-két napra otthon, karácsonykor újra néhány napra. Egy vasárnap pedig Pesten voltunk.

Egyik hazaruccanásomkor kellemetlen kalandom volt. Ugyanis lelkünkre kötötte Szremácsky, hogy hétfőn reggel nyolc órára feltétlen ott legyünk, mert generális látogatás lesz. Én kiszámítottam a visszautazást, de nem számoltam a téllet. Este hatkor kellett volna Ceglédre érkezni. Onnan úgy volt csatlakozásom, hogy tíz órára Örkénybe érkezem. Ceglédre azonban már egy órás késéssel indultunk, vonatunk fával fűtött kis mozdonya minden állomáson negyed-, félórát állt, gőzt fejlesztett. Persze a csatlakozásokat lekéstük, Kecskeméten kellett éjszakáznom (a Beretvás szállóban) és így csak másnap délelőtt 11-kor érkeztem meg a táborba. Az inspekciós tiszt mondja, hogy itt a generális és Szremácsky dühös volt, a nevemben szolgálati jeggyel az egyik cimora beteget jelentett. Menjek azonnal a betegszobába, mert rögtön jönnek és a generális oda is benéz. Rohanok fel, csomagom be az ágy alá, magam blúzomat, cipőmet, lábszárvédőmet levetve bebújok az ágyba. A cimora nagy hirtelen egy nadrágot varázsol a székemre, hogy fel ne tűnjék a hiány, mert azt már nem volt időm levetni. Már jönnek is. Csendesesen fekszem. Hogy az állomástól gyalog jöttem be – kb. egy órai út –, s utána a meleg szobába kerültem, piros vagyok, mint a főtt rák. A generális rám néz és mondja Szremácskynak, hogy küldje hozzám azonnal az orvost, mert nagy lázam van. Szremácsky felém dőf a szemével, megfenyeget az öklével a generális háta mögött, de már mosolyog. A tábornok úr reggel utazik, így addig ágyban kell maradnom, ami már nincs ínyemre. Másnap reggel várom a szidást, de mert nem volt semmi baj, büntetésem egy rund [kör] fekete a töröknél. Volt ugyanis

a kis gyakorlótér mellett egy kis török kávéház, ahol a kávé egy török főzte törökösön. Ide jártam kávézni és melegedni. Fizettem itt 17 feketét és minden rendben volt.

Karácsonykor megvolt az eljegyzésünk. Bár táviratilag kértem szabadságom meghosszabbítását, nem kaptam meg, így december 30-án bevonultam a káderhez. Itt az a hír várt, hogy január tizedikén megyek a harctérre. Január kilencedikén újabb parancs jött, hogy ott maradok a gépfegyverszáznál. Itt voltam január végéig.

Ekkor a helyzet úgy alakult, hogy február hatodikán megyek kézi gépfegyver tanfolyamra Bruckba, s onnan két hét után a frontra. Nagy hirtelen kiveszem a frontra induló tiszteknek kijáró kilenc napi szabadságot, máris indulok haza. Az idő gyorsan eltelik, s én már csak harctéri felszereléssel térek vissza Königrätzbe.

Mikor megérkezem, már újra változott helyzetet találok. Közben ugyanis Bruckba szóló vezénylésem visszavonták, ellenben egy szakasz rendes gépfegyver élére kerülök. Parancs szerint a szakasz március elsejére menetkés.

Február második felében jön a rendelet, hogy azok az egyetemi hallgatók, akik tanulmányaik félbeszakításával vonultak be, 12 hetes tanulmányi szabadságot kapnak egy félév lehallgatására. Én is jelentkezem, s így március elsején, illetve már február 26-án a front helyett megyek 12 hétre Debrecenbe.

A 12 hét gyorsan eltelt. Többször voltam odahaza, Semjénben. Húsvétkor voltam Bályokon, a menyasszonyomnál. Pünkösdkor volt a húgom esküvője. Közben pedig letettem az alapvizsgát. Különbön egész idő alatt sokat, nagyon sokat tanultam.

Május 23-án újra bevonultam a káderhez. Most a 2. pót századhoz kerültem, de pár nap múlva már kirendeltek Lissára állomásparancsnoknak, néhány napra helyettesíteni. Öt napig voltam ebben az unalmas kis cseh fészekben, ezalatt csak a legényemmel beszélgettem, mert magyarul persze senki, de németül is csak pár ember tudott az egész faluban. Éppen elég volt belőle ez az öt nap.

Bevonulásom után újra csak pár napot töltök Königrätzben, mert rövidesen újra a gépfegyverszázadhoz kapok beosztást, mely ekkor már Pardubitzban állomásozik. Június harmadikán mentem át. Nem sokáig tartott azonban ez sem. Nem is várhatam. Immár egy éve lekerültem a frontról – honnan csak pár napi pihenőre távoztam el – és már háromszor estem ki a frontra induló alakulatból.

Június hetedikén a gyakorlótéren vagyunk, amikor egyszer ordonánc jön futva:
– Pardubitz fellázadt!

A vasúti állomáson lévő három vagon cukrot és két vagon szalonnát feltörte és rabolja a csöcselék. Azonnal be kell vonulni és rendet teremteni. Erőltetett menet a szállásra, a gyakorlócsövet kicseréljük, muníciót veszünk fel, s rohanás a vasúti állomásra. Két szakasz gépfegyverrel feláll a pályaudvar hosszában, egy szakasz pedig

kézi fegyverekkel egy szoros sorban felállva, szuronyt szegezve megindul lépésben a pályaudvar egész szélességében, s hátrább-hátrább szorítja a tömeget kifelé a pályaudvarról. A negyedik, a menetszakasz – élén parancsnokával, Reményi hadnaggyal – az egyik legközelebbi sorompónál áll fel úgy, hogy az egyik fegyver a hozzá tartozó legénységgel együtt a pályatestet zárja le, a másik pedig a jobboldali sorompót úgy, hogy csak egy irányban (a város felé) van szabad út hagyva. Reményi maga a szakasz többi fegyveres emberével ezen az úton a tömeg felosztásával van elfoglalva. A program be is vált pontosan. Mikor azonban a tömeg észreveszi, hogy a pályatest szabaddá tétele után egy mozdony elviszi a félig már kifosztott vagonokat, visszafordul és középpont zúdít Reményi szakaszára, sőt két lövés is esik. Egyik baka véres fejével zuhan le a földre. Reményi azt gondolván, hogy embere a lövéstől sebesült meg, sortüzet vezényel a tömegre. Öt halottja és több sebesültje lesz a sortűznek. Most aztán már eszeveszetten menekül a tömeg, a lázadás le van verve.

Ezek után néhány napig ostromállapot. Állandóan fegyverrel járunk az utcán. A temetések napjára teljes készenlét. Reményi sortüze engem is eltalált. Ugyanis pár nap múlva – a vizsgálat megindulván – őt hadbírószáki tárgyalásra idézik. Szakaszát én veszem át, s pár hét múlva, július másodikán Bécsbe megyek a szakasszal. Itt fogunk felszerelést kapni az arzenálból.

Három hétig voltunk Bécsben. Érkezésünkkor öt nap, indulás előtt újra két nap szabadságot kap mindenki. Az idő nagy mulatozásokkal telik el. Búcsúesténket a „Josefstädter” kávéházban tartjuk. Itt magyar pincér és magyar cigány van. A bécsi közönség nagy érdeklődéssel figyeli a magyar tisztek mulatását. Van is rajtunk mit nézni! A cigány issza a pezsgőt, mi magunk pedig hamisítatlan villányi vörösbort iszunk. Hajnalig tart a cécó, aztán búcsúzás.

Másnap, július 23-án elindulunk az olasz frontra. Ekkor már csapataink régen – 1917. október óta – mélyen bent vannak Olaszországban⁶⁸. Ezredünk előbb a Piave mellett, most pedig a Monte Grappa környékén áll.

Utunk Graz, Marburg, aztán eltérve az eddigi útiránytól Klagenfurt, Villachon át az olasz határhoz, majd Pontafel és Pontebba határállomásokon és Gemonán át Gentilinibe visz. Itt 26-án kivagonírozunk, s még aznap este átmegyünk Comerzo,

⁶⁸ Utalás a 12. isonzói csatára, a caporettoi áttörésre, melynek során a német és osztrák-magyar erők a világháború egyik legeredményesebb áttörő hadműveletét végrehajtva az olaszokat a Piave folyó mögé nyomták vissza. Az október 21-én megindított támadás nem zúzta szét teljesen az olasz haderőt, amely a francia, angol csapatok beérkezése után megszilárdította helyzetét, a központi hatalmak csapatai a Piavén nem tudtak átkelni.

illetőleg Tiveriaccóba, ahol az ARAG Nord, DAG. 17. kiképző csoport gépfegyver tanfolyamához leszünk beosztva.

Itáliában

Július 26-án reggel Pontafel – Pontebba határállomásokon át olasz földre léptünk. Legelső állomásunk, ahol ebédet is kapunk, Gemona. A levesnek valami rettenetes kesernyés íze van. Megtudjuk, hogy a hadsereg sója nem érkezett meg, a városban pedig csak tengervízből főzött sót árulnak. Annak az íze keserítette meg első ebédünket Itáliában. Délután érkezünk Gentilini állomásra, ahol kivagonírozunk. Utasításaink szerint felpakolás után elindulunk és estére megérkezünk Tiveriaccio – Comerzo – Tomaso hármass ikerfaluba.

Jelentkezem a kurzus parancsnokánál, Zenovics Zeno kapitánynál. El vagyok készülve egy németül ordító horvátra, mindjárt jelentkezésemkor kérem is, hogy ha valami olyat mondanék, vagy valamit úgy mondanék, hogy az bántónak látszanék, azt ne tiszteletlenségnek, hanem nyelvbeli fogyatékoságnak – nem lévén tökéletes a német nyelvben – tekintse. Nagy a meglepetésem, mikor mosolyogva kérdi magyarul:

– Hát mi a fenének akarsz te énvelem mindenáron németül beszélni?

Elmondja aztán, hogy ő ugyan horvát származású, de a családja már régen magyar földön él, s jobban beszél magyarul mint horvátul. Hamar összeemelegszünk, pár nap múlva már nagy ferblicsaták⁶⁹ folynak a tiszt étkezdében.

Ott van egy 43-as zászlós, Torma szintén egy kézi gépfegyverszakasszal. Sokat gyakorlatozunk és járjuk a szép vidéket. Felmegyünk a tőlünk észak-nyugati irányban fekvő hegyekbe. Meglátogatjuk a közelben folyó Tagliamentót, melynek a hegyekben egyes helyeken egyik partja 80–100 méteres, vakítóan csillogó sima hegyoldal, másik partján pedig gyönyörű szép, zöld mező terül el. Sok, eddig nem ismert és nem látott gyümölcsöt eszünk. Friss fűgét és „taljamentói” szőlőt (uva di Tagliamento), ami apró, kis rózsaszínű, ribizke nagyságú, kitűnő zamatú bogyós gyümölcs. Óriás táblákon rebarbara terem, minden tábla szélén ott a hármass nyelvű (magyar, német, olasz) figyelmeztetés:

– Vigyázz, mérges!

Hatalmas bambusznád fák és cserjék, s mi az újság [újdonság] ingerével gyűjtjük a bambusznád pálcákat.

⁶⁹ Magyar kártyával játszott kártyajáték, amelyhez a póker hasonlítható.

Van a vidéknek más szépsége is. Viharos éjszakában csodálatos kivilágítást rendez a szakadatlan, szinte egymásból folyó villámlás. A sötét éjszakában pedig fehér-sárgás-zöldes-vöröses színben világító bogarak ezrei röpködnek, valóságos miniatűr tűzijátékot rendeznek az illatos éjszakában. Gyönyörű, varázsteljes vidék, mely csak akkor válik barátságos alanná, ha megjelennek az olasz repülők, és gépfegyvereink, elhárító ágyúütegeink valóságos csatatérré alakítják az előbb még tűző napsütésben ragyogó tájat. A srapszegek apró kis fehér, s az ekrazitgránátok sötét fekete felhőcskéi bepiszkítják azt a mély kékségében szinte acélos csillogású eget.

Van aztán még két különlegessége a vidéknek, ami már kellemetlen: a szabadban a vipera (bár én egyet sem láttam) és a szobában a skorpió, amelyből aztán annál többet. Csípése veszedelmes, sőt halálos is lehet. Az olasz őslakók óvakodnak elárulni az ellenük való védekezés módját, de tudják, mert nem félnek tőle. Mi pusztítjuk, s mindenféle praktikákkal védekezünk ellene.

Itt tartózkodásunk alatt egyszer fehérműt rekviráltunk. Jó nagy tömeget szedtünk össze. Egy lepedőt én is kaptam, hogy belőle egy fehér nyári ruhát csináltassak. Nem került rá a sor.

Egy igen érdekes esemény volt ittlétünk alatt: a comerzói toronyból a harang elvitele. Az ott lakó olaszok sírtak és kétségbeesve tiltakoztak, nem is annyira az elvitel ellen, mint inkább a harang levételi módja ellen. Ugyanis a harangot le akarták dobni a toronyból. A lakosság köteleket, láncokat hordott össze, hogy ők majd levezzik és le is bocsátják. Egyetlen magyarozatul azt adták, hogy ne törjék össze a templom bejáratánál levő kis beton teraszt. Nagyon gyanús volt ez a tiltakozás, és [a katonák] természetesen annál inkább ragaszkodtak a ledobáshoz, ami meg is történt. A gyanú beigazolódott. A beton leszakadt, s alóla igen sok arany és ezüstmű került ki, nagy részben a szomszéd Susans nevű falu grófi kastélyából valók. Természetes dolog, hogy ezt sem hagyták ott, sőt ezen okulva több faluban végeztek ilyen irányú kutatást, nem eredménytelenül.

Augusztus 18-án kettős ünnep lévén, kirándulást csináltunk. Bementünk Udinébe, itt széjjelnézve tovább mentünk Görzbe, onnan felmentünk a Fajti Hribre, megnézni egy év előtti kálváriánk színhelyét. Ranziano, Spacapani ma is romokban. Kavernáinkból minden kimozdítható faanyag elhordva, az állások között még most is iszonyú kilátás. Csontok, melyek csizmából állnak ki. Muníció, különösen olasz, ezerszámra hever mindenütt. A drótkadályok ugyanúgy, ahogy az őszön előrenyomuló csapataink otthagyták. Időnk sajnos rövid volt, a doberdói állásokhoz kimenni már nem tudtunk. Futva siettünk vissza Görzbe, hogy elérjük vonatunkat.

Négy, elég jól eltöltött hétre tekinthettünk vissza, mikor én és a 43-as Torma zászlós szakaszainkkal megkaptuk az Abmarsch parancsot, augusztus 23-án. 24-én bevonórozunk Gentilinin, s 25-én érkezünk meg a Vittorio melletti Costára. Vittorióban megkapom a további utasítást: Irány Feltre, a 17. hadosztály-parancsnokság. A túlságosan szemtelen olasz repülők miatt csak éjjel szabad menetelni.

Még akkor este elindulunk, s szürkületre meg is érkezünk Torenára. Itt nappalra beszállásoljuk magunkat, este indulás tovább. Reggelre érkezünk Trichianára. Nappal újra pihenünk, este folytatjuk utunkat, s 28-án reggel megérkezünk Feltrére. A 17. hadosztály-parancsnokság közli beosztásomat: XVII. rohamzászlóalj, jelenleg Porcenben, a szomszéd faluban, parancsnoka Müller Emil, 39-es őrnagy. Megint Müller! Másnap délelőtt jelentkezünk nála. Mosolyogva üdvözl. Én a 39., Torma a 43. roham századhoz vagyunk beosztva. A zászlóalj még ma átmegy Tomóba és ott marad. Átmegyünk, ismerkedünk. A 39. roham századnál van századparancsnok, Jakubin főhadnagy, szakaszparancsnokok: Hadházy Ferenc hadnagy, Nohn zászlós és két fiatal zászlós, kiket még eddig nem is ismertem. Hasonlóképpen ismeretlenek a többi (43., 46., 139.) századoknál levő tisztek is, de pár nap alatt összeemelegszünk.

Szeptember elsején visszamegy a zászlóalj eredeti székhelyére, San Gregorióba. Az úton már harsog Müller:

– Leutnant Kiss, zu mir! [Kiss hadnagy, hozzám!] Te leszel a temporegulierende Offizier⁷⁰!

100-as tempóban, beszélgetve haladunk és reggelre megérkezünk San Gregorióba. A falu kellemes, szép helyen fekszik. Esténként kártyacsaták, de sajnos csak rövid ideig.

Egy hét múlva kapjuk a parancsot:

– A 17. rohamzászlóalj fölmege a Monte Fontana Seccára brigádtartalékba! Kiss Ernő hadnagy megy előre szemrevételezni a helyet!

Kilencedikén éjjel felmegey a cirka nyolc órás úton az 1500–1770 méter magas hegyek közé. Bár jól széjjelnézek, mégis, a következő éjjel a zászlóalj felvezetésénél csaknem eltévedek. Belekerülök ugyanis egy felhőbe és két lépésre sem lehet látni. Már éppen jelteni akarom, hogy várjunk kissé a köd oszlásáig, mikor a drótkötélpálya jellegzetes hangja útbaigazít. Kisül, hogy alig vagyunk pár száz lépésre a helyünktől. Most már hamar elérjük és elhelyezzük embereinket. Unalmaskodunk egész nap a rettenetes ködben. 12-én felmegeyünk széjjelnézni az első állásokba. A 39. gyalogezred a Col dell’ Orsón van állásban.

⁷⁰ A tempót, a menetsebességet meghatározó tiszt.

16-án, mikor már-már beleszoktunk a helyzetbe, szokatlan erős lövöldözés folyik az első állásainkban. Dél tájban alarm. A 39. gyalogezered 5. századánál betört a digó, Kállay főhadnagy elesett. Az állást vissza kell venni. Délután két órakor már az ezredparancsnokságnál vagyunk, ott értesülünk, hogy már ki is van verve az olasz. Két napig még itt maradunk, akkor jön a parancs, hogy a zászlóalj lemegy vissza San Gregorióba, csak a 39. század kézi gépfegyver szakasza marad fenn, beosztva a 39. ezred jobb szárnya mögötti Regelstellungba [reteszállásba] Jung sappeurkapitány parancsnoksága alá helyezve. Ennek a sappeur századnak tisztjei is németek és csak egy ember, egy fiúmei német, Zechmeister főhadnagy beszél magyarul. Közben van Ruttkay 39-es hadnagy az ezred pionierszázadával.

Innen szép kilátásunk van az első állásokra, a jobbra eső Forcellettóra és Monte Perticára. Távolban pedig a Monte Grappa sötétlik. Embereim részére fedezékek vannak az állás mögött. Itt laknak, csak gépenként három ember van állásban. Néha-néha riadót rendezek és kisebb patrulirozást [járőrözést] végeztetek, hogy nagyon el ne lustuljanak az állandó pihenésben. Feladatom, hogyha az ellenség áttörne, visszavonuló csapataink feje fölött az ellenséget löni. Kézi gépfegyvernek ilyen feladatot adni a képtelenséggel határos. Ezt meg is mondom az inspicáló [szemlét tartó] Laci bácsinak és Lépes őrnagynak. Ők is belátják, de csak azt mondják, nagyon ügyelve löjünk. El is határozom, hogy szükség esetén az egyik fegyverrel én, a másikkal Király, a szakaszvezetőm fog löni.

Sokat tarokkozunk⁷¹, gramofonozunk és nagyokat alszunk. Én néha meglátogatom Ruttkayt.

A meredek part oldalában épült kis deszkaházunkból néhányszor lekerget a digó nehéz gránátjával a kavernába, de ez csak rövid ideig tart.

Október 16-án leváltást kapok. Szép, de keskeny szerpentinúton megyünk le a hegyről. Most van alkalmam először jobban széjjelnézni. Az egyik kanyarulatnál a keskeny út szegélyét letépte egy olasz gránát. Lovainkat alig lehet átvezetni rajta. Kettő meg is bokrosodik s lehull a meredek lejtőn. A szerpentin út harmadik fordulójánál meg is találjuk az egyiket. Terhét leszedjük és elosztjuk a többi között. A lovat, tekintettel arra, hogy három lába eltört és több sebből vérzik, agyonlövetem. A másikat nem is találjuk meg. Úgy látszik, mélyebbre esett, hová már szerpentin utunk nem vezet, mert áthúzódik egy másik hegy oldalára, s azon kígyózva visz le

⁷¹ Saját kártyával játszott, olasz nyelvterületről származó, Magyarországon 1849 után elterjedt kártyajáték.

a Strizzone Talba. Gyönyörű völgy ez! Fent már fáztunk, itt lenn még a nyár mosolyog felénk.

Az egyik beágazó völgyben 30,5 mm-es mozsaraink durrognak. Ahogy tanultam, elrendelem a környéken a nyitott szájjal való menetelést. Egyik bakám – úgy látszik mesének, vagy babonának gondolta ezt – nem fogad szót. Egyszer egy rettentés dörrenés után látom, hogy orrán, fülén ömlik a vér. Még szerencse, hogy a tüzéreknél van orvos, a fiút ott hagyjuk. Magunk tovább megyünk és Serenén át rövidesen Porcenbe érünk. Itt találkozunk aznap a felfelé tartó 139.⁷², reggel pedig a lejövő 39. ezreddel. Sok cimborát üdvözlök, mi megyünk tovább a zászlóalj pihenőhelyére, San Gregorióba, ahová 18-án érkezünk meg.

De újra csak pár napos a pihenők, s az enyémet, még azt a keveset is elrontja kártyaafférom az öreg Müllerrel. Berúgott az öreg és kötekedett. Lovagias ügy lett belőle, mely azonban kölcsönös bocsánatkéréssel, illetve sajnálkozással véget is ért.

Október 24-én újra alarm. Felmegy az egész zászlóalj. A 43-asok elvesztették a Solarolót, most a Fontana Seccáról ellentámadást kell csinálni. Három napig csavarogunk a hegyekben. Egyszer egy gránátszilánk megsebzí bal kezemet, de csak kis seb, mintha bicska hasította volna fel. 27-én este aztán nekiindulunk. Elöl mennek a lángszórók, utánuk a gyalogság, legvégül mi, a kézi gépfegyverekkel. A felvonulás alatt történt, hogy éjfél tájban az egyik szerpentinén gránátnyomást kapok, még mielőtt a tett helyére értünk volna és lezuhanok az útról. Szerencsém, hogy itt nem olyan meredek a part és csak a legközelebbi szerpentinig zuhanok. Itt talál rám néhány ember, akik a 39-es segélyhelyre visznek be. Már ott van a legényem is, aki abban a hitben, hogy én a hegy lábáig meg sem állok, már holt híremet kelti. Innen 28-án reggel indulunk lefelé. Útközben megtudom Magyar Ferenc 46-os pionierszázadostól, ki postagalambokkal levelezett feleségével, hogy itthon felbomlóban a rend, s alkalmasint vége a háborúnak. Annál rettenetesebben érint, hogy lejövet az egyik szerpentinúton irtózatossá pergőtűzzel fog el bennünket a digó. Az egyik oldalon a magasba szökkenő, másik oldalon a mélybe eső meredek part. Az egész hegyoldal csak a mi keskeny, másfél-két méter széles szerpentinünk szakítja meg. A meredek hegyoldalra 20–30-asával jönnek a legkülönbözőbb kaliberű gránátok. Legényemmel együtt lefekszünk a meredek hegyfal tövébe és hangosan imádkozunk. Egyszer kis tűzszünet, végigrohanunk a veszélyes zónán. Utána kicsit pihenünk, aztán megindulunk lefelé. Hamar lejutunk a szerpentinén, hajt a félsz. Talán sohasem drukoltam jobban, mint

⁷² A cs. és kir. 139. gyalogezredet 1918. április 9-én hozták létre a cs. és kir. 37. és 39. ezredek különböző zászlóaljaiból, parancsnoka Balogh Sándor alezredes volt. 1918. április 24-től június közepéig az olasz fronton a 39. ezreddel váltották egymást.

most, hiszen olyan sokat bolondoztunk már arról, hogy legborzasztóbb dolog a háború utolsó napján hősi halált halni.

Még aznap este Feltrére érünk a kórházba. Itt újabb ijesztő hírek fogadnak. Valami új, borzasztó nyavalya dühöng itt – spanyolnáthának mondják –, mely egy-két nap alatt végez az emberekkel, s naponta 700–800 embert temetnek a feltrei kórházakból. Sajnos, tehetetlen vagyok vele szemben, így megadom magam sorsomnak, befekszem a kórházba és egyelőre pihenek.

Másnap, 29-én ott vagyok, 30-án jön a hír: El van rendelve a teljes visszavonulás, aki tud, menjen a vasúthoz, és ha még megy vonat, menjen tovább. Kimegyünk az állomásra, az utolsó vonat Bellunóba visz. Itt nagy nehezen feljutunk egy teherautóra és azon megyünk tovább, másnap megérkezünk Toblachon át Lienzbe. Itt ér november harmadikán a hazai forradalom és a fegyverszünet híre. Megkapom az engedélyt a hazautazásra, fel is ülök a legelső vonatra.

A vonat már tele van hazafelé özönlő mindenféle népséggel. Hangos szóval éltezik a forradalmat, szidják a tisztet és a háborút. Csillagom, sapkarózsám leparancsolják, és én – mit csináljak? – engedelmeskedem. A marhakupé egyik sarkában csendesen meghúzódok Károly legényemmel.

Villachban gépfegyvertűz fogadja vonatunkat, megállás után angol tisztnek szerelnék le bennünket. Elveszik revolveremet és bajonettetem is. Nem is árt a fegyverek elszedése, mert az úton a nagyhangú társaság a részben szabadon eresztett, részben emberek által tömegben hajtott lovakra vadászott.

Marburgban már látszik a forradalom. Ezredesek és más törzstisztek állnak posztot feltűzött szuronnal. Úgy látszik, a hadsereg-parancsnokságot védik. Itt kapjuk a hírt, hogy bennünket, magyarokat nem engednek Grázon át, hanem külön szerelvény visz minket Pragerhofon át Magyarországra.

Rettenetes híreket hallunk a horvátok felől. A „zöld káder”⁷³ gyilkolja a magyarokat, s vonatjaikat gépfegyvertűzzel fogadja. Bár drukkolunk szörnyen, a fáradság elnyom, mire felébredünk, már magyar területen járunk. Itt halljuk meg, hogy Tisza Istvánt meggyilkolták és az egész országban véres forradalom van. A vonat élelmezéséről nincs gondoskodva, Kaposváron ki is jelentik, hogy nem is lesz, ha nincs parancsnok, sőt gépfegyverrel fogadnak bennünket mindenütt. Csak romlik a hírünk, mikor az egyik őrnök a disznáját ellopja a társaság. Ezért ígéremek sortüzet menázi helyett.

⁷³ Délszláv dezertőrök, katonaszökevények, akik az olasz harctérről fegyveresen megszökve a dalmát és a horvát hegyek között rejtőzködtek.

Nosza, jönnek hozzám, hogy varrjam fel a csillagot és vegyem át a vonatparancsnokságot. Megteszem. Vagonparancsnokokat jelölök ki, félóra múlva már teljhatalmú úr vagyok a vonaton és most már a vonat személyzetével a vonalon is. Szabadkára ebédet rendelék, az állomásparancsnokság meglepetéssel látja a fegyelmet. Békéscsabán vacsorát kapunk. A parancsnokságot Váradig megtartom, ahova hatodikán este felé érkezünk meg. Itt szétszéled a már eddig is megapadt társaság. Váradról tíz óra után indulva éjfél után szerencsésen meg is érkezem haza, Érsemjénbe.

Itt tulajdonképpen vége a háborúnak, de amit itthon találok, s ami még jön, az talán még annál is rosszabb. Az első zavarokon és egy enyhe lefolyású spanyolnáthán átesve 1918. november 23-án, Debrecenben leszerелеk.

Sajnos, a rend csak látszólagos, mert az általános helyzet napról napra romlik. 1919. március 21-én országos kommunista forradalomban csúcsosodik ki. Falunkban nagyobb zavargások még nincsenek, de az agitátorok már bujtogatnak. A falu bolsevizálásának azonban április 21-én véget vet a megszálló oláh csapatok bevonulása.

Lehet gondolkozni felőle, melyik a rosszabb, a vörös vagy a román uralom.

Sokáig vergődünk kétség és remény között, hogy elmennek-e vagy sem.

Sajnos, a remény elszáll. 1920. június 4-e megpecsételi sorsunkat, megkezdődik újra a „háború” – a háború az étellel az életért.

Névmutató

A

Adelsberg 68, 71
Andrássy Ernő 12, 41
Andrássy Nőci, ifj. Ernő 41
Armandola kapitány 80

B

Baczoni Sándor 49, 82
Balassagyarmat 40
Bályok 86
Bécs 21, 37, 40, 46, 54, 64, 87
Békéscsaba 94
Bellunó 93
Bildstock 73, 75
Bohner kapitány 24
Boross Béla 42
Borotvás zászlós 28
Borozsnya 21, 37
Böjthe százados 68, 69, 70
Brokés Győző 66, 84, 85
Bruck 86
Budapest 40, 83

C

Cegléd 85
Col dell' Orso 90
Comerso 87, 88
Costa 90
Czobor hadnagy 22

Cs

Csabay István, főhadnagy 66, 68
Csehország 41, 42
Csertész. Lásd Nagycsertész
Csertész patak 37

D

Daróczy Ambrus, zászlós 56, 59, 60
Debrecen 12, 40, 41, 64, 65, 66, 83, 84,
86, 94
Devetaki 63
Doberdó 45, 47, 51, 55, 56, 64, 89
Doberdó-fennsík 46
Domján aspiráns 72, 74, 80, 81, 82, 83
Dornberg 51
Dutovlje 47, 63, 82

E

Elba 67
Elek Ferenc 27, 42, 43
Engel főhadnagy 46

É

Érfalu 24, 32
Érmihályfalva 11, 12, 41
Érselénd 11
Érsemjén 11, 41, 66, 86, 94
Értarcsa 38

F

Fajti Hrib 57, 67, 72, 80, 89
Faragó 67, 71
Farkas kadet 50
Fejes kadet 60
Felsőlcsva 37
Feltre 90, 93
Fischer főhadnagy 42, 43
Fiume 91
Floreanu ezredes 45
Flotth főhadnagy 72, 73
Fodor Pista (István) 19, 21, 22, 25, 47,
56, 57, 58, 59, 61, 62
Fontana Secca 90, 92
Forcellettó 91
Fráter Lóránd 45
Frichiana 90
Friedrich 83, 84

G

Gablonz an der Neisse () 41, 42, 43
Galícia 12
Gelb altábornagy 63
Gemona 87, 88
Gentilini 87, 88, 90
Golnek 73
Gombácsy Sándor, hadnagy 65, 66
Gorlice 45
Gönczy Sándor 15, 27
Görz 63, 73, 74, 89
Grappa (hegy) 87, 91
Graz 82, 83, 87, 93
Gusztovics főhadnagy 70

H

Hadházy Ferenc, hadnagy 90
Haidenschaft 51, 80
Hajdú Zoltán 47, 67
Havaj 15, 19
Héder István 47
Héder János, zászlós 47, 48, 50, 51, 56,
63
Hegyzávod 37
Hermada 72
Hiltl ezredes 54, 60, 65
Hocsa 21, 23, 36
Hocsánka patak 21, 37
Homonnaolyka 21
Hudilog 72
Hufnagel 71
Huszár Nándor, önkéntes 38

I

Isonzo 46, 57, 58, 59, 72, 74, 75
Itália. Lásd Olaszország

J

Jakabvölgye 21
Jakubin főhadnagy 90
Jobbos 21
József főherceg 15, 23, 34, 54, 59, 63
Jung kapitány 91

K

Kállay főhadnagy 91
Kamien 16
Kaminci 24

Kaposvár 93
 Karinthia 46
 Károly Ferenc József, főherceg 52
 Károly legény 52, 61, 93
 Kárpátok 13, 28, 46, 47
 Kecskemét 85
 Kelcse 38
 Kincses Gyula 40
 Király szakaszvezető 91
 Kisberezsnye 23, 24, 25
 Kisderecs 19
 Kispolány 19
 Kiss Ernő, hadnagy 90
 Kiss Ernő, önkéntes 40, 41
 Kiss szakaszvezető 25
 Kiss Zsigmond, zászlós 24
 Kisterebes 14
 Klagenfurt 87
 Klein László, ezredes 72, 76, 91
 Klin 16
 Kocsár Árpád 41
 Komárom 40
 Korneuburg 40
 Korumk 24
 Korumkó 24, 29
 Kostanjevica 59, 72
 Kovách Gyula 63, 67, 68, 69, 70, 71
 Kovássy Miklós 66, 67, 68
 Kovássy Miklós, hadnagy 65
 Königrätz 41, 45, 66, 67, 86
 Köves 21, 37
 Kreuz zászlós 35, 36
 Kucelj 55
 Kuk (hegy) 73
 Kulcsár Dezső 37
 Kursinszky főhadnagy 68, 70

L

Laborcfo 15
 Laczák ref. pap 38
 Laibach 64, 67, 68, 82
 Leitmeritz 64
 Lelesz Miklós 71
 Lépes őrnagy 91
 Lilly 82
 Lingvay Lajos 39, 40
 Linz 93
 Lipa 82
 Lipovica 37
 Lissa 86
 Lokvica 63
 Lovas Béla 45
 Lusaus 89

M

Magyar Ferenc, százados 92
 Magyarország 16, 33, 40, 93
 Major aspiráns 80, 81, 83
 Marburg 82, 87, 93
 Marcottini 63
 Marschall hadnagy 67, 68
 Matejka főhadnagy 18
 Mérfalva 17, 19
 Mihályfalva. Lásd Érmihályfalva
 Mikó 19
 Milliom kapitány 46, 47, 48, 49, 50, 56
 Miskolc 40
 Miskolczy 84
 Mlaka 67, 68
 Müller Emil, kapitány 21, 28, 29, 32, 33,
 34, 35, 36, 45, 46, 55, 59, 61

Müller Emil, őrnagy 90, 92

Müller Emil, zászlóaljparancsnok 37

N

Nagyberezsnye 21, 37

Nagycsertész 15, 17, 19

Nagyderencs 18, 19

Nagykároly 11

Nagymihály 21

Nagyvárad 11, 94

Namenlose 57

Némethy István, főhadnagy 80, 81, 83

Nickelkuppe 42, 43

Nohn aspiráns 77, 78

Nohn zászlós 90

O

Olaszország 87, 88

Oppacchiasella 63

Orosz Árpád 67

Oroszország 11

Oroszvágas 21

Ö

Örkény. Lásd Örkénytábor

Örkénytábor 85

P

Paljkisce 63

Pálmay hadnagy 80, 82

Pardubitz 86

Pertica (hegy) 91

Pest. Lásd Budapest

Piave folyó 87

Pieri Viktor 18, 19, 21

Pintér százados 54

Ponikve 46, 47

Pontaffel 87, 88

Pontebba 87, 88

Popovits alezredes 72, 74, 75, 76, 77,
79, 82, 84

Porcen 92

Pragerhof 93

Prokopovits főhadnagy 37, 38

Pusztaháza 24, 32, 37

R

Rácz Barna 40

Radivoj 22, 36

Rajczy 67, 71

Ranzvanó 73

Reifenterg 72

Reményi hadnagy 87

Repejő 21

Rohn főhadnagy 45

Romancsik törzsőrmester 47

Rózsadomb () 16

Ruttkay hadnagy 91

S

Sándor Pál 67, 72, 73, 74, 75

San Gabocele 73

San Gabriele (hegy) 74

San Gregorio 90, 91, 92

San Martino 48, 49, 52, 58

San Michele (hegy) 58, 64

Sáránd 54

Sátoraljaújhely 13, 40

Schell kapitány 12, 13, 14
 Segeti 47, 51, 56, 72
 Selénd. Lásd Érselénd
 Seló 51, 55, 67, 72
 Selze 68, 71
 Semjén. Lásd Érsemjén
 Semmering 46
 Seren 92
 Sesana 46
 Skrbina 81
 Solarolo 92
 Soós ezredes 61
 Spacapani 72, 89
 Spiess Silvio, ezredes 29, 34, 35
 Stein 67
 Steiner 71
 Sternthal 82
 St. Péter 68
 Strbina 72
 Strizzone Tal 92
 Strobl hadnagy 19

Sz

Szabadka 94
 Szálnok 24, 29, 31, 32, 37
 Szana káplár 62
 Szárazhegy 18
 Szeged 84
 Székelyhíd 15
 Szendrey József 81, 83
 Szerencs 40
 Sziget 40
 Szremácsky főhadnagy 22, 85
 Sztropkó 14, 21
 Sztropkóolyka 21

T

Tagliamentó 88
 Takáts alezredes 19
 Temesvár 11
 Tisza István 93
 Tiveriaccio 88
 Toblach 93
 Tommaso 88
 Torma 88, 90
 Torm zászlós 90
 Tóth Lajos 73, 77
 Tóketerebes 13
 Trigarszky Emil, főhadnagy 56
 Tuggers-dolina 79
 Turány 38

U

Ury Lajos, zászlós 72, 74, 75, 77, 79, 80,
 81

V

Vályi Nagy Frigyes 71
 Várad. Lásd Nagyvárad
 Váradi Szabó Miklós 67
 Varannó 13, 14, 38, 39
 Variháza 19, 21
 Vass János, hadnagy 68
 Velkő 23
 Veres Béla 37
 Veresmart 39
 Vida 33
 Vidulovits 84, 85
 Villach 87, 93
 Vitéz József 47, 56, 61, 62

Vittorio 90

Vojth István 37

Vojtvágása 29

Vörösmarty Mihály 21

W

Weizshaus káplár 12

Wien. Lásd Bécs

Wippach 73

Wolff János, alezredes 12

Z

Zechmeister főhadnagy 91

Zeiss őrnagy 15

Zelenka hadnagy 31

Zenovics Zeno, kapitány 88